

**T.C.
ORMAN VE SU İŞLERİ BAKANLIĞI**

**SINIRAŞAN SULAR BAĞLAMINDA
TÜRKİYE, SURİYE VE İRAK İLİŞKİLERİ**

-UZMANLIK TEZİ-

**HAZIRLAYAN
DUYGU DOĞU KIRKICI**

ANKARA-2014

**T.C.
ORMAN VE SU İŞLERİ BAKANLIĞI**

**SINIRAŞAN SULAR BAĞLAMINDA
TÜRKİYE, SURİYE VE İRAK İLİŞKİLERİ**

-UZMANLIK TEZİ-

**HAZIRLAYAN
DUYGU DOĞU KIRKICI**

**TEZ DANIŐMANI
Ö. UMUT EKER**

ANKARA-2014

Uzmanlık Tezi yazım sürecimde yardımları ve manevi desteği ile her zaman yanımda olan sevgili eşime,

Çalışmamı yönlendirmemde yardımcı olan değerli çalışma arkadaşlarıma,

Hayatım boyunca desteklerimi benden esirgemeyen ve varlıklarından güç aldığım annem ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma boyunca onunla geçirdiğim saatlerden birlikte feragat ettiğimiz Deniz'ime çalışmamı ithaf ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	İ
KISALTMALAR CETVELİ	V
TABLolar LİSTESİ.....	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	İX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YERYÜZÜNDEKİ SU KAYNAKLARININ DURUMU

1.1.Yeryüzündeki Su Kaynakları.....	5
1.1.1. Yeryüzündeki Su Kaynaklarının Durumu	5
1.1.2. Su Kaynaklarının Tarihsel Gelişimi	7
1.1.3. Su Kaynaklarının Uluslararası Hukuktaki Yeri	10
1.2. Türkiye'nin Su Potansiyeli	13
1.2.1. Türkiye'nin Su Potansiyeli	14
1.2.2. Türkiye'nin Su Politikası	17

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR

2.1. Akarsuların Tanımlanması	20
2.2. Ulusal Akarsu	21
2.3. Ortak (Müşterek) Sular	21
2.4. Uluslararası Akarsular	22
2.5. Sınıraşan Sular	24
2.6. Sınır Oluşturan Sular.....	25
2.7. Kıyıdaş Devlet	25

2.8. Su Havzası.....	26
-----------------------------	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SU HUKUKU AÇISINDAN YAKLAŞIMLAR

3.1. Su Paylaşımı Konusunda Doktrinler	27
3.1.1.Mutlak Egemenlik Doktrini	28
3.1.2.Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini	29
3.1.3. Kullanım Önceliği Doktrini	31
3.1.4. Hakça, Makul ve Optimum Kullanım Doktrini	32
3.1.5. Türkiye, Suriye ve Irak'ın Doktrinler Karşısındaki Tutumu.....	34
3.2. Uluslararası Hukukun Kaynakları.....	36
3.2.1.Uluslararası Su Hukukunun Gelişimi.....	37
3.2.2. Uluslararası Su Hukuku Konusunda Yapılan Çalışmalar	38
3.2.2.1 Uluslararası Hukuk Derneği'nin Çalışmaları	38
3.2.2.2. Uluslararası Hukuk Komisyonunun Çalışmaları	40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU VE TÜRKİYE'DEKİ SU PROBLEMLERİ

4.1. Ortadoğu'da Su Sorunu ve Bölgedeki Sınırşan Suların Durumu.....	42
4.1.1. Ortadoğu Kavramı	42
4.1.2. Ortadoğu'nun Genel Özellikleri.....	43
4.1.3. Ortadoğu'nun Su Sorunu.....	44
4.1.4. Ortadoğu'nun Su Kaynakları	49
4.1.4.1. Nil Nehri Havzası	49
4.1.4.2. Ürdün (Şeria) Nehri Havzası	51
4.1.4.3. Litani Nehri Havzası	53

4.2. Türkiye'nin Sınıraşan Suları ve Problemleri	53
4.2.1. Meriç Havzası	55
4.2.1.1 Türkiye-Yunanistan Arasındaki Anlaşmalar	55
4.2.1.2 Türkiye-Bulgaristan Arasındaki Anlaşmalar	56
4.2.2. Çoruh Havzası	59
4.2.3. Kura-Aras Havzası	59
4.2.4. Asi Havzası	61
4.2.5. Fırat-Dicle Havzası	63

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE, SURIYE VE IRAK ARASINDA SU PROBLEMLERİ

5.1. Türkiye ve Suriye Arasındaki Su Problemleri	68
5.1.1. Türkiye ve Suriye Arasındaki Siyasi İlişkiler	69
5.1.2. Suriye'nin Asi Nehri Üzerindeki Uygulamaları.....	70
5.1.3. Asi Nehri ile İlgili Suriye-Lübnan Antlaşması	72
5.1.4. Suriye'nin Asi Nehri ile İlgili Tutumu	73
5.1.5. Suriye'nin Fırat-Dicle Nehirleri Üzerindeki Uygulamaları	75
5.1.6. Suriye'nin Fırat-Dicle Nehirleri İle İlgili Tutumu	76
5.2. Türkiye ve Irak arasındaki Su Problemleri.....	79
5.2.1. Türkiye ve Irak Arasındaki Siyasi İlişkiler	79
5.2.2. Irak'ın Fırat ve Dicle Üzerindeki Uygulamaları	82
5.2.3. Irak'ın Fırat ve Dicle Nehirleri İle İlgili Tutumu	83
5.3. Türkiye'nin Fırat-Dicle Nehirleri Üzerindeki Uygulamaları.....	85

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE, SURIYE VE IRAK ARASINDA YAPILAN ANLAŞMALAR

6.1. Türkiye ile Suriye Arasında Su Alanında Yapılan Anlaşmalar.....	90
6.1.1. Türk-Fransız İtilafnamesi	90
6.1.2. Dostluk ve İyi Komşuluk Münasebetleri Sözleşmesi.....	91
6.1.3. Tahdidi Hudut Nihai Protokolü.....	91
6.1.4. Hatay-Suriye Tahdidi Hudut Son Protokolü	92
6.1.5. Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol.....	92
6.1.6. Lozan Barış Andlaşması'nın ilgili hükümleri	93
6.1.7. Türkiye - Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü	93
6.1.8. Diğer Mutabakat Zabıtları ve Anlaşmalar	95
6.2. Türkiye ile Irak Arasında Su Alanında Yapılan Anlaşmalar	96
6.2.1. Dicle ve Fırat Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü	97
6.2.2 Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması.....	99

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN ÇÖZÜM İÇİN KIYIDAŞ ÜLKELERE ÖNERDİĞİ “ÜÇ AŞAMALI PLAN” VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

7.1. Türkiye'nin Fırat-Dicle Havzası Sularının Kullanımına İlişkin Çözüm Planı: Üç Aşamalı Plan	101
7.2. Suriye ve Irak'ın “Üç Aşamalı Plan” a Karşı İleri Sürdükleri Görüşler ve İtirazlar	106
7.3. Su Hukuku Açısından “Üç Aşamalı Plan”	108
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	115
KAYNAKÇA	119

KISALTMALAR CETVELİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı geçen eser
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
DSİ	: Devlet Su İşleri
E.T.	: Erişim tarihi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
Gwh	: Gigawatt saat
km²	: Kilometre kare
mm	: Milimetre
MW	: Megawatt
m³	: Metre Küp
OTK	: Ortak Teknik Komite
sn	: Saniye
syf.	: Sayfa
TWh	: Terawatt saat
UAD	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı
ILC	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
ILA	: Uluslararası Hukuk Derneği

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye Su Potansiyeli	13
Tablo 2. Falkenmark Göstergesi.....	16
Tablo 3. Orta Doğu'da Nüfus Artışı	43
Tablo 4. Nil Nehri Sularının 1959 Anlaşmasına Göre Taksimi	50
Tablo 5. Ürdün Nehri Kullanımı İçin Geliştirilen Planlar.....	51
Tablo 6. Fırat Nehrine Ülkelerin Katkıları ve Tüketim Hedefler.....	65
Tablo 7. Dicle Nehrine Ülkelerin Katkıları ve Tüketim Hedefleri	66
Tablo 8. Suriye ve Irak'da Sulama Alanlarına İlişkin Çelişkili Veriler.....	103
Tablo 9. Teklif Edilen Ortak Ölçüm İstasyonları.....	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Asi Nehri Havzası.....	62
Şekil 2. Fırat - Dicle Havzası.....	64
Şekil 3. Fırat Nehri Üzerindeki Barajlar	87
Şekil 4. Dicle Nehri Üzerindeki Barajlar	87
Şekil 5. GAP İlleri	88

ÖZET

Bu tezin amacı, Fırat-Dicle Nehirleri ile Asi Nehrinin, Türkiye ile Suriye ve Irak ilişkilerine etkilerini irdelemek; 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nden günümüze kadar atılan adımları incelemek; süregelen uyuşmazlıkların sebebini araştırmak ve kıyıdaş ülkelerce ileri sürülen çeşitli iddiaları değerlendirmektir.

Çalışmanın temel çıkış noktası, son dönem Batılı otoritelerin ve yazarların, özellikle Ortadoğu ülkeleri için, sıkça “su savaşları” senaryoları üretmeleri ve bunu dile getirmelerindeki doğruluk payını araştırmaktır. Ayrıca Türkiye tarafından çözüm için atılan adımları irdelemek ve ülkemiz su politikalarını ve üretilen çözüm önerilerini Uluslararası Su Hukuku açısından değerlendirmektir.

Konuyu tahlil edebilmek için öncelikle dünyadaki ve ülkemizdeki su kaynakları hakkındaki bilgiler aktarılmıştır. Ardından Su Hukukuna yön veren temel kavramlar açıklanmış ve bu kavramlara ülkelerce yüklenen farklı anlamlar tartışılmıştır. Bu kavramlar çerçevesinde Su Hukukunun oluşturulma ve gelişme aşamasında ortaya konan farklı görüş ve doktrinler irdelenmiş ve Suriye ve Irak'ın benimsedikleri yaklaşımların ortaya konulması hedeflenmiştir.

Konunun açıklığa kavuşturulabilmesi ve oluşan tabloya bütüncül olarak bakılabilmesi için Ortadoğu Bölgesi'nde yaşanan su sorunları ile Türkiye'nin sınıraşan suları ve kıyıdaş ülkelerle ilişkileri genel hatları ile açıklanmıştır. Daha sonra konunun özeline inilerek Türkiye, Suriye ve Irak arasında su problemleri ele alınmış; bu kapsamda ülkelerin Fırat-Dicle ve Asi Nehirleri üzerindeki uygulamaları, tutumları ve üç ülke arasındaki siyasi ilişkiler izah edilmiştir. Ayrıca çözüm yolunda mihenk taşı niteliğindeki sözleşme ve protokoller hukuken ortaya konularak değerlendirilmiştir.

Nihaî olarak; Türkiye'nin çözüm için ortaya koyduğu plan ve projeler; ülkelerin iddiaları, hak ve menfaatleri kapsamında ve Uluslararası Hukukun genel ilkeleri ve yürürlükteki uluslararası sözleşmeler ışığında değerlendirilmiş bulunmaktadır. Sonuç olarak; ülkemiz için suyun bir savaş aracı değil, bir uzlaşma aracı olduğu görüşünden hareket ile Suriye ve Irak'ta yaşanan iç karışıklıklara ve güvensizlik ortamına rağmen suyun hayati önemi sebebi ile ilişkilerin devam etmesi gerektiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriye, Irak, Sınıraşan Su, Ortadoğu, Fırat, Dicle.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to investigate the impact of the Tigris-Euphrates Rivers and the Orontes River on the relations between Turkey and Syria and Iraq, examine the steps taken to date following the Franco-Turkish Agreement signed on October 20th, 1921, analyze the causes of the ongoing disputes, and evaluate various claims put forward by bordering countries.

The main starting point of the present study was the need to analyze the extent to which the “water wars” scenarios, particularly regarding Middle Eastern countries, that have been dwelt on and articulated in the recent past by Western authorities and authors alike, actually reflect the reality. Another point of departure was the aim to scrutinize the steps taken by the Republic of Turkey towards a resolution and to assess the country’s water policy and proposals for resolution within the framework of International Water Law.

To analyze the issue at hand, firstly information regarding water resources in the world and the Turkish Republic is presented. Then, basic concepts in Water Law are dwelt upon and the various meanings attached to these by different countries are discussed. Within the framework of these concepts, different views and doctrines established during the foundation and development stages of Water Law are scrutinized and the approaches taken by Syria and Iraq are presented.

To clarify the matter and present a holistic view of the emerging picture, the water-related problems in the Middle East, and the Turkish Republic’s transboundary waters and relations with bordering countries are described in general terms. This is followed by a more specific discussion of the water-related problems among the Turkish Republic, Syria and Iraq; within this scope, the practices that the three countries implement on the Tigris and Euphrates Rivers and the Orontes River, their attitudes and political relations are described. Furthermore, benchmark agreements and protocols on the way to resolution are presented and analyzed from a legal perspective.

Finally, the plans and projects presented by the Turkish Republic for the resolution of the issue are assessed with respect to the claims, rights and interests of the countries and within the scope of the general principles of International Law and International Agreements in effect. As a result, based on the view that water is not a means of war but a means of reconciliation, it is set forth that despite the internal conflicts and the insecure environments in Syria and Iraq, relations need to be maintained due to the vital importance of water.

Keywords: Turkish Republic, Syria, Iraq, Transboundary Waters, Middle East, Tigris, Euphrates.

GİRİŞ

Su, tüm canlılar için hayati öneme sahip bir kaynaktır. Dünya yüzeyinin dörtte üçü sularla kaplıdır. Dünyamızda var olan su miktarına ve hidrolojik döngüye bakıldığında, yeryüzündeki su kaynaklarının canlılar için yeterli olduğu düşünülebilir. Ancak dünya yüzeyindeki su kaynaklarının sadece % 1'i tatlı su kaynağı olup, canlı yaşamının idamesi için kullanılabilir. Bu sebeple su, kıt bir kaynaktır. Hem bireylerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmesi için en temel gereksinim olan, hem de ulusların devamlılığı için yaşamsal bir kaynak özelliği taşıyan suyun aslında görüldüğü kadar bol olmadığı, dünyada değişen koşullar doğrultusunda gelecekte su arzının karşılanmasında zorluklar yaşanacağı açıktır.

Suyun hayatın devamı için gerekliliğinin yanında toplumların kalkınması için de temel ihtiyaç oluşu, önemini kat be kat arttırmaktadır. Bu durum da suyun sosyal niteliğinin yanında ekonomik değer niteliği de kazanmasına sebep olmaktadır. Suyun toplumlar için de hayati bir kaynak olması sebebiyle, tarih boyunca medeniyetlerin su kıyılarında ya da suya erişilebilecek yerlerde kurulduğu görülmektedir. Zira tarih boyunca ulusların refahı, suya düzenli olarak ulaşabilme ve suyu kontrol edebilme yetilerine bağlı olmuştur. Bu bağlamda su temini, günümüzde olduğu gibi tarihsel olarak da yönetenlerin öncelikli görevi olmuştur. Bu sebeple, Roma İmparatorluğu döneminden bu yana topluma su teminine verilen önem, tarihi su yapılarına bakıldığında hemen anlaşılmaktadır.¹ Hatay ilinde bulunan su kemeri yapılarının M.Ö.47 yılında inşa edildiği bilinmekte olup, İmparator Trajan (98-117) tarafından Harbiye'den kente su getiren su kemerinin kalıntıları günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.²

Su kaynakları üzerinde Milattan önce inşa edilen su yapılarıyla başlayan faaliyetler, günümüze değin gelişerek devam etmiş; 19. yüzyıl sonlarına kadar akarsular; ulaşım, balıkçılık ve küçük çaplı sulamalarla sınırlı olarak kullanılırken, bu tarihten sonra su kaynaklarından faydalanma amaçları ve teknikleri gelişmiş, su kaynakları insanlık için daha da önemli bir hale gelmiştir. Faydalanma amaçları ve

¹ YILDIZ Dursun, ÖZBAY Özdemir, *Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku*, Truva Yayınları, İstanbul, 2012, syf.13

² http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/31/01/709502/icerikler/roma-donemi-antakyanin-altin-cagi_495901.html (E.T.21/04/2014)

tekniklerinin çeşitlenmesi ve nüfusun hızla artması ile su talebi de giderek artmaktadır. 20. yüzyılın başına kıyasla su tüketimi dünyada 10 kat artmış bulunmaktadır. 20. yüzyılda toplam su talebi, nüfus artış hızından daha da büyük olmuştur.

Doğal kaynaklar ülke sınırları içerisinde kalmadığından, ülkeler arasında paylaşım sorunlarını da gündeme getirmiştir. Bu sorunlar ülkelerin içinde bulunduğu hal ve koşullara göre bazı durumlarda öylesine karmaşık ve içinden çıkılmaz hale gelmiştir ki, su savaşı senaryoları sıkça dile getirilmeye başlanmıştır.

Memba ve mansap ülkelerin su kaynaklarından daha fazla faydalanmak amacıyla geliştirdikleri düşünce akımları uluslararası su hukukunun gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda her yıl çok sayıda uluslararası toplantı düzenlenmekte, tavsiye kararları ve ilkeler belirlenmekte, su kaynaklarının faydalarının paylaşımı, su hukuku ve su politikası hakkında birçok kitap ve makale yayımlanmaktadır. Söz konusu toplantı ve yayımların takibi ülkemiz su politikaları açısından son derece önem arz etmektedir.

Su kaynakları üzerinde yapılan ekonomik faaliyetler, sanayileşme, şehirleşme, küresel ısınma gibi etkenlerle en büyük değer olan doğaya verilen zararlar, 20. yüzyılda fark edilmeye başlanmıştır. Daha önceleri su kaynaklarının miktar üzerinden paylaşımı sorunu üzerinde durulurken; su kaynaklarının, nüfus artışı, kullanım alanlarının çoğalması, hızla kirlenmesi, yanlış ya da kontrolsüz kullanım sonucunda kullanılabilir su kalitesinin düşmesi ile var olan suyun niteliği üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Zira kıt bir kaynak olan su, kirlenme sonucu canlı yaşamını tehdit eder hale gelmektedir.

Kullanılabilir halde bulunan tatlı suyun dünya üzerindeki dağılımı son derece dengesizdir. Dünya nüfusunun % 33'ü mevcut kaynakların yetersiz olduğu ülkelerde yaşamaktadır ve yaklaşık bir milyarı aşkın insan, temiz içme suyundan mahrum bulunmaktadır. Günümüzde dünyanın birçok bölgesinde su kıtlığı bu yüzyılın en önemli meselelerinden birisi haline gelmiş, küresel su krizi dile getirilmeye başlanmıştır. Dünyanın belli bölgelerinde (Afrika'nın büyük bölümü, Ortadoğu, Çin'in kuzeyi, Kaliforniya ve Meksika gibi) su rezervleri tükenmek üzeredir.

Bazılarına göre istikrarsızlığın merkezi, bazılarına göre ise zenginliklerin sahibi olan Ortadoğu da su sıkıntısı yaşayan bölgeler arasındadır. Ortadoğu dünyanın en kuru ve su kaynakları bakımından en fakir bölgelerindendir. Su kaynaklarının kıtlığı, bölgedeki ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmesini olumsuz yönde etkilemekte; bu sebeple, Ortadoğu'da su, günümüzde petrol kadar önemli hale gelmekte ve yakın bir gelecek de petrolden çok daha önemli olacağını sinyallerini vermektedir. Bölgede nüfusun sürekli ve hızla artması, küresel ısınma, su kaynaklarının yanlış kullanımı ve yanlış politikalar var olan su kaynaklarının akılcı, makul ve optimum kullanılmadığını göstermektedir. Ayrıca Ortadoğu'da fiziksel altyapı yatırımları yapılmakla birlikte, su talebini yönlendirici yasal ve kurumsal düzenlemeler son derece yetersiz bulunmaktadır. Bu sebeplerle, su sıkıntısının gelecek 20-25 yıl içerisinde Ortadoğu dahil bazı bölgelerde su krizine dönüşmesi ihtimali mevcut olduğu sıkça dile getirilmektedir.

Çeşitli bölgelerde bir işbirliği unsuru olarak kullanılabilen suyu, Ortadoğu'da tam aksine bir istikrarsızlık faktörü haline getiren bölgenin stratejik karakteri ve coğrafi konumudur. Su sorununun yarattığı baskı; kaynak azlığı, nüfus yoğunluğu, iklim koşulları gibi sebeplerle, Ortadoğu bölgesinde daha fazla hissedilmektedir. Su kaynaklarının çok az olduğu bu bölgede, yüzey sularının büyük bir kısmı sınıraşan nehir özelliği taşımaktadır. Söz konusu suların kullanımına ilişkin işbirlikleri de son derece azdır.

Ortadoğu'daki su sıkıntısı ve siyasi istikrarsızlıklar, Avrupa-Asya-Afrika üçgeninde yer alan ülkemizi de etkilemektedir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden Suriye ve Irak ile sınır komşusu olması ve Fırat-Dicle Nehirleri ile Asi Nehirlerinin sınıraşan su niteliğinden dolayı bu ülkelerle su kaynaklarının faydalarının paylaşılması konusunda uzun yıllardır görüşmeler devam etmektedir. Ancak gerek ülkelerin taleplerinin aşırılığı, gerek veri ve bilgi paylaşımının sağlanamaması gerekse Suriye ve Irak'taki siyasi istikrarsızlık ve iç savaşlar nedeniyle Fırat-Dicle ve Asi Nehri sorunsalı çözüme kavuşturulamamış bulunmaktadır.

Bunlardan başka, Ortadoğu'da su sorunu son dönemde, bölgesel sınırları çok aşan bir kapsamla uluslararası platformlarda üzerinde fazlaca durulan bir konu haline gelmiş bulunmaktadır. Bu platformlarda Fırat ve Dicle nehirleri de sık sık gündeme

getirilmekte, Türkiye'nin su zengini bir ülke olarak, su meselelerinin çözümünde kilit rol oynayacağı ileri sürülüp; Ortadoğu'daki su kaynaklarının bütün olarak ele alınması gerektiği şeklinde görüşler ortaya atılmaktadır. Oysa Türkiye, iddia edildiği gibi su zengini bir ülke değildir. Dünyaca kabul gören Falkenmark Göstergesine göre yıllık kişi başına düşen su miktarına bakıldığında ülkemiz su stresi çeken ülkeler arasında yer almakta olup, gelecekte su sıkıntısı çeken ülkeler arasında yer alması muhtemeldir.

Bu sebeplerle, bu tezde öncelikle dünyadaki ve Türkiye'deki su kaynakları genel olarak ele alınmış, sınıraşan sular konusunun özünün daha iyi kavranabilmesi için su kaynakları ile ilgili kavramlar ve doktrinler tanımlanmış, Ortadoğu ve Türkiye'deki su problemleri anlatılarak bölgenin durum ve şartlarının daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Daha sonra ise Türkiye, Suriye ve Irak arasında su problemleri ile Türkiye, Suriye ve Irak arasında yapılan anlaşmalar ortaya konulmuş ve Türkiye'nin çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YERYÜZÜNDEKİ SU KAYNAKLARININ DURUMU

1.1.Yeryüzündeki Su Kaynakları

1.1.1. Yeryüzündeki Su Kaynaklarının Durumu

Dünya yüzeyinin dörtte üçü sularla kaplıdır. Bu sular miktar bakımından dinamik bir denge içerisinde bulunmaktadır. Yeryüzündeki toplam su miktarı, zaman içerisinde değişime uğramaz. Çeşitli yerlerde; katı, sıvı, gaz halinde mevcut olan su, yeryüzünün katmanları arasında bir döngü içerisinde. Sürekli hareket halinde olan su, buharlaşarak atmosfere yükselir, daha sonra yağışlarla yeryüzüne iner, yeryüzüne düşen yağış toprağa sızar veya yüzeyde akarak yeniden denize ya da buharlaşarak atmosfere döner. Bu duruma, hidrolojik çevrim veya hidrolojik döngü denilmektedir.³

Dünya yüzeyindeki su miktarına ve hidrolojik döngüye bakıldığında, yeryüzündeki su kaynaklarının canlılar için yeterli olduğu düşünülebilir. Ancak yeryüzündeki suyun % 97'si okyanus ve denizlerdeki tuzlu sudur. Su kaynaklarının yalnızca % 3'ü kullanılabilir su niteliğindedir. Bu % 3'lük kısmın % 77,2'si kutuplarda ve yüksek dağlardaki buzullarda yer alır; % 22,4'ü ise elde edilebilirliği oldukça zor olan yeraltı suyudur. Tüm canlıların ihtiyaçlarını karşılayan ve yaşamın devamını sağlayan göl ve bataklıklar toplam su miktarının % 0,35'ini; nehir ve dereler % 0,01'ini oluşturur.⁴ Kutuplardaki ve yükseltilerdeki buzulları, çıkarılması ekonomik olarak gerçekçi gözükmeyen derin yeraltı su kaynakları ve ekosistemin devamlılığı için doğal yatağında bırakılması gereken tatlı su miktarı düşünüldüğünde; dünyada kullanılabilecek tatlı su kaynaklarının oranının % 1'in altına indiği görülmektedir.⁵ Bu veriler incelendiğinde, hem bireylerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmek için en temel gereksinim olan, hem de ulusların

³ Bayazıt M., Avcı İ., Şen Z. Hidroloji uygulamaları , İstanbul- 2009, syf.10

⁴ Pamukçu, Konuralp; Su Politikası, Bağlam Yayınları, İstanbul- 2000, syf.36-37

⁵ UNESCO, World Water Assessment Programme, World Water Development Report 2006, <<http://unesdoc.unesco.org/images/OO14/001454/145405E.pdf>> (17 Ocak 2014). UNESCO, World Water Assessment Programme, World Water Development Report 2003 (The 1st UN World Water Development Report: Water for People, Water for life), (E.T.17 Ocak 2014)

devamlılığı için yaşamsal bir kaynak olan suyun aslında görüldüğü kadar bol olmadığı, gelecekte dünyada artan nüfusun arzını karşılamakta zorlukların yaşanacağı açıktır.

Yeryüzünde canlılar için kullanılabilir halde bulunan % 3'lük tatlı suyun dünya üzerindeki dağılımı son derece dengesizdir. Bu sebeple, bazı ülkeler su zengini iken, bazı ülkeler de kuraklıkla karşı karşıya bulunmaktadır. Dünya'da Amerika Birleşik Devletleri, Kuzey Avrupa ülkeleri ve İzlanda su zengini ülkeler arasında bulunur iken dünya nüfusunun % 33'ü mevcut kaynakların yetersiz olduğu ülkelerde yaşamaktadır ve yaklaşık bir milyarı aşkın insan temiz içme suyundan mahrum bulunmaktadır. 1995 yılı itibariyle, dünya nüfusunun % 41'ini oluşturan 2,3 milyar insan 1700 m³/kişi/yıl değerinin altında su arzı olan bölgelerde ve bu sayının 1,7 milyarı da, 1000 m³/kişi/yıl değerinin altında su arzı olan "aşırı su sorunlu" olarak adlandırılan bölgelerde yaşamaktadır. Mevcut tüketim değerlerinin devamı halinde, 2025 yılı itibariyle, dünya nüfusunun % 48'ini oluşturacak 3,5 milyar insan "su sorunlu" bölgelerde, bu rakamın da 2,4 milyarı "aşırı su sorunlu" bölgelerde yaşamak durumunda kalacaktır. Bu sorunlu bölgelerde, ancak yüksek gelire sahip ülkeler, teknolojik imkânları kullanarak (tuzlu suları tatlandırma, geri kazanım gibi) ihtiyaçlarını karşılayabileceklerdir.⁶ Dünya üzerinde 1,2 milyar insan güvenilir içme suyundan yoksun yaşamakta; 2,4 milyar insan da sağlık koşullarına uygun suya erişememektedir. Dünyanın belli bölgelerinde (Afrika'nın büyük bölümü, Ortadoğu, Çin'in kuzeyi, Kaliforniya ve Meksika) su rezervleri tükenmek üzeredir⁷. Dünya nüfusunun hızla artması sonucunda artan ihtiyaçlar ve su kaynaklarındaki kirlenme gibi sebeplerle suyun önemi gün geçtikçe artmaktadır. Yirminci yüzyılın başına kıyasla su tüketimi dünyada 10 kat artmıştır. Günümüze kıyasla ise 2025 yılında su tüketiminin; tarımda % 17, sanayide % 20 ve evsel tüketimde % 70 oranında artacağı öngörülmektedir. Su tüketimi giderek artarken, temiz su kaynakları da hızla azalmaktadır.⁸

⁶ GÖKNEL, M. Mete, BOP Çalışma Grubu, BOP/GOKAP Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Su Kaynakları ve Politikalar, Odtü Mezunları Deneği Odtülüler Bülteni Eylül 2006 syf.12

⁷ KARTAL, Filiz, "Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet", Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2-2009, syf. 65

⁸ İSTANBULLUOĞLU Hakan, KIR Tayfun, Türkiye'nin Su Politikaları [*Water Policies of Turkey*]/TAF Preventive Medicine Bulletin, 2011:10(3), syf.327

Yeryüzünde 214 tane su kaynağı mevcuttur. Dünyanın % 40'ının su ihtiyacını karşılayan belli başlı nehirlerin 155 tanesi iki ülke tarafından paylaşılmakta, 59'u ise 3 veya daha çok ülke tarafından kullanılmaktadır.⁹

1.1.2. Su Kaynaklarının Tarihsel Gelişimi

Su kaynaklarının geliştirilerek insanlığın hizmetine sunulması yönündeki çabalar binlerce yıl önce başlamış ve günümüze kadar teknolojik gelişmelere paralel olarak artarak devam etmiştir.¹⁰ Suyun toplumlar için de hayati bir kaynak olması sebebiyle insanoğlu, tarih boyunca kurduğu medeniyetleri su kıyılarında ya da suya erişilebilecekleri yerlerde kurmuştur. Tarih boyunca da ulusların refahı, suya düzenli olarak ulaşabilmek ve suyu kontrol edebilme yetilerine bağlı olmuştur. Nil nehri, Mısır medeniyetine; İndus nehri, Hint medeniyetine; Huang (Sarı nehir) nehri, Çin medeniyetine ve insanlığın ilk yerleşim bölgesi olan Ortadoğu'da Fırat ve Dicle nehirleri, Mezopotamya medeniyetlerine hayat vermiştir. Bu nehirler vasıtasıyla tarım sulama sistemleri geliştirilip toprak verimliliği artırılarak medeniyetlerin gelişmesi sağlanmıştır.¹¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentleri olan Bursa, Edirne ve İstanbul da su kaynaklarının zengin olduğu topraklarda gelişmişlerdir.

19. yüzyılın sonlarına kadar akarsulardan; ulaşım, balıkçılık ve küçük çaplı sulamalarla sınırlı olarak fayda sağlanmıştır. Bu sebeple; akarsular, devletler arasında seyrüsefer dışında fazla bir sorun oluşturmamıştır. Ayrıca akarsuların kullanımı ve paylaşımı hususunda sorun çıkmamasının sebepleri arasında; yoğun tarımsal sulama ya da endüstriyel kullanımın yokluğunun yanı sıra, söz konusu dönemde var olan büyük imparatorluklar sebebiyle tek bir yönetimin bulunması da etken olarak sayılabilir.¹² Kapitalizmin gelişimi ile suya olan ihtiyaç artmış; toplumların tarım üretiminden, elektrik üretimine, taşımacılıktan sosyal eğlence alanları yaratılmasına

⁹ KILIÇ Seyfi, *Sınıraşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar - Basic Approachs on Utilization of Transboundary Waters*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Mayıs 2013, Cilt:5, Sayı:53, Syf.15

¹⁰<http://ozdenbilen.com/Dosyalar/OzdenBilenYayinlari/MakaleRaporSunum/Turkiye'ninGelece%C4%9FindeGAPinYeri.doc> – BİLEN Özden, *Fırat-Dicle Nehirlerinin Hidro-Politik Değerlendirilmesi Makalesi* (E.T.20/12/2013)

¹¹ BISWAS, A.K. vd., *Core and Periphery: A Comprehensive Approach to Middle Eastern Water*, New Delhi, Oxford University Press, 1997 syf:8

¹² KILIÇ Seyfi, A.g.e., *Sınıraşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar*, syf.15

(recreation) kadar birçok ticari ve üretim aşamalarında su kullanım talebi yükselmiştir.¹³

I.Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra doruk noktasına ulaşan bağımsızlık hareketleri neticesinde imparatorluklar parçalanmış, geriye çok sayıda küçük devletler kalmıştır. Bunun sonucunda, daha önceleri tek bir yönetim altında idare edilen havzalarda, birçok ulusal devlet egemen hale gelmiş ve bu yeni devletlerarasında sınıraşan veya sınır oluşturan akarsuların kullanımına ilişkin sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Birden fazla ülkenin egemenlik sahasında bulunan nehirlerde, coğrafi konum açısından, nehrin yukarısında bulunan memba ülkeler, akarsuyu daha önce kullanma şansına sahip bulunmaktadır. Memba ülkelerin, tarımsal ve/veya endüstriyel kullanıma bağlı olarak, suların miktarını azaltıcı ya da niteliğini değiştirici faydalanmaları, memba-mansap ülke çatışmasını ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu süreçte suları depolama teknikleri de ilerlemeye ve yaygınlaşmaya başlamış bulunmaktadır.¹⁴

1900'lü yılların başlarında dünya nüfusu 1,6 milyar iken su talebi kişi başına 360 m³/yıl olmasına rağmen, 1990'da dünya nüfusu 5,3 milyara ulaşmış ve kişi başına su tüketimi 570 m³/yıl olarak tespit edilmiştir. 20. yüzyılda toplam su talebi, nüfus artış hızından daha büyük olmuştur. Bu durum ise suyun ne kadar farklı alanlarda talebinin olduğunu göstermektedir. Endüstri devrimi ve artan şehirleşme ile su sadece tarım sektörü için bir girdi olmaktan çok, endüstri için bir girdi olmaya başlamıştır. Bu kullanım oranlarındaki değişme ülkenin gelişmişlik seviyesine göre farklılık göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerde tarım amaçlı su kullanımı % 70'ler düzeyinde iken gelişmiş ülkelerde tarım ağırlıklı kullanım oranı % 35 civarındadır. Endüstrileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde toplam su kullanımının % 49'u endüstride, % 37'si tarım sektöründe; Kuzey Amerika ülkelerinde su kullanımının % 47'si endüstride, % 3'ü tarım sektöründe ve kalanı ise diğer amaçlar için kullanılmaktadır. Ancak, daha az endüstrileşmiş olan Ortadoğu ülkelerinde toplam su kullanımının %89'u, Latin Amerika ülkelerinde ise % 76'sı tarım sektöründe kullanılmaktadır.¹⁵

¹³ UNITED NATIONS, *Management of International Water Resources: Institutional and Legal Aspects, Natural Resources / Water Series No.1 New York 1975, syf.20*

¹⁴ KILIÇ Seyfi, A.g.e., *Sınıraşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar, syf.15*

¹⁵ UNITED NATIONS, *Management of International Water Resources: Institutional and Legal Aspects, Natural Resources / Water Series No.1 New York 1975 syf.20*

Bu doğrultuda dünyada su kullanımının, gelişmişliğin bir göstergesi haline gelmeye başladığı söylenebilir.

Su kaynaklarının geliştirilmesinde, özellikle 20. yüzyılda tarihi rekorlara ulaşılmıştır. Örneğin; Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu'nun tespitine göre, 20. yüzyıl başlarında çeşitli ülkelerde 420 baraj varken bu rakam 20. yüzyıl sonlarında 36327'e ulaşmış ve bu sayının % 90'ı 1950 yılından sonra inşa edilmiştir.¹⁶ Belirtilen sayının yaklaşık üçte biri gelişmiş Avrupa ülkeleri ile ABD ve Kanada'da yer almıştır. Belirtilen artışa paralel olarak sulanan alanlar, 1950 yılında 74 milyon hektar iken; 20. yüzyıl sonunda, 274 milyon hektara ulaşmış, bu değişim "Mavi Devrim" olarak isimlendirilmiştir.¹⁷

21. yüzyılda su, "ekolojik denge içinde ekonomik büyüme"nin ve "sürdürülebilir kalkınma"nın en önde gelen faktörü olma özelliğini kazanmaktadır. İnsanlık tarihinde dönem dönem bazı doğal kaynakların öne çıktığı ve çağın gelişimini etkilediği görülmektedir. Nitekim 19. yüzyılda kömür, 20. yüzyılda petrol endüstriden ulaşımaya kadar toplumlardaki bütün sektörleri etkilemiş, yönlendirmiş ve ayakta durmalarını sağlamıştır.¹⁸ Ancak nüfusun, su kullanımının, tarımsal sulamanın ve sanayileşmenin artması gibi nedenlerle mevcut su kaynakları hızla kirlenmektedir. Zira çok kısıtlı olan tatlı su kaynakları, özellikle sanayi ve evsel atıkların arıtılmaması sonucu telafisi güç bir şekilde kirlenmektedir. Su kirliliğinin bir başka olumsuz etkisi ise sucül ortamda bulunan doğal fauna ve balıkların zarar görmesidir.

Bu veriler ışığında, sanayi devrimi ile birlikte özellikle son yüzyılda su sorununa yeni boyutlar eklenmiştir. Yeryüzündeki su potansiyeli, miktar açısından aynı kalmasına rağmen; hızlı nüfus artışı, sulu tarımın yaygınlaşması ve endüstrinin gelişmesi bir yandan su kaynaklarının tükenmesine, diğer yandan da kirlenmesine sebep olmaktadır. 1990 yılında dünya nüfusunun % 31'inin uygun kalitede içme-kullanma suyundan, % 46'sının ise kanalizasyon sisteminden yoksun bir şekilde yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, içme-kullanma suyu temini ve atık suların bertaraf edilmesinin, insanlığın geleceği açısından birincil derecede öneme sahip

¹⁶ VELTROP, J.A. (1991) *Water, dams and hydropower in the coming decades*, Water Power & Dam Construction, June 1991. (Bilen Özden, Fırat – Dicle Nehirlerinin Hidro-Politik Değerlendirilmesi Makalesi aktarımı ile)

¹⁷ BİLEN, Ö., A.g.e. Fırat – Dicle Nehirlerinin Hidro-Politik Değerlendirilmesi syf.1

¹⁸ GÜRSELLER, Güneş, "Ortadoğu'da Su Barışı", Ayna, Yaz/Güz, 1994, Yıl I, Sayı 3-4, syf.34

olduğu değerlendirilmektedir.¹⁹ Öte yandan modern teknolojinin sunduğu imkânlar sayesinde yıllar boyunca su kaynakları geliştirme projeleri yapılmıştır ve halen de yapılmaya devam edilmektedir. Ancak bu projeler getirdikleri sosyal ve ekonomik faydaların yanında kimi zaman sosyal ve çevresel, kimi zaman da politik sorunları doğurmuştur. Politik sorunlar ile ilgili olarak, genelde güçlü olan kıyıdaş ülke su kaynağı üzerinde tasarrufunu kullanmıştır. Uluslararası arenada da sorunların çözümüne yönelik çeşitli çalışmalar yapılmış ve doktrinler oluşturulmuştur. Ancak bu çalışmalara rağmen halen bir standart oluşturulamamış bulunmaktadır.²⁰

1.1.3. Su Kaynaklarının Uluslararası Hukuktaki Yeri

Su konusu son yıllarda uluslararası gündemin üst sıralarında yer almaya başlamıştır. 1992 Rio De Janeiro Dünya Zirvesinde, BM tarafından 22 Mart tarihi "Dünya Su Günü" ilan edilmiş; 12 Aralık 2002 tarihinde ise UNESCO tarafından 2003 yılı "Dünya Su Yılı" ilan edilmiştir. Bu hususlar su kaynaklarına dünya çapında verilen önemi açıkça gözler önüne sermektedir.

Su kıtlığının ciddiyeti karşısında 2003 yılında yayımlanan "BM Binyıl Bildirisi"nde, güvenli içme suyuna sahip olmayan dünya nüfusunun, 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi hedefi konulmuş ve BM üyesi ülkeler, uluslararası örgütler ve tüm ilgililere bu hedeflere erişilmesi için çaba göstermeleri çağrısında bulunulmuştur.²¹ 2002 yılında Johannesburg'da (Güney Afrika Cumhuriyeti) düzenlenen "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi" sonucunda yayınlanan "Eylem Planı"nda ise 2015'e kadar, sağlık ve temizlik için gerekli olan suya sahip olmayan nüfusa, 750 milyon su şebekesi bağlantısı ve 1,25 milyar tuvalet yapma önerisi getirilmiştir.²² Gelecekte su sıkıntısı sebebiyle çıkması muhtemel krizlerin yönetimi ve çatışmaların önlemesine yönelik mekanizmalar üzerindeki çalışmalar da

¹⁹ KÜÇÜKKAYTAN M. vd., "Dünyada Kullanılabilir Su Potansiyeli", Su Sempozyumu 3. Bildirisi, syf.20

²⁰ VOLKAN Faruk, Boz Bahadır, *Sınraşan Sular sorunu Kapsamında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Değerlendirilmesi*, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2.Cilt, Mart 2006, Ankara, syf.518

²¹ http://www.mfa.gov.tr/dunyanin-hizla-artan-su-ihityacina-cozum-arayislari_-dunya-ucuncu-su-forumu-ve-bakanlar-konferansi.tr.mfa - Rende M., *Dünyanın Hızla Artan Su İhtiyacına Çözüm Arayışları: Dünya Üçüncü Su Forumu ve Bakanlar Konferansı* (E.T.09/01/2014)

²² DURSUN Abdulkadir, *Sınraşan Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2006 syf.10

hızlandırılmıştır. Dünya Bankası ve bazı Avrupa ülkelerinin finansman desteği ile “Dünya Su Komisyonu” ve “Dünya Su Konseyi” adı altında iki organizasyon teşkil edilmiş ve güvenilir bir su geleceği sağlanması için dünya genelinde kabul gören politika ve stratejilerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, söz konusu organizasyonlar tarafından belirlenen politikalar doğrultusunda eylem planları ve programları geliştirilerek uygulamaya koymak üzere “Küresel Su Ortaklığı” adı verilen bir organizasyon oluşturulmuştur.²³ Dünya Su Konseyi tarafından, ev sahipliğini üstlenen ülke ile yakın işbirliği halinde üç yılda bir düzenlenen ve organizasyonun idari ve mali yükünün büyük bir kısmı, ev sahibi ülke tarafından karşılanan Dünya Su Forumları düzenlenmektedir. Bu su forumlarında; su konularının tüm boyutlarıyla ayrıntılı bir biçimde ele alınıp tartışılması, mevcut sorunlara çözüm aranması, su alanındaki bilgi ve deneyimlerin paylaşılması, uluslararası diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi, su kaynaklı anlaşmazlıkların çözümüne katkıda bulunulması ve küresel düzeyde sorunların üstesinden gelinmesi yolunda koordine edilmiş yaklaşımlar oluşturulması amaçlanmaktadır. Dünya Su Forumu ilk kez 1997’de Marakeş’te (Fas), ardından ikincisi 2000 yılında Lahey’de (Hollanda), üçüncüsü 2003 yılında Kyoto’da (Japonya), dördüncüsü 2006 yılında New Meksiko’da (Meksika)²⁴, beşincisi 2009 yılında İstanbul’da (Türkiye), altıncısı 2012 yılında Marsilya’da gerçekleştirilmiştir. Lahey’deki ikinci Forumdan itibaren Forum kapsamına Bakanlar Konferansı da dahil edilmiştir. Forumların çıktılarını aynı zamanda su konusunda uluslararası düzeyde gerçekleştirilen kodifikasyon çalışmalarında da baz olarak alınabilmektedir.²⁵ Yedinci Dünya Su Forumu ise 2015 yılında Güney Kore’de gerçekleştirilecektir.

Ülkemizde de su konusuna büyük önem verilmekte, suyun yaşamın kaynağı olduğu bilinciyle hareket edilmektedir. Bu sebeple, ülkemizde hem yasal hem de kurumsal değişiklikler yapılmaktadır. 29/6/2011 tarihli ve 645 sayılı Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile su işlerinde temel olarak görevli olan Bakanlığımız ve Bakanlık bünyesinde ülke çapında su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kullanılmasına ilişkin

²³ KOLUMAN, Aziz, “*Dünyada Su Sorununa Genel Bir Bakış*”, Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, syf.10

²⁴ RENDE M., A.g.e

²⁵ DURSUN A., A.g.e., syf. 18

politikaları belirlemekle görevli Su Yönetimi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Söz konusu Bakanlığımızın ve Genel Müdürlüğümüzün teşkili son derece önemlidir. Bu kurumlar vasıtasıyla, dünya gündeminin en üst sıralarında yer alan su hukuku ve su politikası, su kaynaklarının yalnızca miktar olarak korunması değil, kalite açısından da korunması ve bu amaçla gerekli izleme faaliyetlerinin yapılarak mevcut durumun ortaya konulması, havza bazında en iyi su yönetiminin sağlanması, taşkın ve kuraklık durumlarında izlenecek yolun belirlenmesi, iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi ve alınacak tedbirler gibi konularda önemli çalışmalar yürütülmektedir. Su kaynaklarının iyi yönetimi ve korunması, ülkemiz vizyonunda büyük yer edinmiş, ülke politikalarının da bu bakış açısıyla oluşturularak geleceğimizin güvence altına alınması hedeflenmiştir. Genel Müdürlüğümüzce dünya kamuoyu yakinen takip edilmekte, bu kapsamda birçok faaliyet gerçekleştirilmektedir. Yakın geçmişte, Bakanlığımızca Dünya Su Forumu'ndan bir yıl önce olmak üzere, her üç yılda bir düzenlenen İstanbul Uluslararası Su Forumu'nun üçüncüsü gerçekleştirilmiştir. 27-30 Mayıs 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu forum ile 2015 yılında Kore'de düzenlenecek olan yedinci Dünya Su Forumu'na önemli girdiler sağlanması amaçlanmıştır.

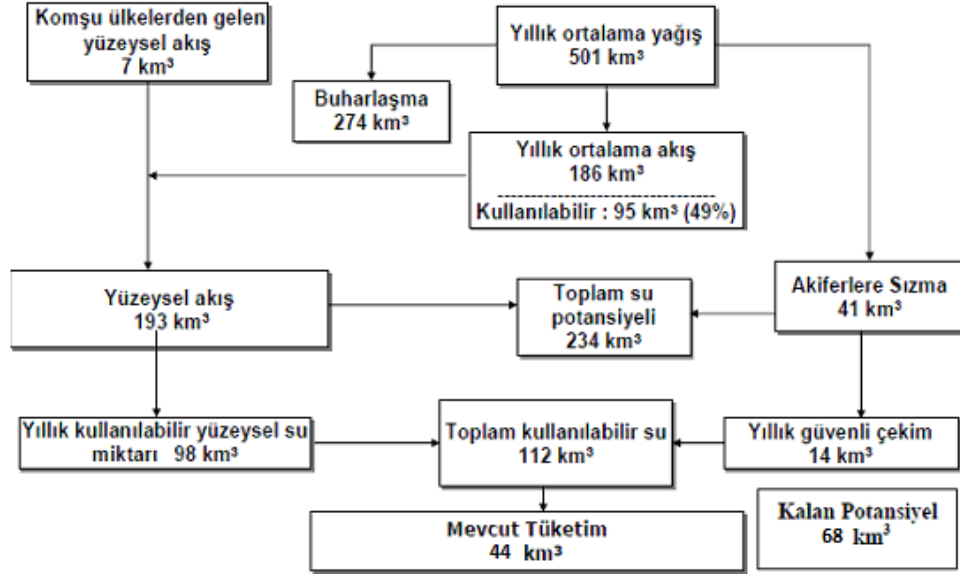
Suyun dünya gündeminde giderek artan bir biçimde yer almasının sebepleri arasında; hızlı nüfus artışı, hızlı şehirleşme, sanayileşme ve bunların sonucu olarak su kaynaklarının azalması ve kirlenmesi, iklim değişikliği gibi faktörler yer almaktadır. Su, ülkelerin nüfus ve çevre sağlığını korunması ve devam ettirilebilmesi için, gittikçe artan önemde bir güvenlik unsuru niteliğini kazanmıştır. 1997 yılında BM Genel Sekreteri olan Butros GALİ'nin, 21. yüzyılın temel çatışmalarının su üzerine olacağı tezi dikkat çekicidir. Su savaşları senaryoları ve literatürü her geçen gün daha çok tartışılmaya devam etmektedir. Su sıkıntısının gelecek 20-25 yıl içerisinde Ortadoğu dahil bazı bölgelerde su krizine dönüşmesi ihtimali mevcuttur. Bu sebeple, ikâmesi mümkün olmayan bu doğal kaynağın, 21. yüzyılın stratejik kaynaklarından biri olacağı genel kabul görmektedir.²⁶

²⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Sınırtaşan Sularının Ana Hatları
http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-.tr.mfa (E.T.07/01/2014)

1.2. Türkiye'nin Su Potansiyeli

Türkiye'nin 1951-2000 dönemi hidro-meteorolojik verileri ile ortalama yağış yüksekliği 643 mm/yıl olup yılda ortalama $501 \times 10^9 \text{ m}^3$ suya karşılık gelmektedir. Düşen yağışın yaklaşık % 55'i ($274 \times 10^9 \text{ m}^3$) buharlaşma ve terleme yoluyla atmosfere geri dönmekte, yaklaşık % 14'ü ($69 \times 10^9 \text{ m}^3$) yüzey altı ve yeraltı sularını beslemekte, yaklaşık % 31'i ($158 \times 10^9 \text{ m}^3$) ise akışa geçerek akarsular vasıtası ile denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır (ÇOB, 2008b). Yüzey altı ve yeraltı sularını besleyen $69 \times 10^9 \text{ m}^3$ 'lük suyun $28 \times 10^9 \text{ m}^3$ 'lük kısmı (yaklaşık % 41) pınarlar vasıtası ile tekrar yerüstü suyuna katılmaktadır. Böylece yıllık toplam akış $(158+28) \times 10^9 \text{ m}^3 = 186 \times 10^9 \text{ m}^3$ olmaktadır. Ayrıca komşu ülkelerden gelen yaklaşık $7 \times 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl}$ su bulunmaktadır. Böylece ülkemizin brüt yerüstü suyu potansiyeli $193 \times 10^9 \text{ m}^3$ 'e ulaşmaktadır. Yeraltı suyunu besleyen $41 \times 10^9 \text{ m}^3$ de dikkate alınmakla ülkenin toplam yenilenebilir su potansiyel, $243 \times 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl}$ olarak hesaplanmaktadır.

Tablo 1. Türkiye Su Potansiyeli



Kaynak: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Marmara Araştırma Merkezi, Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü, Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması Projesi Fırat Dicle Havzası, Proje Nihai Raporu, syf.205

1.2.1. Türkiye'nin Su Potansiyeli

Su kaynakları açısından 25 havzadan oluşan Türkiye'nin yıllık ortalama yağış miktarı 643 mm olup, 779.500 km² yüzölçümü dikkate alındığında toplam yağış miktarı 501 milyar m³ suya karşılık gelmektedir. Bu suyun yaklaşık 274 milyar m³'ü toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m³'lük kısmı ise yeraltı suyunu beslemektedir. Kalan miktarın 158 milyar m³'ü akışa geçmektedir ve bunun da 95 milyar m³'ü tüketilebilir durumda bulunmaktadır. Dolayısıyla düşen yağışın % 63'ü, buharlaşma ve buharlaşmadan kaynaklanan su kaybı yoluyla yitirildiği için, yüzey suyuna hiçbir katkısı yoktur.

Yeraltı suyunu besleyen 69 milyar m³'lük suyun 28 milyar m³'ü pınarlar vasıtasıyla yerüstü suyuna tekrar katılmakta olduğu yukarıda belirtilmiş olup; bundan başka, komşu ülkelerden gelen yılda ortalama 7 milyar m³ su bulunmaktadır. Böylece brüt yerüstü suyu potansiyeli 193 milyar m³ (158 milyar m³ yerüstü suyu, 28 milyar m³ yeraltı suyunu besleyen pınarlar ve 7 milyar m³ sınıraşan sulardan gelen sular olmak üzere) olmaktadır. Yeraltı suyunu besleyen 41 milyar m³ de dikkate alındığında, ülkenin toplam yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 milyar m³ olarak hesaplanmıştır.

Günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde, çeşitli amaçlara yönelik olarak tüketilebilecek yerüstü suyu potansiyeli yurt içindeki akarsulardan 95 milyar m³, komşu ülkelerden yurdumuza gelen akarsulardan 3 milyar m³ olmak üzere yılda ortalama toplam 98 milyar m³, yeraltı suyu potansiyeli ise 12 milyar m³ olarak hesaplanmaktadır. Bu durumda, günümüzdeki ekonomik şartlar çerçevesinde ülkenin tüketilebilir yüzey ve yeraltı suyu potansiyeli yılda ortalama toplam yaklaşık 110 milyar m³ olmaktadır. Ancak, topografik ve jeolojik kısıtların yanı sıra teknolojik sınırlamaların da etkisiyle, potansiyel su kaynaklarından tümüyle yararlanmak olanaklı değildir. 2000 yılı verilerine göre Türkiye bu potansiyelin ancak 35 ile 38 milyar m³'ünü değerlendirebilmektedir.²⁷

Türkiye su kaynaklarında olduğu gibi toprak kaynaklarını da yeterince kullanamamaktadır. Sahip olduğu 28 milyon hektarlık tarımsal alanın, 8,5 milyon

²⁷ EROGLU, Veysel, *Türkiye'nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi*, <http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_04.html>, (E.T.09/12/2013)
ŞEN Zekai, Sırdaş Sevinç, *Suyun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları*, Su Vakfı, İstanbul, 2003, s.8.

hektarlık bölümü ekonomik olarak sulanabilmeye uygun olup, bunun 4 milyon hektarının biraz üstündeki bir kısmı fiilen sulanmaktadır. Ekonomik anlamda sulanabilir toprakların yaklaşık 2,5 milyon hektarlık bölümü Güney Doğu Anadolu'da bulunmakta, bunun sadece 122.000 hektarı ya da % 4,9'u sulanmaktadır. Ayrıca, ülkemizde bir yılda üretilebilecek hidro-elektrik enerji 124.000 Gwh kadarken, fiili üretim düzeyi 23.000 Gwh dolayındadır.²⁸

2006 yılı itibariyle yıllık kişi başına düşen su miktarının 1430 m³ olduğu bilinmektedir. TÜİK'in tahminlerine göre 2030 yılına kadar ülkemiz nüfusunun 100 milyona ulaşması durumunda, kişi başına kullanılabilir su miktarı 1000 m³'e düşecektir. Bu durumda, ülkemizin su yetersizliği çeken ülkeler grubundan su fakiri ülkeler grubuna girmesi beklenmektedir.²⁹ Türkiye varolan su kaynakları itibariyle dünyanın su zengini ülkeleri arasında yer almamakla birlikte su yoksulu bir ülke değildir. Türkiye, sahip olduğu su varlığı bakımından şu anda su stresi yaşayan ülkelere birisi konumundadır. Su stresinin ölçüsü olarak dünyada yaygın olarak kullanılan sistem, Falkenmark göstergesidir. Bu göstergeye göre; yıllık kişi başına düşen su miktarının 1700 m³'ten fazla olduğu ülkelerde su stresinin bulunmadığı kabul edilmektedir. Ancak yıllık kişi başına düşen su miktarının 1000-1700 m³ olan ülkelerde su stresi, 500-1000 m³ olan ülkelerde su kıtlığı yaşandığı kabul edilmekte, yıllık kişi başına düşen su miktarının 500 m³ ün altında olduğu ülkelerde ise kesin bir su kıtlığının olduğu kabul edilmektedir. Falkenmark göstergesi aşağıda tablo olarak da yer almaktadır.³⁰

²⁸ TOMANBAY Mehmet, "Fırat Sularını Paylaşmak mı Yoksa Akılcı, Hakça ve Optimal Kullanmak mı?", Cilt:4, No:11, Kış 1994, Syf. 26-38.

²⁹ TC. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, *Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. IX. Kalkınma Planı 2007-2013. Ankara, 2007, syf.6,16

³⁰ BROWN Amber, *A Review Of Water Scarcity Indices and Methodologies*, White Paper 106, April 2011, Syf.1

Tablo 2. Falkenmark Göstergesi

Index (m ³ per capita)	Category/Condition
>1,700	No Stress
1,000-1,700	Stress
500-1,000	Scarcity
<500	Absolute Scarcity

Kaynak: BROWN Amber, A Review Of Water Scarcity Indices and Methodologies, White Paper 106, April 2011

Türkiye; su kaynakları, bu kaynakların kullanımı ve değerlendirilmesi konusundaki faaliyetleriyle Ortadoğu’da su zengini bir ülke gibi algılanmaktadır. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi yıllık kişi başına düşen su miktarına bakıldığında günümüzde Türkiye su kaynakları bakımından su stresi yaşayan bir ülkedir. Fakat 2030 yılında, ülkemizin su kıtlığı yaşayan ülkeler sınıfına girebileceği düşünülmektedir. Afrika’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Su Zirvesi ve 22 Mart Dünya Su Günü sebebiyle hazırlanan “BM Su Raporu”nda Türkiye ile ilgili tahminlere göre:

“Türkiye 2005 yılından itibaren kuraklığın baş göstereceği ülkelerden biri olacaktır. Su sıkıntısı Türkiye dışında Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da başlayacak, 2025’te ise kuraklık ve beraberinde meydana gelecek hastalıklar açısından en tehlikeli dönem başlayacaktır. 2025’te 3 tarafı denizlerle çevrili Türkiye içinde tehlike çanları çalacak ve ekonomik olarak su sıkıntısı çekecek ülkeler arasında olacaktır. Bu tarihte Ortadoğu ise kuraklığı her yönüyle tam olarak hissedecektir. 2040 yılı Türkiye için “kritik bir yıl” olacak, Dicle ve Fırat nehirleri Türkiye’nin can damarı haline gelecektir. Suriye ile Irak, bu dönemde susuzluktan kırılacak, tarlalarda ürün yetişmez hale gelecektir. Bu tarihte bölgede sınıraşan nehirler yüzünden savaşların çıkması kuvvetle muhtemel hale gelecek, Irak ve Suriye suya kavuşmak maksadı ile Türkiye’yi kendilerine hedef seçeceklerir”.³¹ Bu senaryoların gerçekleşmemesi için su kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı son derece önem

³¹ *BM 38 Yıl Sonraki Tehlikeye Dikkat Çekti*
<http://www.suvakfi.org.tr/sudosyalari/uluslararası/susavasları.htm> , (E.T.28/11/2013)

taşımaktadır. Bu sebeple de su hukuku, su yönetimi ve su politikası kavramları gittikçe önem kazanmaktadır.

1.2.2. Türkiye'nin Su Politikası

Su, 1980'li yıllarla birlikte özellikle Fırat-Dicle havzasında çok sayıda büyük baraj ve sulama projeleri inşa etmeyi içeren, kapsamlı bir sosyo-ekonomik kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) planlanma ve inşa aşamalarının başlaması ile Türk Dış Politikasının bir meselesi haline gelmiştir.³²

Su kaynakları politikamız, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınması, su ve gıda güvenliğinin sağlanması, ülke içindeki bölgesel, ekonomik ve sosyal dengesizlikleri giderme gibi öncelikler göz önüne alınarak ve Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakereleri çerçevesinde oluşturulmakta ve değişen koşullara göre gözden geçirilmektedir.³³

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi şartlar sınıraşan su politikasının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'de; Meriç, Çoruh, Asi, Fırat-Dicle ve Aras havzalarında yer alan akarsuların kolları, sınıraşan ya da sınır oluşturan sular kapsamında yer almaktadır. Bu havzaların Türkiye'deki yağış alanları toplam 256.000 km² olup, ülke yüzölçümünün yaklaşık üçte birini kaplamaktadır. Türkiye'deki ortalama su potansiyelleri ise toplam 70 milyar m³/yıl mertebesinde bulunmakta, dolayısıyla ülke ortalama su potansiyelinin yaklaşık % 30'una tekabül etmektedir. Türkiye, Fırat-Dicle, Çoruh, Aras nehirlerinde ve küçük tekil akarsularda memba (yukarı kıyıdaş) ülke, Meriç nehrinde mansap (aşağı kıyıdaş) ülke, Asi nehrinde ise memba (nehir kollarında) ve büyük oranda mansap ülke konumundadır. Türkiye'nin; Yunanistan, Bulgaristan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Irak ve Suriye ile olan sınırlarının birçok bölgede ya akarsulardan oluştuğu ya da kesiştiği görülmektedir. Ülkemizin toplam uzunluğu 2753 km olan Türkiye sınırlarının %22'sini akarsular oluşturmaktadır.

³² KİBAROĞLU Ayşegül, *Türk Dış Politikası ve Su*, Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 53, Mayıs, 2013, syf.51

³³ Dış İşleri Bakanlığı http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatları-tr.mfa (E.T.07/01/2014)

Türkiye sınıraşan sular hususunda, Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarından bu yana, komşularıyla diplomasi ve uluslararası hukukun araçlarını kullanarak, müzakereler yürütme, antlaşmalar yapma ve geçici veya sürekli teknik komiteler gibi kurumsal yapılar oluşturma, su sorunlarını nihaî olarak çözüme kavuşturma gibi dış politika faaliyetlerinde bulunmuştur. Soğuk Savaş döneminde “düşman” kampta yer alan Ermenistan’la Arpaçay üzerinde inşa edilen ortak baraj, Suriye ile imzalanan Fırat nehrinden su paylaşımını (geçici) olarak belirleyen 1987 Protokolü ve Bulgaristan’la imzalanan bir dizi anlaşma ve protokoller, Türkiye’nin farklı siyasi kamplarda yer aldığı komşularıyla bile sınıraşan su konusunda uyumsuzluklarını ele alırken, uluslararası teamül hukukunun öngördüğü biçimde barışçıl yollardan ve iyiniyetli olarak çözüm yöntemlerini tercih ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.³⁴

Sınıraşan sular politikamız, suyun ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınması, su ve gıda güvenliği açısından önceliklerimiz, AB ile tam üyelik müzakereleri, bölgesel gelişmeler göz önünde bulundurularak oluşturulmakta ve değişen şartlara göre gözden geçirilmektedir. Bu çerçevede sınıraşan sular politikamızın temel ilkeleri aşağıdaki biçimde sıralanmıştır:³⁵

1. Her ülke topraklarından doğan veya topraklarında akan sınıraşan nehirlerden faydalanma hakkına sahiptir. Ancak bunu yaparken aşağı kıyıdaş ülkelere önemli zarar vermeme ilkesi esastır.

2. Sınıraşan sular kıyıdaş ülkeler arasında anlaşmazlıktan ziyade, bir işbirliği unsurudur.

3. Sınıraşan sular hakça, akılcı ve etkin biçimde kullanılmalıdır.

4. Suyun yararlarının paylaşılması hedeflenmelidir.

5. Sınıraşan sularla ilgili meselelere kıyıdaş ülkeler arasında çözüm aranmalı, üçüncü tarafların arabuluculuk girişimleri desteklenmemelidir.

6. Suların tahsisi ve kullanımında tabii hidrolojik ve meteorolojik şartlar dikkate alınmalıdır. Bu durum kuraklığın yaratacağı risklerin bütün kıyıdaş ülkelere

³⁴ KİBAROĞLU Ayşegül, A.g.e., *Türk Dış Politikası ve Su*, Ortadoğu Analiz, syf.51

³⁵ *Havza Yönetimi ve Su Bilgi Sistemi Çalışma Grubu Raporu*, Ormanlık ve Su Şurası 21-23 Mart 2013, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2013, syf.26,27.

paylaşılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, kesin rakamlar veya miktarlar üzerinden su paylaşımı söz konusu olamaz.

7. Türkiye komşularıyla hidro-elektrik santrali, baraj ve diğer su altyapıları, sulama sistemleri ve içme suyu tesisleri alanında edindiği deneyimleri, teknoloji ve insan kaynakları potansiyelini paylaşmaya hazırdır.

8. Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularıyla ilgili olarak, “iki nehir tek havza” yaklaşımı Türkiye için vazgeçilmezdir. Bu bağlamda iki nehrin toplam su potansiyelinin kıyıdaş üç ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olduğu değerlendirilmektedir.

9. Ülkemiz Dicle ve Fırat suları konusunu bütün boyutlarıyla görüşmeye hazırdır. Bu çerçevede bir iyi niyet gösterisi olarak talep edilen bilgi ve veriler diğer kıyıdaş ülkelere iletilmektedir. Ancak veri ve bilgi değişiminin havza bazında karşılıklı olması gerekmektedir.

10. Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularının bütün kıyıdaş ülkelere etkin bir biçimde kullanımı önem taşımaktadır. Bu kapsamda aşağı kıyıdaş ülkelerin de suyu etkin bir biçimde kullanmaları, su tasarrufu için yeni sulama sistemlerini devreye sokmaları ve suyun kirlenmesini önlemek suretiyle kendilerine düşeni yapmaları gerekmektedir.

Bu ilkelerin, özellikle ilk üç ülkenin, belirlenmesinde, uluslararası teamül (örfi hukuk), antlaşmalar hukuku ve doktrinlerden etkilenildiği görülmektedir.

Tüm bu bilgiler değerlendirildiğinde; Türkiye'nin su kaynakları konusunda verimli, etkin ve sürdürülebilir bir kullanımın öngörüldüğü, sınıraşan sular konusunda da sınırları içerisinde kalan su kaynaklarını sınırsız olarak kullanmak yerine aşağı kıyıdaş ülkelere önemli zarar vermeme ilkesi çerçevesinde hakça, akılcı ve etkin biçimde kullanılarak suyun yararlarının paylaşılmasının hedeflendiği görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR

Su kaynaklarının kullanımından kaynaklı sorunların ortaya çıkması ile akarsulara ilişkin çeşitli kavramlar da oluşmaya başlamış ve bu kavramlara yüklenen anlamlar da zaman içerisinde şekillenerek farklılık göstermiştir. Zira her ülke menfaati doğrultusunda kavramlara yeni anlamlar yüklemiş, bunlardan bir kısmı kabul görürken, bir kısmı ise genel geçer bir kullanım haline gelememiştir. Bu sebeplerle, uluslararası alanda kullanılan kavramlar da zaman içerisinde farklılık göstermiştir. Örneğin; akarsular açısından 20. yüzyıla kadar uluslararası hukukta “müşterek sular” ya da “ortak sular” gibi kavramlar kullanılırken, 20. yüzyılda “uluslararası sular” ya da “sınıraşan sular” gibi kavramlar yerleşmeye başlamıştır. Bu sebeple, su kaynaklarına ilişkin kavramların açıklanmasında fayda bulunmaktadır.

2.1. Akarsuların Tanımlanması

Bir yatak içinde toplanıp akan ve devamlılık gösteren sulara akarsu denilmektedir.³⁶ 1997 yılında BM Genel Kurulu’nda oylanılan Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Maksatlarla Kullanımına İlişkin Sözleşme’de “akarsu” ibaresi yerine sözleşmenin adında da yer alan “su yolu” ifadesi kullanılmıştır. Aynı şekilde 1992 yılında Helsinki’de kabul edilen “Uluslararası Göller ve Sınıraşan Su Yollarının Korunması ve Kullanılması Hakkında Sözleşme” nin 1 inci maddesinde “su yolları” ifadesi kullanılmıştır.

Uluslararası hukukta akarsular ile ilgili kavramlar çoğu zaman ülkelerin politikalarının da göstergesi olmaktadır. Söz konusu kavramlara yüklenen anlamlar coğrafi tanımların yanında siyasi yaklaşımları da ortaya koymaktadır. Örneğin; Fırat-Dicle ve Asi nehirleri için Türkiye “sınıraşan sular” kavramını kullanırken, Suriye ve Irak “uluslararası sular” kavramını kullanmaktadır. Bu kavramların aslında birbirinden çok farklı olmamasına rağmen, yaklaşımlar birbirinden oldukça farklıdır. Zira sınıraşan sular ve uluslararası sular kavramları arasındaki ayrım ve devletlerin bu kavramlara yüklemiş oldukları hak ve yetkiler birbirinden son derece farklılık arz

³⁶ İZBİRAK,R., Sular Coğrafyası, C.II., *Akarsular Göller*, Doğu Matbaacılık ve Limited Ticaret Şirketi Matbaası, Ankara, 1962, Syf.8

etmektedir. Bu sebeple, ulusal akarsu, ortak sular, uluslararası akarsular, sınıraşan sular, sınır oluşturan sular, kıyıdaş devlet, havza ülkesi ve uluslararası su yolu gibi su hukukunun temelini oluşturan kavramların incelenmesi gerekmektedir.

2.2. Ulusal Akarsu

Ulusal ve uluslararası akarsuları birbirinden ayırmakta kullanılan esas kıstas coğrafidir. Bir ülkenin resmî sınırları içinde kaynağını alıp, yine aynı ülkenin resmî sınırları içerisindeki bir havzaya sularını deşarj eden yeryüzü sularına ulusal akarsu adı verilir.³⁷ Bir diğer tanıma göre ise, “*Kaynağından denize aktığı yere kadar, bir devletin hudutları içinde kalan akarsular ulusal akarsulardır.*”³⁸ Ancak bu tanımda akarsuyun “kaynağından denize aktığı yere kadar” ibaresi kullanılmakta olup, her akarsuyun denize dökülmediği açıktır. Bu sebeple, literatürde “*Bir Devlet ülkesinde doğan ve gene o devlet ülkesinde sona eren akarsular (nehirler, ırmaklar, çaylar) milli akarsular kategorisine dahil olurlar.*”³⁹ şeklinde tanımlar da yer almaktadır. Devletler tarafından ulusal akarsuları üzerinde yapılacak düzenlemenin tamamı “ulusal yetki” kavramının içinde kalmakta; ulusal akarsular, sınırları içerisinde bulunduğu ülkenin mutlak egemenliğinde bulunmakta ve uluslararası hukukun konusu olmamaktadır.

2.3. Ortak (Müşterek) Sular

“Ortak sular” kavramı kullanılan en eski kavramlardandır. Akarsular ile ilgili kavramlar oluşturulurken ulusal akarsuların dışında kalan su yolları için “ortak sular” kavramı kullanılmıştır.⁴⁰ Sanayi devrimi ve 1. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin akarsulardan faydalanma şekilleri değişmiş, akarsular üzerinde seyrüsefer tek ve en önemli kullanma şekli olmaktan çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da “ortak sular”

³⁷ RÜŞTÜ Ilgar, Salemb Khalef, *Türkiye'nin Sınıraşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açından Bir Bakış (Geographical View Upon On Turkey's International River Contract)*, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 10, Temmuz 2004, İstanbul, syf.53

³⁸ SAR Cem, *Uuslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, syf.46

³⁹ AKİPEK, Ömer İlhan, *Devletler Hukuku*, II.Kitap, *Devletler Hukukunun Şahıslarından Devlet*, Ankara, Başnur Matbaası, 1965, syf. 53

⁴⁰ SAR, Cem., A.g.e., syf.48

kavramı yerine “uluslararası su yolları” veya “uluslararası akarsu” kavramları kullanılmaya başlanmıştır.

Ortak sular kavramı, ülkemizin taraf olduğu bir kısım ortak bildirimlerde de kullanılmış bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin Fırat Nehri üzerindeki Keban Barajı projesinin uygulanmasıyla ilgili olarak Türk ve Irak Hükümetleri yetkililerinin, 1966-1967 yıllarında yaptıkları görüşmeler sonucunda yayınlanan ortak bildirimlerde, “müşterek sular” kavramı kullanılmıştır. Bundan başka, 10 Şubat 1966 tarihinde Ankara'da yayınlanan Türkiye-İrak Ortak Bildirisi'nde “*Müşterek sular konusunda, hâlihazır gayretlerin arttırılarak nehirleri paylaşan ülkelerin temel menfaatlerini koruyan bir andlaşmaya süratle varılmasında tarafların menfaatleri bulunduğu müşahede edilmiştir.*” denilmektedir. Tarafların aynı konuda 26 Mayıs 1966 tarihinde Bağdat'ta yayınladıkları ortak bildirimde ise “*İki bakan, müşterek suların kullanılmasına müteallik sahilدار memleketlerin devletler hukukunca tanınmış haklarının ve memleketlerin ihtiyaçlarının müzakerelerin esasını teşkil edeceğini kabul etmişlerdir*”.⁴¹ denilerek ortak (müşterek sular) kavramı kullanılmıştır.⁴²

2.4. Uluslararası Akarsular

Tarihi süreçte akarsuyun en etkin kullanıldığı alan ulaşım olduğundan önceleri uluslararası hukukta, ulusal ve uluslararası akarsuları birbirinden ayırmak için coğrafi faktörün yanında göz önünde tutulan diğer faktör de ulaşım elverişlilik faktörüdür. Ancak bir akarsuyun ulaşım elverişli olması, onun uluslararası akarsu olarak tanımlanması için yeterli değildir. Ömer İlhan Akipek'e göre: “*...bir akarsuyun milletlerarası önemi olması, onun muhakkak surette bir milletlerarası akarsu addedilmesini icap ettirmez. Böyle olabilmek için, akarsuyun, tabii yapısı dolayısıyla denizden içeriye veya içeriden denize doğru seyrüsefere müsait olması ve seyrüsefere müsait olan kısmının birden ziyade devlet ülkesini kat etmesi veya o kısmının milletlerarası sınır teşkil etmesi gerekir. Bu tarife giren akarsular*

⁴¹ SAR, Cem., A.g.e., syf.48

⁴² KAPAN, İsmail, *Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006 syf.8

milletlerarası rejime tabidirler."⁴³ Fakat, nehirleri ulusal ya da uluslararası olarak ayırmakta kullanılan ulaşım elverişlilik kıstası yeterli olamamıştır. Bu sebeple, uluslararası akarsuları tanımlamada kullanılan bir diğer faktör de, akarsu üzerindeki ulaşım özgürlüğünün uluslararası sözleşmelerle tanınmış olması durumudur.⁴⁴ Bu veriler ışığında, tarihi süreçte bir akarsuyun uluslararası akarsu olarak kabul edilmesi için nehrin ulaşım elverişli olması tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda ulaşım elverişli kısmın birden çok devletin ülkesini kesmesi veya aralarında sınır oluşturmasını gerektirmekte ve ahdi hukuk tarafından bu akarsu üzerinde ulaşım özgürlüğünün tanınması gerekmektedir.

Ancak, nehirler günümüzde sadece ulaşım amacıyla kullanılmamaktadır. Nehirler üzerinde ulaşım, artık öncelikli kullanım şekli olmaktan çıkmıştır. Ulusal ve uluslararası nehirlerin ayırımında kullanılan ulaşım elverişlilik kıstası, nehirlerden modern anlamda (tarım, endüstri, enerji üretimi gibi) kullanımın yaygın olmadığı dönemler için geçerlidir.⁴⁵ 20. yüzyılda ortaya çıkan ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile nehir sularından faydalanma şekilleri değişmiş ve çeşitlenmiştir. Bunun sonucunda, bir nehrin, ulusal mı uluslararası mı olduğunu açıklamaya çalışan ve coğrafi konum ile ulaşım elverişlilik kıstaslarını temel alan klasik yaklaşım terk edilmiş ve artık sadece coğrafi kıstas esas alınmaya başlanmıştır. Coğrafi yaklaşıma göre; iki veya daha fazla devletin topraklarını kateden bir akarsu, uluslararası akarsu niteliğini taşır.

Günümüzde birden çok devletin ülkesinden geçen ya da ülkeler arasında sınır oluşturan sularla ilgili olarak birçok kavram kullanılmakta ve tartışma yaratmaktadır. Özellikle sınıraşan ve uluslararası su kavramları arasında bu tartışma yoğun olarak yaşanmaktadır. Aslında birbirinden çok farklı olmayan bu kavramlar, ilgili devletlerin, çıkarları gereği bunlara farklı anlamlar yüklemesi sebebiyle tartışmalara yol açmaktadır. Uluslararası su yolu ya da akarsu kavramlarındaki "uluslararası" ibaresi sadece söz konusu akarsuyun birden çok devleti ilgilendirdiğini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Oysa aşağı kıyıdaş devletler tarafından bu kavram,

⁴³ AKİPEK, Ö.İ., A.g.e., syf.53

⁴⁴ ŞİMŞEK Tacettin, *Sınır Aşan Su Yollarından Hakça ve Makul Faydalanma*, Yayımlanmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1997, syf.7

⁴⁵ SAR Cem, A.g.e. syf.53

*BİR Mustafa, *Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları*, Yayımlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1986, syf.26

“uluslararasılaştırma” olarak algılanmakta ve ilgili suyoluna ilişkin düzenlemeler yapılırken suyolunun kıyıdaş devletler arasında neredeyse ortak egemenliğe konu olması gerektiği ileri sürülmektedir.⁴⁶ Yüklenen bu anlam dolayısıyla, çeşitli bölümleri, birden çok devletin ülkesi içinde bulunan suyollarının “uluslararası” olarak ifade edilmesi, söz konusu suyollarının ortak bir yönetime tabi olması gerektiği iddiasının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Oysa ki, buradaki tek amaç, coğrafi bir durumu ifade etmektir. Bu sebeple bu tür suyollarının uluslararası yerine, sınıraşan ve sınır oluşturan suyolu kavramı ile ifade edilmesi ile hem suyolunun birden çok devleti ilgilendirdiğini belirtilecek, hem de devletin, suyolu üzerindeki egemenliğine zarar verebilecek bir algılamadan kaçınılmış olacaktır.⁴⁷

2.5. Sınıraşan Sular

Sınıraşan sular, kaynağından sona erdiği noktaya kadar birden fazla devletin ülkesini kesen, iki veya daha fazla ülkenin sınırları içerisinde geçen akarsulardır. Her devlet sınıraşan akarsuyun kendi ülkesi topraklarında bulunan kısmından faydalanabilir. Ancak faydalanma hakkının kapsam ve sınırları hususu ülkeler arasında sorun teşkil etmektedir.

Uluslararası Adalet Divanı, 1929 yılında "Oder nehri olayı"nda, "uluslararası nehir" kavramını tanımlamıştır. Divan, olayla ilgili kararında, bu kavramı tanımlarken iki kıstası temel almıştır. Bunlar nehrin ulaşımına elverişli olması ve nehrin iki veya daha fazla devletin topraklarından geçmesi ya da iki veya daha fazla devlet arasında sınır oluşturmasıdır. Ancak, bu iki kıstas, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, devletlerin bir yandan suyu tüketim amaçlarıyla kullanmak istemeleri diğer yandan da suyun niteliklerini koruma çabaları nedeniyle, yetersiz kalmıştır. Devletlerin tüketim ve koruma amaçlarını bağdaştırmak üzere, gerek uygulamada ve gerekse Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından "sınıraşan sular" kavramı kabul görmüştür. Sınıraşan sular kavramı, ulaşım kıstasını kapsam dışı bırakmaktadır. Ancak, diğer kullanımların ulaşımı etkilememesi veya ulaşım nedeniyle diğer kullanımların etkilenmemesi esastır. Bu olumsuzlukların bulunduğu durumlarda "sınıraşan sular" kavramı değil, "uluslararası nehir" kavramı söz konusudur. Diğer

⁴⁶ ŞİMŞEK, T. A.g.e., syf.12

⁴⁷ KILIÇ S., A.g.e., syf.16

tarafından sınıraşan sular kavramı, fiziksel ilişkiler içinde bir bütün oluşturan ve bu şekilde bir deniz veya göle ulaşan yüzey ve yeraltı sularını da kapsamaktadır. Günümüze kadar, sınıraşan sularla ilgili uyuşmazlıkların büyük bir kısmı ilgili devletlerin iyi niyetleri sonucu çözümlenmiştir. Ancak, bu konudaki bazı uyuşmazlıklar hala sürmektedir. Bunun nedeni, bu alandaki her olaya uygulanabilecek kapsamlı uluslararası kuralların bulunmaması ve suyun geçtiği devletlerin çeşitli taleplerinin, hakkaniyete dayalı olarak, karşılanmasında karşılaşılan güçlüklerdir.⁴⁸

Günümüzde sınıraşan ve sınır oluşturan sularla ilgili olarak, genel kabul görmüş bir uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmamaktadır. Bu nedenle, ülkeler arasında, su konusundaki uyuşmazlıklar, hala büyük ölçüde siyasi pazarlıklar yoluyla çözüme ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Uluslararası hukukun bu konudaki boşluğuna rağmen, devletler, her davranışlarında olduğu gibi, sınıraşan sulardan faydalanma konusunda da, yaptıkları faaliyetleri hukuki bir düzleme oturtma çabası içindedirler. Bu nedenle de sınıraşan sulardan faydalanma konusunda ileri sürülen doktrinleri kullanmaktadırlar. Bu doktrinler; Mutlak Egemenlik Doktrini, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini ve son olarak Hakça, Makul ve Optimum (equitable, rational and optimum) Kullanım Doktrini olarak sayılabilir.

2.6. Sınır Oluşturan Sular

Sınır oluşturan akarsular, iki devletin resmi sınırını oluşturan sular olup ulaşım dışı amaçlar için kullanımda ilgili iki ülkenin paylaşımına tabidir ve söz konusu sınır genellikle talveg hattı veya akarsuyun ulaşımına imkân verdiği durumlarda ulaşım yapılabilen bölümün ortasından geçer. Talveg hattı akarsu yatağının en derin yerlerinden geçen çizgiyi ifade eder.⁴⁹

2.7. Kıyıdaş Devlet

Birden çok ülke tarafından yararlanılan akarsular üzerinde, bir takım haklar ileri sürebilen, aynı zamanda belirli yükümlülükleri de bulunan ülkeler ise “kıyıdaş

⁴⁸ İNAN Yüksel, Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Cilt:49 Sayı: 1 Yayın Tarihi:1994, syf: 245-246

⁴⁹ <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/talveg.htm> (E.T.20/02/2014)

devlet” ya da “suyolu devleti” olarak ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler Ulsularası Hukuk Komisyonu kendi ülkesinde ululararası su yolunun bir parçası bulunan devletleri “su yolu devleti” olarak tanımlamıştır.⁵⁰

Akarsuyun akış doğrultusu göz önünde tutulduğunda, devletlerin birbirlerine karşı durumlarındaki farklılaşma yukarı kıyıdaş devlet – aşağı kıyıdaş devlet ayrımını ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda akarsuyun mecrasının yukarısında bulunan devletler ile aşağısında bulunan devletler birbirlerine göre “yukarı kıyıdaş” veya “aşağı kıyıdaş” ülke durumundadır.

Yukarı ve aşağı kıyıdaş ülkeler arasında bir karşılıklı bağımlılık söz konusudur. İki ülkenin faydalanma hakkının kapsamı birbiri ile ters orantılıdır. Şöyle ki, birinin hak kapsamının genişlediği oranda, diğerinin faydalanma hakkı sınırları daralmaktadır.⁵¹ Zira aşağı kıyıdaş devletin kullanabileceği su miktarı ve suyun kalitesi yukarı kıyıdaş devletin sınıraşan suyu ne ölçüde ve nasıl kullandığına bağlı olarak değişecektir.

2.8. Su Havzası

Su Havzası kavramı, basitçe bir akarsuyun ve kollarının beslenme alanını oluşturan bölge olarak tanımlanmaktadır.⁵² Uluslararası Hukuk Derneği ise 1958 New York Kararında, uluslararası akarsu havzasını⁵³ “iki veya daha çok devletin ülkeleri dahilinde kalan ve içindeki yüzeyde gerek doğal, gerekse suni bütün akarsuların, belirli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke-içi kısımlara açılan ortak mahreçlerde son bulunduğu bölgedir.” şeklinde tanımlamaktadır. Su Çerçeve Direktifinde⁵⁴ ise bu kavram, “Bir dizi yüzeysel su dereleri, nehirleri ve göller aracılığıyla yüzeydeki bütün akıntıların su güzergahındaki belli bir noktadan tek bir nehir ağzı, haliç yada delta aracılığıyla denize aktığı bir yüzey alanı” olarak tanımlanmaktadır.

⁵⁰ KAPAN İsmail, *Suyun Stratejik Dalgaları*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2009

⁵¹ SAR, C., A.g.e., syf:101

⁵² ALTINBİLEK, Doğan, Kulga Dinçer, Çakmak Cuma, “İkinci Dünya Su Forumu ve Bakanlar Konferansı”, DSİ Bülteni, sayı:465, Mart-Nisan 2000, syf.29

⁵³ TİRYAKİ Orhan, Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu, Harp Akademisi Komutanlığı Yayını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, syf.9

⁵⁴ Su Çerçeve Direktifi’nin metni için bkz.

http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF (E.T. 12/05/2014)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SU HUKUKU AÇISINDAN YAKLAŞIMLAR

3.1. Su Paylaşımı Konusunda Doktrinler

Su kaynaklarının tarihsel gelişimi başlıklı kısımda da bahsedildiği gibi akarsulardan yararlanmaya ilişkin uyuşmazlıklar, akarsulardan faydalanma şekillerinin çeşitlenmesi sonucunda, 19. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, çıkan uyuşmazlıkların hukukçular tarafından da ele alınmaya başlanması aynı tarihlere aittir. Bu anlamda, su kaynakları hususu ilk defa Milletlerarası Hukuk Enstitüsü'nün 1911 yılında Madrid'de yaptığı toplantıda ele alınmış ve yayınlanan beyannamede milletlerarası su yolları ile ilgili birtakım tavsiyeler arasında birden fazla devletin ülkelerinden akan nehirlerin kullanılması ve faydalanılması usûllerinde devletlerin kıyıdaş ülkelere zarar verici davranışlardan kaçınmaları tavsiye edilmiştir.⁵⁵

Uluslararası uygulamada ve bazı kararlarda (örneğin, Lanoux Gölü Davası⁵⁶), yukarı kıyıdaş devletin sınıraşan sulara mutlak egemenlik haklarına sahip bulunmadığı belirtilmektedir. Yukarı kıyıdaş devletin egemenlik haklarının sınırlanması sonucu iyi komşuluk ilişkilerine yönelik bazı kurallar da oluşmuştur. Yukarı kıyıdaş devletin bu konudaki egemen haklarının belirli bir oranda sınırlandırılması sonucu aşağı kıyıdaş devletlerin korunması ve hakkaniyetin sağlanması amaçlanmıştır. Böylelikle yukarı ve aşağı kıyıdaş devletlerin çelişen menfaatlerinin bağdaştırılması ve aşağı kıyıdaş devletlere esaslı zararlar verilmesi önlenmek istenmiştir. Diğer yandan yalnızca yukarı kıyıdaş devletin egemenlik hakları sınırlanmamakta olup; aşağı kıyıdaş devletler de, uluslararası hukuka ve uygulamalara göre, makul bir zarara katlanmak zorundadır. Her bölgenin ve ülkenin nev-i şahsına münhasır özellikleri bulunduğu için yarar ve zarar, her olayda ayrı ayrı

⁵⁵ KAPAN, İ., A.g.e. *Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, syf: 45

⁵⁶ Lanoux Gölü Davası'nda Hakemlik Mahkemesi, bir devlet ülkesine giren suların bir komşu devletçe kirletilmesi durumunda buna neden olan devletin sorumlu olacağını ilke olarak kabul etmiştir. Kirletmeye neden olan faaliyetlerin sahiplerine engel olmadığı ya da zararın giderilmesini sağlayamadığı için, ülke devletinin uluslararası sorumluluğunun uluslararası düzeyde ileri sürülebilmesi mümkündür. Bu durumda devletler mutlak egemenlik haklarını ileri sürerek savunma yapamayacaklardır. (Pazarcı, H., A.g.e.)

değerlendirilmeli ve bu değerlendirme sırasında coğrafi durum, nüfus, iklim koşulları gibi bütün etkenler dikkate alınmalıdır. Bugün için uluslararası hukukta, bir devlet ülkesinde, öteki devlet ülkesinde kirlenmeye neden olan faaliyetlere engel olmadığı takdirde bu devletin uluslararası sorumluluğu kabul edilmektedir. Uluslararası hukukun bu kuralı, Uluslararası Adalet Divanı tarafından "Korfu Boğazı"⁵⁷ olayında açıkça ifade edilmiştir.⁵⁸

Sınıraşan sular ile ilgili uyuşmazlıklarda kıyıdaş devletler faydalanma hakkı ile ilgili, aşağı ya da yukarı kıyıdaş olma durumlarına göre çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşlerin ortaya çıkmasında ülkelerin konumu ve kendi çıkarlarını göz önünde tutmaları, su havzalarının farklılığı, kullanım alanlarının farklılığı gibi faktörler etkili olmaktadır.

Faydalanma hakkına ilişkin teoriler genel olarak Mutlak Egemenlik Doktrini, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, Kullanım Önceliği Doktrini ve Hakça, Makul ve Optimum Kullanım Doktrini olarak şekillenmiştir.

3.1.1.Mutlak Egemenlik Doktrini

Bu doktrine göre, suyun kaynağının çıktığı ülkenin hakimiyeti esastır. Buna göre, bir devlet sınıraşan bir nehrin kendi ülkesi içinde akan kısmında girişeceği faydalanma eylemlerinden dolayı, aşağı kıyıdaş devlet ya da devletlere karşı hiçbir sorumluluk yüklenmemektedir.

Mutlak ülke egemenliği prensibi, Alman hukukçu Johann Ludvig Klüber tarafından 1851 yılında “...Her devlet kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere... başka devletler yönünden zararlı etki doğursa bile, özellikle, nehirlerin mecralarını değiştirmek suretiyle, ülke sınırları içinde düzenleme yapma yetkisine sahiptir.” şeklinde ortaya konulmuştur.⁵⁹ Ancak ABD ile Meksika arasında 1894-95 yıllarında ortaya çıkan Rio Grande nehrinin kullanımına ilişkin sorun sırasında ileri sürülmüş

⁵⁷ Bu yaklaşım, devletlerin ülkelerini, başka devletlerin haklarına aykırı düşen faaliyetlere yönelik kullanımlara bırakmama yükümlülüğü olduğu anlayışına dayanmaktadır. Örneğin Korfu Boğazı Davası'nda Uluslararası Adalet Divanı, karasularına yerleştirilmiş mayınların İngiliz gemilerine verdiği zarardan, mayınları kendisinin yerleştirmedigini ve böyle bir olaydan haberi olmadığını ileri süren Arnavutluk'un sorumluluğunu kabul etmiştir. (Pazarcı, H., A.g.e.)

⁵⁸ İNAN, Y., A.g.e., syf.249-250

⁵⁹ TOKLU, Vefa, Su Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye, Turhan Kitapevi, Ankara, 1999 syf.20

olan bu doktrin, 1895 yılında ABD Başsavcısı Judson Harmon tarafından ileri sürülmesi sebebiyle, Harmon doktrini olarak da adlandırılmaktadır. Zamanla ABD’de, bu doktrinin bir hukuk kuralı olduğu fikrinden vazgeçilmiştir. 21 Mayıs 1906 tarihli, ABD ile Meksika arasındaki Rio Grande nehrine ilişkin andlaşma ve ABD ile Kanada arasındaki sınır sularına ilişkin andlaşma dışında, Harmon doktrinini benimseyen bir başka andlaşma bulunmamaktadır.⁶⁰

Bu doktrine göre; yukarı kıyıdaş ülke, aşağı kıyıdaş devlet veya devletlerin etkilenmesini göz önünde bulundurmadan, kendi çıkarları çerçevesinde, suyun akışını değiştirebilir, istediği alanda kullanabilir, barajlar vasıtasıyla depolayabilir. Yukarı kıyıdaş devlet açısından aşağı kıyıda bulunan ülkelerin uğrayacağı zararlar kendisini bağlamaz, tek ülke egemenliği esastır. Aksi takdirde, suyun üzerinde yapılabilecek herhangi bir müzakerenin ülke egemenliğini zedeleyeceği düşünülmektedir.⁶¹

Mutlak egemenlik doktrini, genellikle yukarı kıyıdaş ülke durumundaki ülke hukukçuları tarafından savunulmaktadır. Zira bu görüş doğrultusunda, memba ülke sınıraşan akarsuları üzerinde tam bir serbesti ile hareket edebilmektedir. Ancak bu görüş, özellikle devletin egemenliğinin, diğer devletlerin aynı türdeki egemenlik haklarıyla sınırlı olduğundan bahisle ve bu doktrinin devletlere sadece yetki verip sorumluluk yüklememesi sebebiyle eleştirilmektedir.⁶² Bir devletin ülkesi üzerindeki egemenliğinin iki yönü vardır. Egemenlik, devlete sadece haklar bahşetmeyip, hakların yanında bazı vecibeler de yüklemektedir. Milletlerarası Adalet Divanı’nın bir kararında “her devletin, ülkesini diğer devletlerin haklarına aykırı eylemler için kullanmaya müsaade etmeme” vecibesi olduğunu belirterek mutlak egemenliği reddedilmektedir.⁶³

3.1.2.Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini’nin ilk savunucusu İsviçreli hukukçu Max Huber ve İngiliz Oppenheim’dir. Bu görüşe göre, ülke egemenliği ileri sürülerek bir devlet kendi sınırları içindeki doğal şartları komşu devletin aleyhine

⁶⁰ BİR, M., A.g.e., syf. 81

⁶¹ TOKLU, V., A.g.e., syf.21

⁶² KILIÇ, S., A.g.e. syf.18

⁶³ SAR, C. A.g.e. syf. 197 vd.

kullanamaz. Kendi topraklarından başka ülkeye akmakta olan nehrin, akımını durdurmaya, saptırmaya, kirletmeye hakkı bulunmamaktadır. Bu doktrinin uygulanması durumunda şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

i. Yukarı mecrada devlet, Uluslararası akarsuyun, aşağı mecrada devletin topraklarında yer alan kesimindeki suların fiziki niteliğinde, herhangi bir değişiklik yapamaz.

ii. Aşağı mecrada devletin uluslararası akarsuyun yukarı mecrada kullanılmasını veto etme hakkı vardır.

iii. Bu doktrin, aşağı kıyıdaş devletin, gelecekteki muhtemel kullanımlarını korumaktadır.⁶⁴

Bu görüşe göre, suyun akışına olumsuz etkide bulunacak olan yukarı mecrada devlettir. Bu nedenle de kısıtlamalar da yukarı kıyıdaş devlete yöneliktir. Böylece bir akarsuda, söz hakkı aşağıdaki mecrada devlete verilmektedir.⁶⁵ Bu görüşün mutlak egemenlik doktrininin aksine, üstünlüğü mansap ülkelere tanıdığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle bu görüş, aşağı kıyıdaş devletler tarafından ileri sürülmüş ve savunulmuştur.

Yukarı kıyıdaş devletin yapacağı her türlü faydalanma eylemini yasaklayan bu görüş, devletin ülkesi üzerindeki egemenliği şeklindeki temel uluslararası hukuk kuralına ters düşmektedir. Bu nedenle hukuksal dayanaktan yoksun görünmektedir.⁶⁶ Uygulamada aşağı kıyıdaş devletler doğal durumun bütünlüğü doktrinini “her türlü fiziki değişimin yasaklanması” gibi aşırı nitelikteki yalın haliyle ileri sürmekten çok, aynı sonuçları doğuran rıza şartı kuralına dayanmaktadırlar.⁶⁷ Buna göre, yukarı kıyıdaş devlet akarsu üzerinde yapmayı planladığı her faaliyet için, aşağı kıyıdaş devletin rızasını almakla mükelleftir. Aşağı kıyıdaş devletin rızası olmadan, nehir üzerinde herhangi bir faydalanma eylemi gerçekleştirilemeyecektir.

⁶⁴ SAR, C., A.g.e., syf. 267

⁶⁵ RÜŞTÜ, I., Khalef S., A.g.e., syf.59

⁶⁶ ŞİMŞEK, T., A.g.e., syf. 57

⁶⁷ BİR, M., A.g.e., syf:86

3.1.3. Kullanım Önceliği Doktrini

Bu düşünceyi ilk ileri süren yazar Emer de Vattel'dir. Genelde ABD eyaletler arası su sorunlarını çözmede bu doktrine başvurmuştur.⁶⁸

Ön kullanımın üstünlüğü doktrini, herhangi bir kıyıdaşın diğer bir kıyıdaştan önce başladığı faydalanmalara mutlak bir üstünlük tanımaktadır. Bu doktrine göre, sınıraşan nehre komşu olan devletlerden faydalanma eylemine daha önce başlayanlar, kazanılmış bir hak elde ederler. Diğer mecra ülkelerin ise, suyu kullanmaya başlayınca, bu hakkı gözetmeleri ve bu hakkı ihlal etmemeleri gerekir. Kısacası; kurulu düzeni bozmamak, oluşan ekolojik bütünlüğün korunması temeline dayanan bir yaklaşım geliştirilmiştir. Ancak bu hak kapsamına ülkeye akan tüm sular girmez. Sadece daha önce kullandığı ön kullanıma konu olan kısım girer. Ayrıca kıyıdaş ülkeler bu sulardan yararlanırken, aşağı kıyıdaş ülkelere zarar vermemeye özen göstereceklerdir.⁶⁹

Bu doktrin sadece fiili bir duruma dayanmaktadır. Yani; kazanılmış haklar kavramı, sınıraşan nehrin sularını diğer kıyıdaş devletten daha önce, bir şekilde kullanmaya dayanmaktadır. Andlaşmalar yoluyla kazanılan haklar bu doktrinin kapsamı dışında kalmaktadır. Kıyıdaş ülkeler arasında andlaşma yoluyla kazanılmış haklara ilişkin bir uyumsuzlukta ilgili ülke kazanılmış haklarını bu doktrine değil, andlaşma hükümlerine dayandırmak durumundadır.⁷⁰

“Kazanılmış haklar” bir iç hukuk düzenlemesidir ve iç hukuktan uluslararası hukuka aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak uluslararası hukukun yapısından kaynaklanan sebeplerle, bu kavramın uluslararası hukuka aktarılması mümkün görülmemektedir. Mustafa Bir bu durumu şöyle açıklamaktadır: “...uluslararası hukuk, bu düzene tabi kişilerin hak ve yükümlülüklerini tesbit eder. Uluslar arası hukuk düzeninin tümünden değişip, yerini yeni bir hukuk düzenine bırakamayacağına göre devletlerin kazanılmış hak iddiasında bulunmaları mümkün değildir”⁷¹

⁶⁸ RÜŞTÜ, I., Khalef S., A.g.e., syf.60

⁶⁹ BİR, M., A.g.e., syf. 87

⁷⁰ SAR, C., A.g.e., syf. 275

⁷¹ BİR, M, A.g.e., syf. 92.

Antlaşma yoluyla kazanılmış haklar dışında, uluslararası hukukta kazanılmış haklara saygı, ancak devletlerin halef olmaları durumunda ortaya çıkmaktadır.⁷² Böyle bir durumda, ülkeler üzerindeki devlet egemenliğinin değişmesi neticesinde, eski hukuk düzeninde kazanılmış olan hakların yeni hukuk düzenince de tanınması şeklinde uygulanmaktadır. Bu tür bir uygulama da, iç hukuktaki, kanunların birbirini izlemesi ilkesi ile örtüşmektedir.⁷³

3.1.4. Hakça, Makul ve Optimum Kullanım Doktrini

Bu doktrini ileri süren, Amerikalı bilim adamı C. Eagleten'dur. ABD'li Lipper tarafından geliştirilip tanımlanmıştır. ABD'li hukukçu Lipper tarafından, adil kullanım görüşü, sınıraşan suların adil kullanımı, akarsuya mecrâ ülkeler arasında her birinin farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçları bulunmakta olduğundan her ülkeye azami fayda ve her ülkeye asgari zarar verecek şekilde bölüştürülmesi şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁴

Doktrine göre; hakkaniyete uygunluk, bir devletin fayda getiren eyleminin diğer devlete verdiği zarardan daha fazla fayda getirmesi durumunda mümkündür. Ancak burada çözümü gereken sorun, fayda ve zararın hangi ölçütlere göre belirleneceğidir. Doktrine göre, fayda ve zarar her durumun özel şartları içinde tespit edilecektir. Hakkaniyete uygun kullanım görüşü, uluslararası özel bilimsel kurumlarca da öne çıkarılmaktadır. Uluslararası Hukuk Derneği, 1966 yılında aldığı Helsinki kararlarında, hakkaniyete uygun kullanımın kıstaslarını tahdidi olmamakla birlikte şu şekilde belirlemiştir.

- a. Her havza devletinin ülkesine düşen drenaj alanının oranı da dahil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu,
- b. Her havza devletinin su katkısı da dahil olmak üzere havzanın hidrolojik durumu,
- c. Havzayı etkileyen iklim,

⁷² MERAY, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınevi, Ankara 1968, syf. 550,551;

PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 3. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara,1999, syf. 54

⁷³ KILIÇ S., A.g.e., syf.19

⁷⁴ SAR, C., A.g.e., syf. 299

- d. Mevcut kullanımlar da dahil olmak üzere, havza sularının geçmiş kullanımı,
- e. Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları,
- f. Her havza devletinde, havza sularına bağımlı nüfus,
- g. Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak alternatif imkânların maliyetlerinin karşılaştırılması,
- h. Diğer kaynakların mevcudiyeti,
- i. Havza sularının kullanılmasında yersiz israftan kaçınma,
- j. Kullanımlar arasındaki çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak bir veya daha çok havza devletine tazminat verme imkânları,
- k. Havza devletinin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine ciddi bir zarar verilmeden karşılanabilme derecesi.

Dernek, bu kuralların hiçbirinin diğerine göre bir üstünlük taşımadığını ve her özel durumda ilgili tüm faktörlerin, bir bütün olarak ele alınıp değerlendirileceğini de belirtmiştir.⁷⁵

Bu doktrinine göre, sınıraşan bir nehirden, her kıyıdaşın ekonomik ve sosyal ihtiyaçları doğrultusunda yararlanmada, hak eşitliğine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ancak buradaki hak eşitliği ifadesi, mutlak bir eşitliği öngörmemekte yani bir akarsuyun sularının kıyıdaş ülkeler arasında eşit bölüşüleceği anlamına gelmemektedir.⁷⁶

Bu alandaki tartışmalara ışık tutabilmek için uluslararası uygulamalarda giderek şu hususların dikkate alınması önerilmektedir.

- a) Su bölgesinin coğrafi, hidrolojik durumu ve iklim koşulları.
- b) Akarsu havzasında bulunan devletlerin birbirlerine oranla su ihtiyacı.
- c) Her bir havza devletinin ilgili suya olan katkısı.

⁷⁵ SALMAN L.A. Salman, "The Helsinki Rules, the UN Watercourses Convention and the Berlin Rules: Perspectives on International Water Law", Water Resources Development, Cilt 23, No 4, Aralık 2007, syf. 625-640

⁷⁶ KILIÇ, S. A.g.e., syf.20

d) Her bir havza devletinin suları değerlendirme ve depolama konusunda aldığı tedbirler.

e) İlgili devletler arasında gerçekleştirilen ve gerçekleştirilebilecek işbirliği olanakları.

f) İlgili devletlerin su ihtiyaçlarını başka bir havzadan karşılayabilme olanakları.⁷⁷

Yine birden çok ülkeyi ilgilendiren nehirlerde Birleşmiş Milletler'in öne çıkardığı "Kabul edilebilir zarar" ilkesi genel olarak aşağı çığır ülkesinin gözüyle değerlendirilmekte, oysa bu ilkenin aynı zamanda yukarı çığır ülkesi için de dikkate alınması haklı olarak ileri sürülmektedir. Dolayısıyla yukarı çığır ülkesi, suyun aktığı aşağı çığır ülkesinin de suya zarar vermemesini isteme hakkına sahiptir. Çünkü aşağı çığır ülkesinin aşırı ve israf edici kullanımı, yukarı çığır ülkesinin sularını arzu ettiği şekilde değerlendirememesine yol açmaktadır.⁷⁸ Örneğin sınıraşan sularımızdan Fırat ve Dicle üzerine Suriye ile Irak'ın yaptığı sulama tesislerinde kullandıkları düşük teknoloji ve toprak ark sisteminin neden olduğu büyük su kaybı adı geçen ülkelerin daha fazla su talep etmesini değil, gelişmiş sulama teknikleri kullanmalarını gerektirmektedir. Dolayısıyla söz konusu durum, bu iki ülkenin aşırı su taleplerini haklı kılmamaktadır. Yine Suriye ve Irak'ın yeraltı su rezervlerini kullanmaktan kaçınmaları ve bu konudaki rezervlerini açıklamaktan da imtina etmeleri, sınıraşan suyun dışında başka kaynaklara eğilmeye gönüllü olmadıklarını, dolayısıyla Fırat ve Dicle havzalarından sağladıktan sulardan çok daha fazlasını talep etme hakkını öne çıkarmaya çalıştıklarını göstermektedir.⁷⁹

3.1.5. Türkiye, Suriye ve Irak'ın Doktrinler Karşısındaki Tutumu

Sınıraşan sular ve su sistemlerinin kullanımına ait kapsamlı ve bağlayıcı uluslararası kurallar henüz oluşmamış olmasına rağmen, devletlerce ileri sürülen faydalanmaya ilişkin görüşler diğer devletlerce coğrafi konumlarına ve menfaatlerine göre kabul görmüş ya da reddolunmuştur. Ancak uluslararası hukuktaki gelişmeler

⁷⁷ PAZARCI, H., A.g.e., syf.251

⁷⁸ CAN, Hasan Hüseyin, *Bir sorun - Türkiye'nin Sınır Aşan Suları*, TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi Cilt:12 Sayı:2, syf.71

⁷⁹ AKMANDOR, Neşet.; Pazarcı, Hüseyin; Köni, Hasan, *Orta Doğu ülkelerinde Su Sorunu*, TESAV Yayınları, Ankara, 1994, syf.72

neticesinde devletlerin yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket edemeyeceği, dünyada kalıcı bir barış ortamının korunmasının yanı sıra su kaynaklarının korunması ve adilâne şekilde kullanılması için çıkarların dengelenmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Bu anlamda Mutlak Egemenlik Doktrini, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini ve Kullanım Önceliği Doktrinlerinin dünyanın değişen ve gelişen ihtiyaçlarını karşılayamadığı açıktır. Uygulamada, genel olarak, hakkaniyet ilkesi ve hakkaniyete uygun kullanım, uluslararası hukukun bir kuralı haline gelmektedir. Bu kural, hem sınıraşan su uyuşmazlıklarının çözümünde hem de bu sulardan optimum faydalanma halleri için geçerlilik kazanmaktadır. Nitekim, Uluslararası Hukuk Komisyonu, Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Maksatlarla Kullanımına İlişkin Sözleşme'de, hakkaniyet ilkesini benimsemiştir. Burada hakkaniyet, devletlerin bu sulardan kendi ülkelerinde yararlanırken, aşağı kıyıdaş devletlere esaslı zararlar vermemesi şeklinde yorumlanmalıdır.⁸⁰ Böylece, Hakça, Makul ve Optimum Kullanım Doktrini uluslararası hukukta da yerini almaktadır.

Türkiye suların hakça, makul ve optimum kullanımını, suyun yararlarının paylaşılmasını ve diğer kıyıdaş ülkelere “önemli zarar (significant harm)” verilmemesi yaklaşımını benimsemektedir. Bu ilke doğrultusunda ülkemiz, içinde bulunduğu coğrafya ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle büyük sorunlar yaşayan Suriye ve Irak ile Fırat-Dicle ve Asi Nehirlerinin kullanımı konusunda uzun yıllar boyunca iyiniyetli adımlar atan taraf olmuştur. Ülkemizin sınıraşan sular hususunda yaklaşımı; kıyıdaş ülkeler ile işbirliği içerisinde hareket edilerek bu suların hakça, akılcı ve etkin biçimde kullanılması, suyun yararlarının paylaşılmasıdır.

Irak ve Suriye'nin söz konusu ilkelere, doğal durumun bütünlüğü doktrini ve ön kullanım önceliği doktrinine yakın söylemler içerisinde olduğu görülmektedir. Suriye ve Irak sınıraşan nehir sularının doğal miktarını ve kalitesini değiştirecek her türlü faaliyeti yasaklayan bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yaklaşımın ise kabul edilemeyeceği açık olup, söz konusu yaklaşım ile ülkemiz egemenliğini gözardı edilmektedir. Böyle bir ilkeyi uygulayabilmek ise, neredeyse olanaksızdır. Zira yalnızca aşağı kıyıdaş ülkeyi koruyan bu tarz yaklaşımlar, uluslararası hukuk sistemi tarafından da kabul görmemektedir.

⁸⁰ İNAN, Yüksel, *Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Cilt:49 Sayı: 1, 1994, syf.250

3.2. Uluslararası Hukukun Kaynakları

Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsü'nün 38 inci maddesi, uluslararası hukukun kaynaklarını; antlaşmalar, teamül, hukukun genel ilkeleri, mahkeme kararları ve doktrin olarak belirtmiştir.⁸¹ Devletlerin iç hukukunda toplum kurallarını yazılı hale getiren ve bu kuralları koyan, düzenleyen bir yasama organı vardır. Ancak uluslararası alanda yasalar koyacak ortak bir yasama organı bulunmamaktadır. Bu sebeple, devletler aralarındaki uyuşmazlıkları kendi aralarında hüküm ve sonuçlar doğuran sözleşmeler vasıtasıyla çözüme kavuştururlar.

Uluslararası hukukun kaynakları arasında yer alan hukukun genel ilkelerinin başlıcaları; iyi niyet, ahde vefa, kazanılmış haklara saygı, hakkın kötüye kullanılmaması, verilen zararın tazmini, kesinleşmiş yargı kararlarına saygı, uluslararası hukukun üstünlüğü, devletin sürekliliği şeklinde sıralanabilir.⁸²

Milletlerarası düzenlemelerin bağlayıcılığı öncelikle ve ilke olarak devletlerin rızasına dayanmaktadır. Ulusal hukukun temel niteliklerinden olan gerektiğinde yargılama yetkisi ve yaptırım araçlarını kullanma gibi özelliklerden yoksun olan uluslararası hukuk, devletler üstü olmayan bir sistemdir ve ancak devletlerin rızası ve onların oluşturduğu ilke ve normlara dayanarak uygulama olanağı vardır. Uluslararası hukuk sisteminin bu zayıf uygulama ve yaptırım yapısına rağmen, devletler çoğunlukla uluslararası hukukun birçok normuna uygun hareket ettiklerini kanıtlamaya çalışarak, uluslararası hukuk sistemini temel bir referans olarak kabul etmişlerdir.⁸³

Uluslararası düzenlemeler devletlere, uluslararası hukukun bir kuralına uymak gerektiği zaman kullanmak üzere çok geniş bir uygulama ve eylem özgürlüğü tanımaktadır. Uygulamada ve uluslararası hukukun genel kurallarına göre, hiçbir devlet, uyuşmazlık sırasında açıkça belirtmedikçe ya da taraflar arasında mevcut ve

⁸¹ GÜNDÜZ, Aslan, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler*, Beta Yayınları, İstanbul- 1994 shf. 41. Ayrıca bkz. Sömezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul-1995, syf. 541

⁸² PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, I. Kitap, Ankara, 1995, Syf.222

⁸³ KİBAROĞLU, A., A.g.e., syf.56

yürürlükte olan bir anlaşmadan kaynaklanmadıkça, kendi iradesi dışında, bir uyumsuzluğu yargısal veya siyasal yollardan çözülemeye mecbur edilemez.⁸⁴

3.2.1.Uluslararası Su Hukukunun Gelişimi

Uluslararası Hukuk; Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne göre kaynağını, uluslararası anlaşmalardan, örf ve adet hukukundan ve uluslararası hukukun temel prensiplerinin oluşturduğu hukuk ilkeleri ve mahkeme kararlarından almaktadır.⁸⁵ Bu doğrultuda, uluslararası su hukuku uzmanları da başlıca üç uluslararası hukuk kaynağı üzerinde çalışmaktadır. Bunlardan birincisi, uluslararası su kaynaklarını konu alan ikili ve çok taraflı antlaşmalar; ikicisi, devletlerin uygulamaları sonucu ortaya çıkan ve Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC) ve bağımsız profesyonel bir kuruluş olan Uluslararası Hukuk Derneği'nin (ILA) faaliyetleriyle yazılı hale gelen örfi uluslararası hukuk kuralları (teamül) ve üçüncüsü, bir sınıraşan nehir üzerindeki kıyıdaşlar arasındaki iddia ve karşı iddiaların oluşturduğu bir süreçle gelişen yasal çerçeve doktrinleridir.⁸⁶

Su hukuku, su kaynaklarının dünya gündeminde üst sıralarda yer almaya başlaması ile son derece önemli hale gelmiştir. Ancak uluslararası su hukuku henüz oluşturulma aşamasındadır. Su konusunda bugüne kadar kabul edilen uluslararası sözleşmeler, daha ziyade sınıraşan su kaynaklarının yönetimi ve korunmasına odaklanmıştır. Suyu tüm boyutlarıyla ele alan küresel ölçekte kabul gören uluslararası bir sözleşme bulunmamaktadır.⁸⁷ Başka bir ifade ile, bugüne kadar, sınıraşan sular konusunda, ulaşım konusu kapsam dışı bırakılacak olursa, kıyıdaş devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini belirleyen kapsamlı ve tüm uyumsuzluklara uygulanabilir nitelikte uluslararası kurallar bulunmamaktadır. Sınıraşan sular konusundaki uyumsuzlukları sona erdiren birçok iki veya çok taraflı anlaşmada da birbirine benzer nitelikte çok fazla kural mevcut değildir. Bunun sebebi, kıyıdaş

⁸⁴ KAPAN, İ., A.g.e., syf.60

⁸⁵ BOZÇAĞA, Özgür, Erzi İpek, Saatçi Ahmet M., *Türkiye ve Sınıraşan Sular: Bir İşbirliği Alanını Çok Boyutlu Düşünmek*, TÜBA GÜNCE, Türkiye Bilimler Akademisi Yayını, Nisan 2010, Sayı:40, syf.36-42

⁸⁶ KİBAROĞLU, A., A.g.e., syf.56

⁸⁷Dışişleri Bakanlığı http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-tr.mfa (E.T.07/01/2014)

devletlerin birbirlerinden farklı ihtiyaçlarının olması, her nehrin farklı özelliklere sahip bulunması ve tarafların bu farklılıkları dikkate alarak hakkaniyeti sağlama yolundaki farklı çabalarıdır. Sınıraşan sular konusunda kapsamlı bir kurallar dizisinin bulunmaması nedeniyle taraflar, uluslararası hukukun çeşitli prensiplerini de dikkate alarak, kendi hak ve yükümlülüklerini aralarında yapacakları bir anlaşmayla belirleme yoluna gitmektedirler.⁸⁸

3.2.2. Uluslararası Su Hukuku Konusunda Yapılan Çalışmalar

Uluslararası hukukta sınıraşan sulara ilişkin bağlayıcı bir yasa, kural, ilke ya da alışılmış uygulama bulunmadığı, bu alanda beliren sorunların, iki ya da çok taraflı anlaşmalar yoluyla çözülmeye çalışıldığı yukarıda belirtilmişti. Bu sebeple su hukuku konusunda çalışma yapan uluslararası kuruluşlar, anlaşmazlıkların çözümü için kılavuz ilkeler geliştirme çabası içindedir. Ancak bu anlaşmaların her biri değişik koşul ve durumları yansıttıklarından ve farklı çözümler getirdiklerinden, yapılan anlaşmalar sınıraşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanımına ilişkin genel kabul görmüş hukuk kurallarının oluşumunu sağlayamamıştır. Bu sebeple, su hukukunda önemli çalışmalar yapan bağımsız profesyonel bir kuruluş olan Uluslararası Hukuk Derneği'nin (ILA) ve Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Hukuk Komisyonunun (ILC) çalışmalarına değinmek gerekmektedir.

3.2.2.1 Uluslararası Hukuk Derneği'nin Çalışmaları

Akarsulardan yararlanmaya dair ilke ve kuralların oluşturulması çabaları; 1950'li yıllardan itibaren artmıştır. Bu kapsamda; akarsulardan seyrüsefer dışında faydalanmaya ilişkin hukuk kurallarının tespit edilmesine ilişkin ilk bilimsel çalışmaları yapan kurum, Uluslararası Hukuk Enstitüsüdür. Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 1911 Madrid Bildirisi ve 1961 Salzburg Kararı, Uluslararası Hukuk Derneğinin 1956, 1958, 1960 ve 1966 tarihli bildirilen, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1978, 1989 ve 1991 tarihli raporları bu yönde yapılan çalışmaların en önemlilerindedir.⁸⁹

⁸⁸ İNAN, Y., A.g.e., syf.247-250

⁸⁹ İNAN, Y., A.g.e, syf. 5

Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından 1911 yılında Madrid Bildirisi yayımlanmıştır. Madrid Bildirisi, uluslararası nehirleri sınır oluşturan ve ülkeleri kesenler olarak iki kategoriye ayırmış, her iki kategori için de kıyıdaşların faydalanma haklarını sınırlayan (kıyıdaş devlete ciddi zarar vermeme, nehirlerin aşağı kıyıdaş devlete giriş noktasını değiştirme yasağı ve suları kirletme yasağı gibi) kurallar koymuştur. Enstitünün 1961 Salzburg Kararı da, bir devletin bir nehrin ya da bir hidrografik havzanın sularında, başka devletlerin aynı suları kullanma imkânlarını ciddi olarak etkileyen kullanımlarını ve inşaatlarını yasaklayan bir yaklaşım ortaya koymuştur.⁹⁰

Uluslararası Hukuk Derneği; 1956 Dubrovnik Toplantısı'nda sınıraşan sulardan faydalanma hususunda bazı ilkeler kabul edilmiştir. Buna göre; kıyıdaş devlet, uluslararası akarsuların kendi ülkesindeki bölümünden yararlanırken, bu kullanımın diğer kıyıdaş devletlere etkilerini göz önüne alacaktır. Her devlet diğer devlete zarar verdiği ölçüde kamusal ve özel eylemlerden sorumlu olacaktır. Akarsulardan faydalanmada; her devletin makul kullanım hakkı, her devletin o akarsuyun sularına bağımlılığı, karşılaştırmalı sosyal ve ekonomik kazançlar, ilgili devletler arasındaki mevcut antlaşmalar ve mevcut kullanımlar dikkate alınacaktır. Derneğin 1958 ve 1960 kararları da Helsinki Kurallarına temel oluşturan kararlar olarak değerlendirilebilir.⁹¹

Uluslararası Hukuk Derneği 1966 yılında Helsinki'de gerçekleştirdiği toplantı ile kural oluşturma konusunda önemli bir adım atmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, bağlayıcı özelliği bulunmayan ancak daha sonraki yıllarda bu konudaki çalışmalara ışık tutar nitelikte bazı kurallar kabul edilmiştir. Bu kurallar daha ziyade tavsiye niteliğindedir. Yapılan çalışmalarda suyolları, uluslararası su toplama havzaları itibariyle ele alınmıştır. Söz konusu kurallarda, sınıraşan havza sularının, hakça ve makul bir şekilde kullanımının gerektiği belirtilmektedir. “Hakça ve makul kullanım”ın belirlenmesi için sınırlayıcı olmamakla beraber, bazı kriterlerin esas alınabileceği ifade edilmiş ve bu nitelikteki bir tahsis için bütün faktörlerin dikkate

⁹⁰ SAR, C., A.g.e., syf., 177-178, 243-244

⁹¹ KAPAN, İ., A.g.e., syf: 62

alınması gerektiği kaydedilmiştir.⁹² Söz konusu kriterler, “Hakça, makul ve optimum kullanım doktrini” başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

3.2.2.2. Uluslararası Hukuk Komisyonunun Çalışmaları

Uluslararası nehirlerin işletilmesi ve kullanılmasının zamanla meydana getirdiği hukuki meseleler 1959 yılında Birleşmiş Milletler tarafından incelenmeye başlanmış, “doğal kaynaklar üzerinde egemenlik” konusunu incelemek üzere kurulan özel bir komisyon kurulmuştur. Bu tarihten 1970 yılına kadar önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. 1970 yılında yapılan oturum ile BM Genel Kurulu, BM’nin kural oluşturma organı olan Uluslararası Hukuk Komisyonunu, “Uluslararası Su Yollarının Ulasımdışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Hukuk”u oluşturmak ve aşamalı olarak geliştirmekle görevlendirmiştir. Komisyon 1970’ten itibaren sürdürdüğü ve ara raporlarının her yıl BM Altıncı Komisyonu ile Genel Kurulunda ele alındığı çalışmalarını, 1991 yılında 43 ncü oturumunda, 32 Taslak Maddenin ilk okuması sonucunda kabul edildiği, “Maddeler Taslağı” adıyla ortaya koyulmuştur. Söz konusu alanda önde gelen uluslararası kuruluş, Birleşmiş Milletler’in Uluslararası Hukuk Komisyonu’dur (ILC). Uluslararası akarsulara ilişkin olarak ILC tarafından hazırlanan 1991 tarihli raporun 5 inci maddesinde "hakça, akılcı ve optimal kullanım" kavramı getirilmiştir. Anılan raporun 5 inci maddesinde *"Taraf ülkeler, ülkelerarası bir akarsuyun (veya akarsu sisteminin) kendi ülkelerinde kalan bölümünü hakça ve akılcı bir şekilde kullanacaklardır. İlgili ülkeler uluslararası akarsuyu gerekli koruma koşullarına uygun olarak, optimum yararlanmayı sağlayacak bir biçimde kullanacak ve geliştireceklerdir"* denilmektedir. İfadeden de anlaşılacağı üzere, 5 inci maddede sınıraşan sularla ilgili bir paylaşım söz konusu değildir. Vurgulanan nokta, hakça ve akılcı kullanımdır.⁹³ 7 inci madde, suları kullanan diğer ülkelere, kaydadeğer bir zarar vermeme ilkesini ortaya koymakta, 8 inci ve 9 uncu maddeler ise suyun geçtiği ülkeler arasında işbirliği ve düzenli bilgi değişimini önermektedir (BM, 1991: 163-64).

⁹² İNAN, Y., A.g.e, Syf. 5-6

⁹³ ÜSTE, A. Nazmi, *Uluslararası Politika Ve Türk Dış Politikası Açısından Sınıraşan Sularımız*, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi Cilt:13, Sayı:1, Yıl:1998, ss:235

Söz konusu Taslak metin 7-25 Ekim 1996 tarihleri arasında Genel Kurula bağlı 6 ncı Komisyonun, Çalışma Grubu olarak yaptığı toplantıda ele alınmış, daha sonra 24 Mart-4 Nisan 1997 tarihleri arasında, yine aynı usulle yapılan toplantıda son şeklini almıştır. Tasarı 21 Mayıs 1997’de, BM Genel Kurulunda oylanarak kabul edilmiş bulunmaktadır.⁹⁴ Oylamaya 185 ülkenin 133’ü katılmış, sözleşme 103 kabul, 3 red ve 27 çekimser oyla kabul edilmiştir. Türkiye, Çin ve Burundi red oyu kullanan ülkeler arasındadır.⁹⁵ Söz konusu sözleşmenin 36 ncı maddesinde yürürlük hükmü düzenlenmiş olup buna göre, sözleşme otuzbeşinci onay, kabul, tasvip veya katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilmesi tarihini izleyen doksanıncı günde yürürlüğe gireceği hükme bağlanmıştır. Uzun yıllar boyunca otuzbeş ülkenin onayı sağlanamamıştır. 17 yıl gibi uzunca bir sürenin ardından 19 Mayıs 2014 tarihinde sözleşmeyi onaylayan Vietnam otuzbeşinci ülke olmuştur. Buna göre, sözleşme 17 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girecektir. Ancak sözleşme gerek uzun yıllar boyunca yürürlüğe girmesi için gerekli onay sayısını sağlayamaması sebebiyle günün sorunlarını ve koşullarını karşılayıp karşılamaması, gerekse memba ve mansap ülke hak ve yükümlülükleri arasında bir denge kurulması yerine daha çok aşağı kıyıdaş ülkelerin haklarına ağırlık verilmiş olması gibi sebeplerle eleştirilmektedir. Zira nehir üzerinde yapılacak faaliyetler için aşağı kıyıdaşın olumlu görüşünün alınması gerekliliği sebebiyle birçok nehirde projelerin yürütülmesi güçleşecektir.

Dünyada su kaynaklarına olan ilgi giderek artmış, 1992’de Rio de Janeiro’da toplanan UNCED-Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansının “Gündem 21 Bildirisi ile uluslararası önemi vurgulanan “sürdürülebilir kalkınma” esasının yaygınlaşması, 1996 yılında Stockholm Su Sempozyumunda kurulan “Küresel Su Ortaklığı” ve yine 1996 yılında Marsilya’da kuruluşu açıklanan “Dünya Su Konseyi” gibi kuruluşların etkisi ile sınıraşan ve sınıroluşturan suların kıyıdaş ülkelerin de ötesinde uluslararası alanda tartışılma eğilimi belirginleşmiştir.⁹⁶

⁹⁴ Sözleşmenin orijinal İngilizce metni için bkz. (E.T.24/04/2014)

http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf

⁹⁵ TOKLU, V., A.ge., syf.35

⁹⁶ ÖZİŞ Ünal, Türkman Ferhat, Baran Türkay, Özdemir Yalçın, Dalkılıç Yıldırım, *Güneydoğu Anadolu Projesi ve Su Siyaseti*, TMH - Türkiye Mühendislik Haberleri Sayı 420-421-422 / 2002/4-5-6, syf. 36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU VE TÜRKİYE'DEKİ SU PROBLEMLERİ

4.1. Ortadoğu'da Su Sorunu ve Bölgedeki Sınıraşan Suların Durumu

4.1.1. Ortadoğu Kavramı

“Orta Doğu” (Middle East) kavramı ilk defa 1902 yılında, bir askeri teorisyen olan Alfred Thayer Mahan tarafından ortaya atılmıştır.⁹⁷ Bu tanımlamada İngiltere ve Avrupa ülkeleri merkez kabul edilmiş; doğu, uzak doğu, yakın doğu, orta doğu gibi kavramlar buna göre tayin edilmiştir. Ortadoğu kavramının öncesinde Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin toprakları için “Yakın Doğu” tabirini kullanmışlardır. Bu tabir 20. yüzyılın başlarına kadar sık sık kullanılmıştır. İngiltere'nin 19. yüzyıldan itibaren Hindistan ve Çin'in zenginliklerine yayılması da “Uzak Doğu” kavramının kullanılmasına sebep olmuştur. Bu iki kavram, batılı devletler için yeni bir bölgesel tanımlama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda İngilizler, Yakın Doğu terimine karşılık, Osmanlı Devleti toprakları içerisinde kalan ve Uzak Doğu'ya geçişte önemli bir yer olan bölge için “Ortadoğu” terimini kullanmaya başlamıştır.⁹⁸

Bugün Ortadoğu diye adlandırılan bölge; Mısır'dan Irak'a kadar uzanan, üzerinde değişik din ve etnik yapıya sahip insanların yaşadığı ve altında dünya petrolünün hemen hemen yarısının bulunduğu bir alanı kapsamaktadır.⁹⁹ Ortadoğu; Suriye, Irak, Katar, Kıbrıs, Ürdün, İsrail, Lübnan, İran, Filistin, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen, Mısır, Afganistan, Pakistan, Tunus, Cezayir, Libya, Sudan, Fas ülkelerini¹⁰⁰ içine almakta olup, 8.012.779 km²'lik bir alanı belirtmektedir.¹⁰¹

Ortadoğu, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, ayrıca Doğu ile Batı arasındaki bütün ticarî ve kültürel

⁹⁷ ARMAĞAN Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, syf.18

⁹⁸ LAÇİNER Sedat, *Ortadoğu diye bir Yer Var mı*, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:3, Sayı:10, Ankara, 2007, syf.153-155

⁹⁹ EKİNCİ Neval, *Ortadoğu'nun Su Problem*, Akademik Perspektif 31 Aralık 2013, Online Sosyal Bilimler Dergisi <http://akademikperspektif.com/2013/12/31/ortadogunun-su-problemi/>

¹⁰⁰ Ortadoğu Paketi, <http://www.mep-online.org/-English-> (E.T.8/03/2014)

¹⁰¹ ZEHİR, Cemal, *Türkiye ve Orta Doğu Su Meseleleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, syf. 18

bağlantıların yapıldığı bölgedir. Ortadoğu'nun jeopolitik değeri, Ortadoğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin birincil hedefi haline getirmiştir. “Kara altın” olarak tanımlanan petrolün 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren değer kazanmasıyla Ortadoğu'nun, dolayısıyla buradan geçen kara ve deniz yollarının stratejik önemi daha da artmıştır.¹⁰²

4.1.2. Ortadoğu'nun Genel Özellikleri

Ortadoğu, nüfus artışının en hızlı olduğu bölgelerden biridir. 1. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bu topraklardan çekildiğinde kalan az sayıda nüfus, 2. Dünya Savaşı biterken 40 milyona ulaşmıştır. Bundan sonraki artış daha da hızlı olmuştur.¹⁰³

Tablo 3. Orta Doğu'da Nüfus Artışı

Ülke	Nüfus artış hızı (yüzde)	1950 yılı nüfusu	1990 yılı nüfusu	2000 yılı nüfusu	2025 yılı nüfusu
Suriye	3.6	3.5	12.4	17.5	35.2
Ürdün	3.3	2.3	3.5	5.3	10.8
Irak	3.4	5.2	18.1	24.8	46.3
Lübnan	2.2	1.5	2.7	3.3	4.5
İsrail	1.7	1.3	4.6	5.6	6.5
Filistin	3.0	1.0	1.6	3.0	4.5
Suudi	3.8	3.2	14.9	20.7	40.4
Katar	3.4	0.3	0.4	0.55	0.7
BAE	2.2	0.07	1.6	2.0	2.8
Kuveyt	2.8	0.15	2.2	1.7	2.8
Bahreyn	3.1	0.12	0.5	0.65	1.0
Umman	3.7	0.44	1.5	2.5	3.1
Yemen	3.7	4.3	12.4	18.1	43.1
Mısır	2.2	20.3	56.5	67.9	90.5
Toplam	-	43.7	132.9	173.6	293.1

Kaynak: Koluman, A., A.g.e syf. 41, (Özhan Uluatam, Damlaya Damlaya..., syf. 104.)

¹⁰² SAKİN, Serdar, DEVECİ Can, *Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme*, history studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/ Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue 2011, syf..282-293

¹⁰³ EKİNCİ N., A.g.e. <http://akademikperspektif.com/2013/12/31/ortadogunun-su-problemi/> (E.T.12/01/2014)

Ayrıca Ortadoğu'nun, dünya petrol rezervinin yaklaşık % 60'dan fazlasına sahip olduğu bilinmektedir. 1985 yılında yapılan değerlendirmede, dünya petrol rezervleri 691 milyar varil olarak hesaplanmıştır. Bu rezervin 362 milyar varilinin 5 Ortadoğu ülkesinde olduğu saptanmıştır. Buna göre; Suudi Arabistan dünya birincisi, Kuveyt dünya ikincisi olup; Irak, İran, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) diğer petrol zengini ülkelerdir.¹⁰⁴

Dünyadaki su kaynakları ile nüfusun birbiriyle orantılı olarak dağılmamış olduğu daha önce de belirtilmiştir. Suyun ve nüfusun orantısız olarak bulunduğu bölgelerden birisi de; Ortadoğu bölgesidir.¹⁰⁵

4.1.3. Ortadoğu'nun Su Sorunu

Ortadoğu, dünyanın en kuru ve su kaynakları bakımından en fakir bölgelerindedir. Su kaynaklarının kıtlığı, bölgedeki ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple, Ortadoğu'da su, günümüzde petrol kadar önemli hale gelmiştir ve yakın bir gelecek de petrolden çok daha önemli olacağının sinyallerini vermektedir. Ortadoğu'da su sıkıntısını en fazla yaşayan ülkeler, sırasıyla Filistin, Ürdün ve İsrail'dir. Yapılan hesaplamalara göre, 30 yıl sonra bu ülkelerdeki su kaynakları ancak içme gereksinimlerini karşılamaya yetecektir.¹⁰⁶ Bu durumun sebepleri, küresel ısınma gibi doğal faktörlerin yanı sıra su kaynaklarının kötü yönetimi, yeraltı sularının aşırı kullanımı, kirlilik gibi bölgede yer alan ülkelerden kaynaklı sebeplerdir. Ortadoğu'da fiziksel altyapı yatırımları yapılmakla birlikte, su talebini yönlendirici yasal ve kurumsal düzenlemeler son derece yetersizdir.

Bu olumsuz tabloya rağmen, bölgedeki ülkelerin çoğu, az miktardaki su kaynaklarını ziraat alanların sulanması, sanayi ve evsel su arzı için verimsiz bir şekilde kullanmaya devam etmektedir. Halen bölgedeki su varlığı ortalama 1500 m³/kişi/yıl civarındadır. Bu rakam dünya ortalamasında ise 7000 m³/kişi/yıl'dır. Söz konusu ortalama değer Ürdün, Yemen, Filistin'de 200 m³/kişi/yıl değerine kadar

¹⁰⁴ ÖZEY, Ramazan, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2004, syf.62

¹⁰⁵ CAN, Hasan Hüseyin, A.g.e. syf.62

¹⁰⁶ KAPAN, İ., A.g.e., *Suyun Stratejik Dalgaları*

düşmektedir. Ekonominin tüm sektörlerinde (tarım, sanayi gibi) ve evsel kullanımda su talebi yükselişi sonucu, belirtilen ortalama 1500 m³/kişi/yıl mertebesinde olan su arzının, 2025 yılında ortalama 500 m³/kişi/yıl seviyelerine düşmesi beklenmektedir.

Bölgede su kaynaklarının ne şekilde kullanıldığına bakacak olursak; su kaynaklarının % 90'ı sulamalı tarımda kullanılmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin çoğunda (Arap Yarımadası hariç) tarım üretimi, toplam üretim içinde önemli bir yere sahiptir. Ortadoğu'da gıda maddeleri yönünden kendine yeterlilik politikaları abartılı bir şekilde uygulanmaktadır. Örneğin, Suudi Arabistan'da fosil (yenilenmeyen) yeraltı suyu kaynakları kullanılarak buğday sulaması yapılmaktadır. İsrail'de 215000 hektar alanda sulama yapılmakta ise de, tarımın GSMH'ya katkısı % 5'in altındadır. Bu durumun pek de akılcı olmadığı açıktır. Ayrıca tarım sektöründe su ücretlerinin düşük tutulması su israfını arttıran faktörlerden birisidir.¹⁰⁷

Arap Yarımadası'ndaki Suudi Arabistan gibi mali olanakları fazla olan ülkeler, petrolün sağladığı gelir ile daha önceleri pahalı gelen sistemlerle (tuzlu su arıtımı, atık suların arıtımı, derin yeraltı suları/akifer kullanımı v.b) tatlı su elde ederek tarıma yönelmişlerdir. Ancak deniz suyunun arıtılması gibi yöntemler, içme suyu için bir çözüm ise de tarımsal sulama için oldukça pahalıdır. Sanayileşme ise, tarıma kıyasla daha düşük olsa da suya olan talebi artırmaktadır. Ayrıca nüfusa bağlı sanayi üretiminin artışı su talebini de yükseltmiştir. Bölgede su yönetiminin etkin ve verimli olduğunu söylemek mümkün değildir. Gerek sulamada, gerekse evsel ve sanayi su ihtiyacı için kullanılan suyun fiyatlandırmasındaki yanlışlar, atık suların geri dönüş sisteminin olmaması, artan talebi karşılamak için devreye sokulan yeraltı sularının yenilenebilirlik oranlarının üstünde harcanması gibi eylemler sonucunda mevcut su kaynakları hızla tükenmektedir.¹⁰⁸

Ortadoğu Bölgesinde yeraltı su kaynakları da mevcuttur. Örneğin, Suriye çölünün tam ortasında Palmira (Tadmor) adında bir vaha ve bir antik kent mevcuttur. Bu vahanın yüzlerce kilometre etrafında herhangi bir akarsu bulunmadığından, söz konusu vahanın bir yer altı suyundan besleniyor olması muhtemeldir. Bu yeraltı suyunun da Fırat Nehri suları ile besleniyor olması ihtimali bulunmaktadır. Türkiye'nin bu konuları iyi inceleyip bu yer altı sularının fosil su mu yoksa

¹⁰⁷ BİLEN, Özden, Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, TESAV Yayınları, Ankara, 2009, syf.57

¹⁰⁸ GÖKNEL, M.M., A.g.e., syf.13

yenilenen su mu olduğunu tesbit etmesi ve uluslararası forumlarda da bu alandaki ülke haklarını savunacak bir ekip oluşturması son derece önem arz etmektedir.¹⁰⁹ Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu ülkelerindeki su kaynaklarıyla ilgili doğru verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölgede sınıraşan sular sorunları ile bağlantılı olarak çevre sorunları da mevcuttur. Suriye ve Irak'ta toprağın doğal yapısında bulunan yüksek orandaki tuz, sulamayı takiben dönen sularla, Fırat ve Dicle nehirlerine intikal etmektedir. Ayrıca bölgede yer alan Basra Körfezi'nde zaman zaman balık ölümleri olmaktadır ve bunun sebebi olarak Türkiye'nin Fırat Nehri'nden yaptığı kullanımlardan dönen sular gösterilmektedir. Türkiye'deki kullanımlar halen son derece sınırlı ve az miktarda olup Fırat ve Dicle nehirlerinin toplam su potansiyeli olan 87,7 milyar m³'ün % 1'ine bile ulaşmamaktadır. Bu iddiaları ortaya atan ülkelere, Basra Körfezi kıyısındaki petrol işleme tesislerinin varlığının, Irak ve Suriye'deki çok tuzlu toprakların sulanması sonucunda drenaj sularının ve Irak-Kuveyt Savaşı sırasında tahrip edilen tesislerden doğan kirliliğin göz ardı edildiği görülmektedir. Tüm bunlar göz ardı edilerek, sebep olarak yaklaşık 3000 km membada olan Türkiye'nin faaliyetlerinin gösterilmesi son derece yanlıştır.¹¹⁰ Bundan başka, Türkiye'nin sınır aşan sularıyla, körfez ülkelerini de ilişkilendirme yolunda çabalar da sarfedilmektedir. Buna göre, Fırat ve Dicle'nin döküldüğü Hürmüz Körfezi'ne kıyısı bulunan ülkeler kurdukları fabrikalarla deniz suyunu arıtıp kullanmaktadır. Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin yaygın olarak başvurduğu bu yöntem körfeze Şattül Arap'tan giren tatlı sularla sağlıklı olarak işletilmektedir. Eğer Şattül Arap'tan tatlı su girişi büyük oranda azalır, bu ülkelerin kullandığı deniz suyu arıtma tesislerinde bazı sorunlarla karşılaşmaları ihtimali bulunmaktadır.¹¹¹ Bu doğrultuda, körfez ülkelerinin gelecekte, Türkiye ile Irak ve Suriye arasında yapılacak görüşmelerde Irak ve Suriye yanında yer alacağını göstermektedir. Bu süreçte birçok Arap örgütü;

¹⁰⁹ MADEN, Tuğba Evrim, Kılıç Seyfi, *Yaşar Yakış: "Türkiye Dünyaya Sınıraşan Sular Kavramını Anlatmak İçin Daha Fazla Çaba Göstermeli"* başlıklı Röportaj, Ortadoğu Analiz Dergisi, Eylül 2011, Cilt:3, Sayı:33, syf.73

¹¹⁰ BİLEN, Özden, *Güneydoğu Anadolu Projesi: Türkiye'nin geleceğinde GAP'ın yeri semineri, 12-16 Haziran 2000, Fırat – Dicle Nehirlerinin Hidro-Politik Değerlendirilmesi*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Eğitim Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2000, syf.319-349

¹¹¹ KOLARS, John, "Problems of International River Management: The Case of the Euphrates", *International Waters of the Middle East From Euphrates-Tigris to Nile*, Oxford University Press, Oxford, 1994 syf. 90

Türkiye'nin, Arap sularına el koyduğu yönünde bir kamuoyu yaratmaya çalışmaktadır.¹¹² Türkiye'nin tüm bu karalama kampanyaları karşısında uluslararası arenada haklılığı dile getirmesi büyük önem taşımaktadır.

Bölgede, yukarıda bahsedildiği gibi yerüstü ve yer altı sularının hızla tükenmesi, mevcut su kaynaklarının kirlenmesi ve tuzluluk oranlarının artması nedeniyle su; gün geçtikçe önemi artan bir stratejik kaynak haline gelmektedir. Zira dünya nüfusunun % 5'ini barındıran bu bölgede, su kaynaklarının ancak % 1'i bulunmaktadır. Ortadoğu bölgesinde; su kıtlığı ile şiddet arasındaki bağlantı bir tehdit olarak varlığını sürdürme gelmiştir.¹¹³ Çeşitli bölgelerde bir işbirliği unsuru olarak kullanılabilen suyu, Ortadoğu'da tam aksine bir istikrarsızlık faktörü haline getiren bölgenin stratejik karakteri ve kısmen de coğrafi konumudur.¹¹⁴ Su sorununun yarattığı baskı; kaynak azlığı, nüfus yoğunluğu, iklim koşulları gibi sebeplerle Ortadoğu bölgesinde daha fazla hissedilmektedir. Su kaynaklarının çok az olduğu bu bölgede, yüzeysularının büyük bir kısmı sınıraşan nehir özelliği taşımaktadır. Söz konusu suların kullanımına ilişkin işbirlikleri de son derece azdır. Bu sebeple "su" 90'lı yıllarda ortaya atılan savaş senaryolarında en önemli aktör olarak bahsedilmiştir.¹¹⁵ Ancak bazı yazarlarca su, diğer doğal kaynaklardan farklı olarak yaşamın ana unsurunu oluşturduğundan; ekonomik değeri yanında sosyal bir nitelik taşımakta ve bu özelliği ile teknik verilerden soyutlanarak politik amaçlar için kullanılmaya çok uygun bir ortam oluşturmaktadır. Bu çerçevede bir değerlendirme yapıldığında, karmaşık bir ekonomik, sosyal ve politik coğrafyaya sahip Ortadoğu'daki su sorunlarının bir bölümünün, çeşitli politik amaçlar ile yapay olarak yaratılan sorunlar¹¹⁶ olduğu düşünülmektedir.

Ortadoğu'da su sorunu son dönemde, bölgesel sınırları çok aşan bir kapsamla uluslararası platformda üzerinde fazlaca durulan bir konu haline gelmiş bulunmaktadır. Bu platformlarda Fırat ve Dicle nehirleri de sık sık gündeme getirilmekte, Türkiye'nin su zengini bir ülke olarak, su meselelerinin çözümünde

¹¹² ULUATAM, Özhan, *Damlaya Damlaya*, İş Bankası Yayını, Ankara,1998, syf.68

¹¹³ BULLOCH, J., DARWISH, A., *Water wars: coming conflicts in the Middle East*, London,1993, syf.16

¹¹⁴ KAPAN, İ., A.g.e., *Suyun Stratejik Dalgaları* syf.47

¹¹⁵ MADEN, Tuğba Evrim, *Türkiye - Suriye İlişkilerinde Asi Nehri*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Temmuz-Ağustos 2011, Cilt:3, Sayı:31-32, syf.41

¹¹⁶ BİLEN; Özden, A.g.e., *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, syf.3

kilit rol oynayacağı ileri sürülüp; Ortadoğu'daki su kaynaklarının bütün olarak ele alınması gerektiği şeklinde görüşler ortaya atılmaktadır. Ortadoğu bölgesinde, su sorunu uluslararası düzeyde ele alınırken şu yaklaşımlar ağırlık kazanmaktadır:

i. Ortadoğu'da mevcut su kaynakları ihtiyaçları karşılayamayacak hale gelmiştir.

ii. Bölgede yakın gelecekte ciddi bir su kıtlığı ortaya çıkacaktır.

iii. Bunun sonucu olarak su, Ortadoğu'daki olası savaşların başlıca potansiyel nedeni olmaya adaydır.¹¹⁷

AB Komisyonunun 6 Ekim 2004 tarihli Etki Değerlendirme Çalışmasında, Orta Doğu'da su sorununun gelecek yıllarda giderek önemi artan bir konu olarak AB'nin gündeminde önemli bir yere sahip olacağı kaydedilmiştir. Söz konusu çalışmanın 9. sayfasında,

“Orta Doğu'da su önümüzdeki yıllarda giderek artan biçimde stratejik bir konu haline gelecektir. Türkiye'nin AB'ye katılımıyla beraber su kaynakları ve altyapılarının (Fırat ve Dicle nehirleri havzaları üzerindeki barajlar ve sulama sistemleri, İsrail ve komşu ülkeleri arasında su alanında sınır ötesi işbirliği) uluslararası yönetiminin AB için önemli bir mesele haline gelmesi beklenebilir.” ifadesi yer almıştır. Belgede yer alan su kaynakları ve alt yapılarının uluslararası yönetimi ibaresiyle Fırat ve Dicle havzalarında sınır aşan boyutta entegre havza yönetimine gidilmesi gerektiği savunulmakta, ayrıca ulusal görüşümüzün aksine Dicle ve Fırat nehirleri ayrı havzalar olarak gösterilmektedir. Bundan başka, Fırat-Dicle nehirlerinin kıyıdaşı olmayan İsrail'in ne amaçla metin içerisinde yer aldığını anlamak mümkün değildir.

Bunun üzerine, Avrupa Birliği Daimi Temsilciliğimiz tarafından AB Komisyonu nezdinde yapılan çeşitli girişimlerde, AB'nin ülkemizin sınıraşan sular meselesi ile Fırat ve Dicle Nehirleri konusuna ilgisinin ve yaklaşımının yanlış anlamaya neden olmayacak bir çerçeveye oturtulması istenmiştir.¹¹⁸

¹¹⁷ KAPAN, İ., A.g.e., Suyun Stratejik Dalgaları, syf.53

¹¹⁸ Dış İşleri Bakanlığı, Avrupa Birliği ile Su Konusu <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-.tr.mfa> (E.T.07/04/2014)

4.1.4. Ortadoğu'nun Su Kaynakları

Ortadoğu, başlıca beş su kaynağından beslenmektedir. Bunlar:

i. Türkiye'den doğup, önce Suriye'ye ardından Irak'a geçen Fırat ve Türkiye'den doğup Irak'a geçerken Fırat Nehri ile birleşerek Şattularap adını alan Dicle Nehri havzası.

ii. İsrail, Ürdün ve Filistin tarafından kullanılan, Golan Tepeleri'nin batısından başlayarak önce Tiberiya Gölü'ne ve oradan İsrail işgali altındaki toprakları geçerek Ölü Deniz'e dökülen Ürdün (Şeria) Nehri havzası.

iii. Lübnan, Suriye ve Türkiye arasındaki Asi Nehri havzası.

iv. Bir kolu Viktorya Gölü'nden, öteki kolu Burundi Nehri'nden başlayan ve Burundi, Raunda, Tanzanya, Kenya, Etiyopya, Uganda, Güney Sudan, Mısır ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden geçen Nil Nehri.

v. Lübnan topraklarında doğup denize dökülen Litani Nehri.¹¹⁹

Ortadoğu'daki su kaynaklarına coğrafi bir açıdan bakıldığında Lübnan'ın siyasi sınırlarından doğup Akdeniz'e dökülen Litani nehri dışında tüm kaynaklar (Nil, Ürdün, Asi, Fırat-Dicle Nehirleri) sınıraşan su durumundadır. Bu nedenle bölgede, su kaynaklı ihtilaflarının yoğunluklu olarak bulunduğu görülmektedir.

Bölgenin su kaynaklarından Asi ile Fırat-Dicle Nehirleri, Türkiye'nin su kaynakları başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacak olup, Nil, Ürdün ve Litani Nehirlerinin ele alınması da bölgenin su kaynakları ve sorunlarını tanımak açısından yararlı olacaktır.

4.1.4.1. Nil Nehri Havzası

Dünyanın en uzun nehirlerinden olan Nil Nehri'nin, su toplama havzasında dokuz ülke yer almaktadır. Bir kolu Viktorya Gölü'nden, öteki kolu Burundi Nehri'nden başlamakta ve Burundi, Raunda, Tanzanya, Kenya, Etiyopya, Uganda, Kuzey ve Güney Sudan ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti topraklarını kat etmektedir. En mansapta olan ülke Mısır'dır.

¹¹⁹ EKİNCİ Neval, A.g.e., Ortadoğu'nun Su Problemi

Mısır ile Sudan arasında imzalanan 1959 tarihli Nil Anlaşması ile yedi memba ülkesinin ve özellikle Nil Nehri akışlarına en büyük katkıda bulunan Etiyopya'nın kullanımlarına önemli ölçüde kısıtlama getirilmiştir. Bu anlaşmaya göre, Mısır-Sudan sınırında yer alan Asuan Barajı'na giren yılda 84 milyar m³ doğal akımın – ki bu miktar yaklaşık olarak Fırat ve Dicle'nin toplam potansiyeline eşdeğerdir- büyük kısmı (yaklaşık 55,5 milyar m³) Mısır'a, kalan kısmı (yaklaşık 18.5 milyar m³) Sudan'a verilmek üzere Nil suları Mısır ve Sudan arasında paylaşılmıştır. Bu anlaşma ile Asuan Barajı sebebiyle 10 milyar m³ su kaybına neden olan Mısır, 84 milyar m³ olan tabii akımların % 66'sına, Sudan % 22'sine sahip olurken, geriye kalan su buharlaşma ile kaybolmaktadır. Asuan Baraj gölünde her yıl buharlaşma ile kaybolan su; Ürdün, İsrail ve Özerk Filistin'in, yer üstü ve yer altı kaynaklarından elde ettikleri toplam su miktarı olan 2,5 milyar m³ suyun tam dört mislidir. Nil nehrine Mısır ve Sudan'ın hiç katkısı bulunmazken; Etiyopya'nın katkısı 72 milyar m³, diğer memba ülkelerin ise 12 milyar m³'tür. Buna rağmen söz konusu anlaşma yapılırken Etiyopya gözönünde bulundurulmamış ve bu ülkenin su kullanımları için Mısır'dan izin alması şartı getirilmiştir. Etopya kişi başına 96 \$ GSMH (1994) ile dünyanın en fakir ülkelerinden birisi olup, su kaynaklarını geliştirmesi gerekmektedir. Mısır tarafından (Arap Suyu) ilan edilen Nil Nehri'nden açıklıkla boğuşan bir ülkenin faydalanmasını önlemenin ilerde çok büyük istikrarsızlıklara neden olacağı açıktır.¹²⁰

Tablo 4. Nil Nehri Sularının 1959 Anlaşmasına Göre Taksimi

Ülke	Ülkelerin Su Potansiyeline Katkısı (milyar m3)	1959 Anlaşmasına Göre Su Tahsisi (milyar m3)
Mısır	0	55.5
Sudan	0	18,5
Etopya	72	0
Diğer Memba Ülkeleri	12	0
Buharlaşma Kayıpları	-	10
Toplam	84	84

Kaynak: Whittington, D., McClelland, E. (1991)

¹²⁰ BİLEN , Ö., A.g.e., *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, syf. 157

4.1.4.2. Ürdün (Şeria) Nehri Havzası

Ürdün (Şeria) Nehri Havzasında; Ürdün, İsrail, Lübnan, Suriye ve Filistin yer almaktadır. Bu nehrin toplam yıllık su potansiyeli, Fırat Nehrinin % 4,5'i kadardır. Potansiyeli 1,4 milyar m³ olan Ürdün Nehri havzası 18.000 km²'dir. Bu alanın %54'ü Ürdün'de, % 30'u Suriye'de, % 14'ü İsrail'de ve % 2'si Lübnan'da bulunmaktadır. Nehir sularınımsa, %27'si Ürdün'den, %32'si İsrail'den, %31'i Suriye'den ve %10'u Lübnan'dan kaynaklanmaktadır.¹²¹

Ürdün, İsrail ve Filistin'in tek yüzeysel su kaynağı olan Ürdün Nehri ile ilgili Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında bulunduğu tarihlerden başlayarak çeşitli ülkelerce farklı projeler hazırlanmıştır. Bunlardan biri; ABD tarafından hazırlanmıştır. ABD Başkanı Dwight Eisenhower tarafından Ürdün nehri sularının kıyıdaş ülkeler arasında paylaşılması için Eric Johnston'u "başkanın özel temsilcisi sıfatı" ve "büyükelçi" unvanı ile Ortadoğu'ya atamış, tarafların teknik uzmanları arasında bir uzlaşma sağlanmışsa da Arap Birliği bu planı reddetmiş ve siyasi bir belge haline gelmemiştir.

Tablo 5. Ürdün Nehri Kullanımı İçin Geliştirilen Planlar

YIL	ÖNERİLEN PLANLAR	ÇALIŞMALARINI ELE ALAN DEVLET VEYA KURULUŞLAR
1913	Franghia Planı	Osmanlı İmparatorluğu
1922	Mavromatis Planı	İngiltere
1928	Henriques Planı	İngiltere
1939	Ionides Araştırması	Ürdün
1944	Lovvdermilk Planı	ABD
1951	İsrail Planı	İsrail
1952	Bunger Planı	Ürdün/ABD
1953	Ana Plan (Main Plan)	ABD
1953	İsrail'in Yedi Yıllık Kalkınma Planı	İsrail
1954	Cotton Planı	İsrail
1954	Arab Planı	Arab Birliği Teknik
1955	Baker - Harza Planı	Ürdün
1955	Birleştirilmiş Johnston Planı	ABD
1956	İsrail Ulusal Su Planı	İsrail
1964	Yukarı Ürdün Çevirme Planı	Arab Birliği

Kaynak: Bilen, Özden, Orta Doğu'da Su Sorunları ve Türkiye

¹²¹ PAMUKÇU, K., A.g.e., syf.132

Bu tarihten sonra, Arap ülkelerinin 1967 yılında İsrail'in ana su kaynağı Galile gölünü besleyen kolları Suriye toprakları içinde Yarmuk'a çevirme girişimleri, Araplar ile İsrail arasında “6 Gün Savaşı” olarak isimlendirilen savaşın çıkmasına sebep olmuştur. İsrail Golan tepelerini işgal ederek ve Güney Lübnan'da bir güvenlik şeridi oluşturmak suretiyle bu müdahaleyi önlemiş, ayrıca Batı Şeria'yı işgal ederek bölgedeki yeraltı su kaynaklarına el koymuş ve Filistinlilerin kullarımlarına önemli kısıtlamalar getirmiştir.

Ürdün Nehri üzerinde, geçmişte askeri çatışmalara da sebebiyet veren birçok sorun başgöstermiştir. Halen, İsrail'in bölgedeki askeri ve ekonomik gücü, kendi politikalarını rahatlıkla uygulama ve diğer ülkelerin uygulamalarını ise engelleme imkânı vermektedir. Örneğin, İsrail'in Yukarı Ürdün suları üzerindeki kullanım tekeli bulunmaktadır. İsrail'in bu kullanımı, Filistin ve Ürdün'de 3500 hektar tarım arazisinin kurumasına yol açmıştır. İsrail'in tarımsal, kentsel ve endüstriyel atıkları toplayıp Aşağı Ürdün nehrine boşaltması, nehri açık atık su kanalına çevirmektedir. Yukarı havza ülkeleri İsrail ve Suriye'nin, Ürdün Nehri'nin iyi kalitedeki kollarını her geçen gün daha fazla kullanmaları, Ürdün tarımını ve su kaynaklarını olumsuz etkilemektedir.¹²² İsrail, yalnızca askeri güvenlik açısından değil, su güvenliği açısından da oldukça önemli bulunan Golan Tepeleri'ni de işgal etmiş bulunmaktadır. Golan Tepeleri sayesinde İsrail, Yarmuk ve Banyas nehirleri ile Tiberya Gölü'nü kontrol altında bulundurmaktadır. Ayrıca Golan Tepeleri'ndeki pınarlar, orada yaşayan Yahudiler için önemli su kaynaklarıdır.¹²³

Ürdün nehri üzerinde Araplar arasında da sorunlar yaşanmaktadır. Suriye, diğer Arap ülkelerince, sulanamaz nitelikte olan topraklara su tahsis ederek, kullarımlarını yüksek göstermekle ve bir memba ülkesi olarak mansap ülkelerinin haklı taleplerine karşı son derece duyarsız bîr tutum içinde bulunmakla suçlanmaktadır. Suriye, Fırat-Dicle nehirlerinden daha çok su talep etmek için sulanamaz nitelikteki topraklarına su tahsis etmektedir ve Asi nehrinde yukarı kıyıdaş ülke olmasından kaynaklı memba ülke olan Türkiye'ye karşı da aynı tutumu sergilemektedir.¹²⁴

¹²² PAMUKÇU, K., A.g.e., syf. 156

¹²³ PAMUKÇU, K. A.g.e., syf. 226-228

¹²⁴ BİLEN, Ö., A.g.e., Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, syf. 109 vd.

4.1.4.3. Litani Nehri Havzası

Litani Nehri, Lübnan'ın Bekaa vilayeti sınırları içinde doğmakta ve yine Lübnan topraklarında Akdeniz'e dökülmektedir. Ulusal bir akarsu olmasına rağmen, Litani Nehri'nin Ürdün Nehri'ne çevrilmesi için Araplar ve İsrail tarafından birbirinden farklı projeler teklif edilmiş ve bu nedenle Litani Nehri sık sık gündeme gelmiştir.¹²⁵

Bu nehir Bekaa Vadisi'ndeki tarım alanlarını sulamakta kullanılmaktadır. Nehrin yılda taşıdığı su toplamı 700 m³ olup, nehir 145 km. uzunluğundadır. Bu su tutarı, İsrail gibi su sıkıntısı çeken ülkeler için ilgisini bu bölgeye çekmektedir.¹²⁶ Uluslararası bir akarsu olmamasına rağmen, İsrail bombardımanı ile bu nehir üzerindeki barajlar zarar görmüştür. İsrail'in, uluslararası bir akarsu haline getirmek istediği Litani Nehri'ni Ürdün Nehri ile birleştirme amacı bulunmaktadır.¹²⁷

4.2. Türkiye'nin Sınıraşan Suları ve Problemleri

Türkiye'nin 2753 km'lik sınırlarının, %22'si (605 km) nehirlerden oluşmaktadır. Bu nehirleri sıralamak gerekirse; Türkiye'nin sınırının oluşturduğu sınıraşan sular nitelikli akarsuları şunlardır:

- 1- Aras Nehri: Türkiye, Azerbaycan, İran, Ermenistan
- 2- Arpaçay: Türkiye, Ermenistan
- 3- Hezil Çayı (Dicle'nin kolu): Türkiye, Irak
- 4- Meriç: Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye
- 5- Mutlu Deresi (Rezve): Türkiye, Bulgaristan

Türkiye'nin akarsu kaynaklarında yukarı, aşağı, ya da orta meca konumundaki sınıraşan akarsuları ise:

- 1- Afrin Çayı: Türkiye, Suriye, Türkiye
- 2- Asi nehri: Lübnan, Suriye, Türkiye

¹²⁵ BİLEN, Ö., Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, syf., 151

¹²⁶ ULUATAM, Ö. A.g.e., syf. 96

¹²⁷ KESİK, Ünsal, *Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye'nin Sınır Aşan Suları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2009, syf.93

- 3- Balık Suyu: Türkiye, Suriye
- 4- B.Circop suyu (Fırat'ın kolu): Türkiye, Suriye
- 5- Culap Deresi (Fırat'ın kolu): Türkiye, Suriye
- 6- Çoruh Nehri: Türkiye, Gürcistan
- 7- Dicle Nehri: Türkiye, Suriye (sınır), Irak
- 8- Drahini D. (Hezil'in kolu): Türkiye, Irak
- 9- Fırat Nehri: Türkiye, Suriye, Irak
- 10- Habur Çayı (Res-ul Ayn Pınarı): Türkiye, Suriye
- 11- Karacurum Çayı: Türkiye, Suriye
- 12- Kocadere (Veleka): Türkiye, Bulgaristan
- 13- Kura: Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan
- 14- Nerduş Çayı: Türkiye, Suriye
- 15- Nusaybin Çağ (Çağ Pınar): Türkiye, Suriye
- 16- Sabun suyu (Afrin'in kolu): Türkiye, Suriye, Türkiye
- 17- Sacir suyu (Fırat'ın kolu): Türkiye, Suriye
- 18- Sarısı (Gürbulak sınır kapısı): Türkiye, İran
- 19- Sempas Suyu: Türkiye, Suriye
- 20- Şemdinen çayı (Zap'ın kolu): Türkiye, Irak
- 21- Zerkan Suyu: Türkiye, Suriye
- 22- Zap Suyu (Dicle'nin kolu): Türkiye, Irak¹²⁸

Sınıraşan sularımızdan bugüne kadar sorun teşkil eden veya sorun teşkil edebilecek nitelikte bulunan akarsularımızdan Dicle, Fırat ve Asi Nehirleri hariç diğerlerinin rejimleri, ilgili devletlerle Türkiye arasında değişik tarihlerde imzalanan anlaşmalar veya diğer hukuksal düzenlemelerle bir esasa bağlanmış ve büyük ölçüde

¹²⁸ RÜŞTÜ, I., Salemb K., A.g.e., syf.55

çözümüne kavuşturulmuştur.¹²⁹ Ancak Fırat-Dicle ve Asi nehirlerinin kullanımı hem Suriye ve Irak'ın tutumu, hem de bu ülkelerin siyasi istikrarsızlık içerisinde bulunmaları nedeniyle günümüze kadar çözüme kavuşturulamamıştır.

Türkiye'nin sınıraşan su havzaları Meriç Havzası, Çoruh Havzası, Kura-Aras Havzası, Asi Havzası ve Fırat-Dicle Havzalarıdır.

4.2.1. Meriç Havzası

Meriç Nehri, Bulgaristan'ın Rodop Dağları'ndan doğarak, Edirne yakınlarında Batı Trakya'dan gelen Arda ve Bulgaristan'dan gelen Tunca nehirleriyle birleşmekte olup 490 km uzunluğundadır. Meriç, Türkiye ile Bulgaristan arasında "sınıraşan", Türkiye ile Yunanistan arasında ise "sınır oluşturan" bir akarsudur. Havza, 32.700 km²'si Bulgaristan'da, 14.600 km²'si Türkiye'de ve 8.700 km²'si Yunanistan'da olmak üzere toplam 56.000 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Meriç Nehri'ne katılan nehirlerden 280 km uzunluğundaki Ergene Nehri, tamamı Türkiye'de olan tek koldur.¹³⁰ Tunca, Meriç Nehri ile birleşene kadar Türk- Bulgar sınırında 61 km'lik sınırı, Meriç Nehri ise Türkiye ile Yunanistan arasında yaklaşık 200 km'lik sınırı oluşturmaktadır.¹³¹

Meriç Nehri, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ı birlikte ilgilendirmesine rağmen, bu ülkeler arasında, uluslararası hukuka konu olacak üçlü bir anlaşma bulunmamaktadır. Anlaşma ve protokoller Türkiye ile, Yunanistan ve Bulgaristan'la ayrı ayrı imzalanmış ve hukuki nitelik kazanmıştır.

4.2.1.1 Türkiye-Yunanistan Arasındaki Anlaşmalar

Türkiye ile Yunanistan arasında; 20 Haziran 1934'de Ankara'da imzalanan "Meriç Nehri'nin Her İki Kıyısında Yapılacak Hidrolik Tesisatın Tanzimine Müteallik İtilaf" ile faydalanma eylemleri konusunda hükümler içeren 19 Ocak 1963 tarihli "Türk-Yunan Trakya Hududunun Mühim Kısmını Tayin Eden Meriç Nehri

¹²⁹ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.44

¹³⁰ TOKLU, V., A.g.e., syf.86

¹³¹ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.45

Mecrasının Islahı Dolaysıyla Hudut Tahsisine İlişkin Protokol”dür.¹³² 1934’de yapılan düzenlemelerde Meriç’in her iki yakasındaki su tesislerinin dostluk çerçevesinde düzenlenmesi dileği vurgulanmış¹³³ ve Meriç’in kolları da dahil edilmiştir. Faydalanma şekillerinden taşkınlardan koruma, sulama, balıkçılık konuları ile ilgili hükümler konulmuştur. 1963’te ise tarımsal amaçlarla faydalanma konusunda temel hükümlere yer verilmiş, anlaşmazlık halinde sorunların “Karma Teknik Komisyon” yoluyla çözümleneceği belirtilmiştir. Faydalanmada devletlere, karşılıklı bilgi verme, nehir yatağının tanzimi ve kıyıların aşınmasını önleme, masraflara katılma ve yardım, diğer tarafa önemli zarar vermeme yükümlülükleri getirilmiştir.¹³⁴ 1934 tarihli antlaşmanın üçüncü kısmında, kendi sahilinde antlaşmada belirtilen tesislerin yapımına girişecek tarafın, faaliyetine ait projeyi 3 ay önceden karşı tarafa bildireceği, topografik çalışmalar, su ölçümleri ve akışı engelleyen durumlarda ortak hareket edileceği hükme bağlanmıştır. 1963 protokolünde ise, projelerle ilgili olarak, gerekirse iki tarafın teknisyenlerinden oluşan karma bir heyetin çalışmaları yürütmesi, projenin karşı taraf tarafından onaylanması durumunda inşaatın ortak veya tek taraf tarafından yapılabileceği, tamamını tek taraf yapıyorsa diğer tarafın masrafa katılması ve tarafların karşılıklı yardımlaşmalarını hükme bağlamıştır.¹³⁵ Ancak suların paylaşımına yönelik özel düzenlemeler yapılmamıştır.¹³⁶

Bunlardan ayrı olarak Türkiye ile Yunanistan arasında su taşkınlıklarına karşı 1951 yılında “Meriç Havzası Master Planı” hazırlanmıştır.¹³⁷ Ancak suyun kaynağına sahip olan Bulgaristan bu plana katılmadığı için, gereken tesisler tamamlanamamıştır.

4.2.1.2 Türkiye-Bulgaristan Arasındaki Anlaşmalar

Türkiye ile Bulgaristan arasında sınıraşan veya sınır teşkil eden akarsular arasında Meriç Nehri, Tunca Nehri, Değirmendere (Velake Dere) ve Mutlu Dere (Rezve Dere) başlıcalarıdır. Bu akarsulardan faydalanmada Türkiye, Tunca Nehri

¹³² TOKLU, V., A.g.e., syf.87

¹³³ AKTAŞ ACABEY, Münevver, *Sınıraşan Sular*, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, syf.241-242

¹³⁴ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.46

¹³⁵ TOKLU, V., A.g.e., syf.89

¹³⁶ AKTAŞ ACABEY, M., A.g.e., syf.250

¹³⁷ BİLEN, Ö., A.g.e., syf.98

için aşağı kıyıdaş, Değirmendere için ise yukarı kıyıdaş durumundadır. Meriç Nehri ve Mutlu Dere iki ülke arasında sınır teşkil etmektedir.¹³⁸

Bu akarsularla ilgili ikili anlaşmalar yakın tarihlerde yapılmıştır. 28 Aralık 1967 tarihinde Ankara’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Hudut Olaylarının Önlenmesi ve Halli ile Hudut İşaretlerinin Bakımı Hakkında Anlaşma”, 23 Ekim 1968 tarihinde İstanbul’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasındaki İki Memleket Topraklarından Akan Nehirlerin Sularından Faydalanmada İşbirliği Yapılması Konusunda Anlaşma” ile 13 Eylül 1975 tarihinde Sofya’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik, Teknik, Sınai ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması¹³⁹” en önemli olanlardır.¹⁴⁰

1967 tarihli anlaşma; sınır olaylarının önlenmesi, çözümlenmesi ve sınır işaretlerinin bakımı hakkında olup karşı tarafın muvafakatı olmadan, hudut nehirlerinde talveg hattının değiştirilmesine sebep olacak tesislerin inşası ve hudut nehirlerinde geceleri balık avcılığı sınır olayları arasında sayılmıştır.¹⁴¹ Sulardan faydalanma hususunda en kapsamlı anlaşma 1968 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasındaki İki Memleket Topraklarından Akan Nehirlerin Sularından Faydalanmada İşbirliği Yapılması Konusunda Anlaşma”dır. Ancak, diğer anlaşmalarda da sularla ilgili hükümler mevcuttur. Anlaşmalarda; taşkınlardan korunma, sulama, balıkçılık ve enerji üretimi gibi faydalanma eylemleri ile devletlerin yükümlülükleri olarak da taraflar arasında işbirliği ve bilgi verme, masraflara katılma, önemli zarar vermeme konuları yer almaktadır. 1967 antlaşmasının 5 nci maddesi’nde “her iki taraf için karşılıklı fayda ve şartlar sağlayacak olan her ortak proje için ayrı bir uygulama anlaşması” yapılması öngörülmektedir.¹⁴² Anlaşmanın uygulanması ile ilgili olarak çıkması muhtemel uyuşmazlıkların çözümü için, iki tarafın eşit sayıdaki uzmanlarından kurulu bir “Türk-Bulgar Karma Komisyonu” görevlendirilmiştir. 1975 tarihinde Sofya’da

¹³⁸ KAPAN, İsmail, A.g.e., syf.127

¹³⁹ 28 Ocak 1976 tarihli ve 15482 sayılı Resmî Gazete

¹⁴⁰ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.89

¹⁴¹ AKTAŞ ACABEY, M., A.g.e., syf.250

¹⁴² TOKLU, V., A.g.e., syf.90

imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik, Teknik, Sınai ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması” ise 26 Eylül 1994 tarihli ve 22063 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması”nın 16 ncı maddesi uyarınca sona ermiştir.¹⁴³

Meriç Nehri havzasında Bulgaristan ile olan temel sorun, Bulgaristan’ın geliştirdiği projeler nedeniyle yazları suyun azalması ve suyun kullanımından doğan kirlenmeler sebebiyle su kalitesinin bozulmasıdır. Kış aylarındaki fazla sular Meriç Nehri’nden pompalanarak barajlarda toplanırken, kurak dönemlerde ise Bulgaristan’dan su satın alınmıştır. 6 Ağustos 1993 tarihinde imzalanan bir anlaşma ile Bulgaristan’dan, Meriç üzerinden 13 gün süreyle su alınması ve karşılığında Bulgaristan’ın su vermek için aldığı önlemleri telafi niteliğinde m³ başına 0.12 ABD doları ödenmesi kararlaştırılmış, alınan 15.866.000 m³ suya karşılık olarak da 1,9 milyon dolar su bedeli ödenmiştir.¹⁴⁴ Günümüzde kış aylarında olan taşkınlar, bölgede yaşayan halk için büyük kayıplara sebep olmaktadır.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki güncel gelişmelerden biri de; 20 Mart 2012 tarihinde imzalanan “Su Kaynakları Alanında İşbirliği Ortak Deklerasyonu”dur. Bu deklarasyon ile su kaynaklarının korunması amacıyla Nehir Havza Yönetimi konusunda işbirliği ve bilgi alışverişinin sağlanması öngörülmektedir. Bu kapsamda, Bulgaristan Çevre ve Su Bakanlığı yetkilileri ile toplantılar düzenlenmektedir. 30 Mayıs 2013 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda iki ülke heyetlerince bilgi paylaşımında bulunulmuş, gelecek dönemde gerçekleştirilecek çalışmalar için Toplantı Tutanağı imzalanmıştır. Ayrıca söz konusu toplantıda, işbirliğinin önemi ve bu doğrultuda önümüzdeki dönemde ortak faaliyetler yürütülmesi gerektiği hususu da vurgulanmıştır.¹⁴⁵

¹⁴³ 26 Eylül 1994 tarihli ve 22063 sayılı Resmî Gazete

¹⁴⁴ FAKIOĞLU, Salim, Kasım 2012, Sunum notları

¹⁴⁵ KİMENÇE, Taner, *Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) Sınır Aşan Su Yollarının ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesi (Helsinki Sözleşmesi) 6. Taraflar Toplantısı Görev Raporu*

4.2.2. Çoruh Havzası

Çoruh Havzası, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Havza 20.488 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye yüzölçümünün %2,61'ini kaplar. Çoruh Nehri yağış alanı içinde; Artvin, Erzurum ve Bayburt illerinin büyük bölümü ile Kars ve Erzincan'ın küçük bölümleri yer alır. Çoruh Nehri'nin 354 km'lik kısmı ülkemiz sınırları içerisinde, 22 km'lik kısmı ise Gürcistan sınırları içerisinde. Bayburt ilindeki Mescit Dağları'ndan doğan ve Gürcistan'ın Batum ilinden Karadeniz'e dökülen Çoruh Nehri, yılda 5,8 milyon m³ rusubat taşımaktadır. Nehir Havzası Türkiye'de en fazla erozyona maruz kalan havzalardan biridir. Toplam yağış alanı 19.894 km² olan Çoruh Havzası'nın yıllık ortalama yağış yüksekliği 629 mm; yıllık ortalama akışı ise 201,81 m³/s dir.

Toplam uzunluğu 376 km olan Çoruh ülkemizin en hızlı akan nehridir. Çoruh, Türkiye'nin enerji potansiyeli açısından 4 ncü; su potansiyeli açısından 13 ncü büyük havzasıdır.¹⁴⁶ Havzanın tarıma elverişlilik oranı düşük olduğundan, uygulanan projeler daha çok enerji potansiyelinin kullanılmasına yöneliktir. Çoruh Havzasında yapılması planlanan 27 adet tesisten yılda 12,0 Milyar KWh yıllık enerji üretimi gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Bu da Türkiye'de üretilen toplam enerjinin (173 Milyar KWh) %7' si, Hidroelektrik enerjinin ise (2006 yılı üretimi 44 Milyar KWh) % 27' sidir.¹⁴⁷

4.2.3. Kura-Aras Havzası

Aras Havzası, Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Havza'nın kuzeyinde Gürcistan, doğusunda Ermenistan, güney doğusunda İran, güneyinde Ağrı, batısında Erzurum ve kuzey batısında Artvin bulunmaktadır. Havza'nın toplam alanı yaklaşık 2.754.800 ha olmakla birlikte, ağırlıklı 5 il (Ağrı, Ardahan, Erzurum, Iğdır, Kars) tarafından paylaşılmaktadır.¹⁴⁸ Aras Nehri, Bingöl Dağları'nın eteklerinden doğup, Pasinler ovasını suladıktan sonra Ermenistan sınırında Arpaçay Nehri ile birleşerek sınır boyunca akmaya devam etmekte, Türkiye'de 441 km yol

¹⁴⁶ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.48

¹⁴⁷ SUCU, Sezai, DİNÇ, Talha, "Çoruh Havzası Projeleri", 20-22 Mart 2008, TMMOB Su Politikaları 2.Kongresi Bildiriler Kitabı, syf. 38

¹⁴⁸ Havza Koruma Eylem Planı-Çoruh Havzası syf.49

katettikten sonra Nahcivan Özerk Cumhuriyeti¹⁴⁹'ne girmekte ve 920 km uzunluğa erişip, Hazar Gölüne dökülmektedir. Ancak yeraltı su rezervleri her yere homojen olarak dağılmamaktadır. Aras Havzası'nda DSİ tarafından yapılmış ve inşaatı devam eden çok sayıda baraj bulunmaktadır. Bu barajlar daha çok sulama maksatlı olup enerji temini amaçlı HES'ler de bulunmaktadır.

Arpaçay Nehri ise, Doğu Anadolu'da Allahüekber Dağları'ndan doğan Kars Suyu'nun, Çıldır Gölü'nden çıkan Çıldır Suyu ile birleşmesi ve daha sonra bunlara Güney Kafkasya'dan doğan Gümrü Suyu'nun katılması ile oluşmaktadır. Aras Nehri ile birleşene kadar yaklaşık 140 km uzunluğundadır.¹⁵⁰

Bu nehirler ile ilgili hukuksal düzenlemeler, ilk olarak Sovyetler Birliği ile yapılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakip, Gürcistan ile Ermenistan'ın uluslararası hukuka göre antlaşmaların ardılı olması ve de antlaşmalara aykırı uygulamalara girilmemesi nedeni ile antlaşmaların yürürlükte oldukları kabul edilmektedir.¹⁵¹

Bu nehirlerle ilgili ilk antlaşma, 8 Ocak 1927 tarihinde Kars'ta imzalanan ve bazı maddeleri 1928 yılında yenilenen, "Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti İttihadı Teşkil Eyleyen Nehir Çay ve Dere Sularından İstifadeye Dair Mukavelename ile Serdarabat Barajı'nın İnşasına Dair Müzeyyel Protokol"dür.¹⁵² Antlaşmaya göre;¹⁵³ taraflar, sınır oluşturan nehir, çay ve dere sularından miktar olarak yarı yarıya faydalanacaklardır. Ayrıca tarafların, nehir sularının durumunu incelemeleri maksadıyla ölçüm istasyonları kurmaları öngörülmektedir. Nehirlerden biri üzerine baraj inşa eden taraf, diğer tarafın çıkarlarını gözetmek için tedbir almak ve gerekli su miktarının barajdan serbestçe geçmesini sağlamak zorundadır. Alınan tedbire rağmen, karşı taraf zarar görürse, bu zarar tazmin edilecektir. Taraflar sınır oluşturan nehirlerin talveg hattını yapay olarak bozmamakla yükümlüdürler. Tarafların vatandaşları, balık avlama hakkına sahip olmakla beraber gece avlanmaları yasaktır.

¹⁴⁹ Nahcivan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir.

¹⁵⁰ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.48

¹⁵¹ TOKLU, V., A.g.e., syf.92

¹⁵² TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.48

¹⁵³ TOKLU, V., A.g.e., syf.93

25 Nisan 1963'te Türk-Sovyet Karma Komisyonunun, Arpaçay Üzerinde Müşterek Baraj inşası ile ilgili Toplantı Protokolü de "Baraj inşa edildikten sonra, barajda düzenlenen sular ile Aras'tan gelen sulardan, her iki tarafın kendi hisselerine düşen suyu, doğrudan doğruya rezervuardan çekebileceği gibi Arpaçay ve Aras nehirlerinin herhangi bir sınır bölgesinden çekebileceğini öngörmektedir.¹⁵⁴

26 Ekim 1973 tarihli, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti arasında Sınırdaki Arpaçay Nehrinde Baraj inşası ve Baraj Gölünün Teşekkülü Konusunda İşbirliğine Dair Anlaşma ise; "su kullanma grafiği uyarınca kendi su payını yıl boyunca kullanmayan taraf, bu miktarı müteakip yıllarda talep edemez" hükmünü amirdir. Son olarak Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, 7 Mart 1990 tarihinde, Arpaçay ve Çoruh Nehirleri ile Posof Çayı ve Çaksu Deresi yataklarındaki değişikliklerin önlenmesi veya düzeltilmesi maksadıyla inşa edilecek tesislerin işbirliği içerisinde yapılması anlaşmaya bağlanmıştır. Yine anlaşmaya göre, yataklarda meydana gelebilecek değişikliklerin önlenmesi maksadıyla, taraflardan her biri müstakil olarak hareket edebileceklerdir.

Çoruh ve Aras nehirlerinin bir diğer özelliklerinin de sınıraşan sular olmasına rağmen, anlaşmalar genel olarak, sınır oluşturan sular ile ilgili konuları ele almaktadır. Anlaşmalarda bu nehirlerin kolları ile ilgili düzenlemelere yer verilmemiştir. Düzenlemeler ile ilgili genel ilkeler suların yarı yarıya paylaşılması, kazanılmış haklara saygı ve mevcut tesislerin korunmasıdır. Hidroelektrik enerji üretimi ve balıkçılık konularına tüm antlaşmalarda yer verilmiştir. Su kullanma programlarını yapmak ve uygulamaları kontrol etmek, gerektiğinde değişikliklere başvurabilmek amacıyla, tarafların üçer temsilcisinden oluşan "Daimi Çalışma Komisyonu" oluşturulmuştur. Taraflar arasında meydana gelebilecek uyuşmazlıkları çözümlenme görevi, her iki tarafın eşit sayıda temsilcisinden oluşan "Karma Komisyon"a verilmiştir.¹⁵⁵

4.2.4. Asi Havzası

Asi Nehri Lübnan sınırları içinde Lübnan dağları ve Cebelüşşarki (Anti Lübnan dağları) arasındaki Bekaa Vadisinde Baalbek kentinin yakınlarında Rasul-

¹⁵⁴ TOKLU, V., A.g.e., syf.94

¹⁵⁵ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.50

Ayn ve Al-Labwah adlı akarsuların birleşmesinden meydana gelir. Kuzeye doğru yaklaşık 35 km aktıktan sonra Suriye topraklarına geçer ve buradaki Hama Gölünü besler. Nehir, Hama yakınlarında kendisini besleyen diğer ırmaklarla Ghab ovasının sulanmasında kullanılmakta ve ayrıca Humus kentinin sulama ihtiyacını da karşılamaktadır. Asi Nehri, Türkiye ve Suriye arasında 22 km'lik sınır oluşturduktan sonra Türkiye'ye geçmektedir. Amik ovasının güneyinde Küçük Asi ile birleşerek 40 km sonra Samandağ ovasında Akdeniz'e dökülmektedir. Bölgede genellikle güneye doğru akan nehirlerin aksine kuzeye doğru aktığı için "Asi" olarak adlandırılan nehir ulaşımına elverişli değildir.¹⁵⁶ Nehrin uzunluğu 248 kilometre olup; bunun 40 kilometresi Lübnan, 120 kilometresi Suriye ve 88 kilometresi ise Türkiye toprakları içindedir.¹⁵⁷ Asi nehri havzasının tahmini su potansiyeli 2,4 milyar m³ olup, ülkemizin potansiyele katkısı 1,17 milyar m³ civarındadır.¹⁵⁸

Şekil 1. Asi Nehri Havzası



Kaynak: FAKIOĞLU, Salim, Kasım 2012, Sunum notları

¹⁵⁶ DALAR, Mehmet, Asi Nehri'nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği, Ortadoğu Analiz Dergisi, Mart 2010, Cilt:2, Sayı:15, syf.107

¹⁵⁷ KOLUMAN, A., A.g.e., syf. 63

¹⁵⁸ FAKIOĞLU, Salim, Kasım 2012, Sunum notları

Asi Nehri sularının yüzde 98'i Lübnan ve Suriye tarafından kullanılmaktadır. Bekaa Vadisinden doğan Asi, Suriye Sınırları içinde Humus (Hama) Gölü'ne girmektedir. Bu gölün hemen altında 20 bin hektarlık Hama-Humus sulaması yer alır. Asi Nehri üzerindeki diğer önemli bir proje ise, 70 bin hektarlık bir alanı kapsayan Ghap sulamasıdır. Rastan ve Mehardeh barajları ile düzenlenen Asi Nehri suları, büyük ölçüde bu sulamalarla tüketilmektedir. Sulama mevsimlerinde Asi Nehri'nin, yaz aylarında Türk topraklarına girmeden hemen önce debisinin 3 m³/sn'ye kadar düştüğü görülmektedir.¹⁵⁹

4.2.5. Fırat-Dicle Havzası

Antik kaynaklar tarafından Euphrates, Sümerler tarafından Buranun ve Akkadlar tarafından ise Pu-rattu olarak isimlendirilen Fırat Nehri sadece Anadolu için değil geçtiği tüm coğrafyalar için çok önemli bir su kaynağıdır. Antik kaynaklarda Tigris, Sümerler tarafından Idigna/Idigina ve Akkadlar tarafından ise Idiglat olarak adlandırılan Dicle Nehri ise, hem Doğu ve Güneydoğu Anadolu için hem de Mezopotamya için vazgeçilmez su kaynaklarından birisidir. Dicle ve Fırat Nehirleri Eskiçağda birbirlerinden ayrı olarak Basra Körfezine dökülüyorlardı. Daha sonraları her iki nehrin taşıdığı alüvyonlar ile Basra Körfezi dolmuş ve bu bölgede bir başka akarsu ortaya çıkmıştır. Bundan sonra ise Dicle ve Fırat Nehirleri Basra Körfezine dökülmeden önce Arapların Şattü'l Arap denilen bir akarsu ile denize dökülmüştür.¹⁶⁰

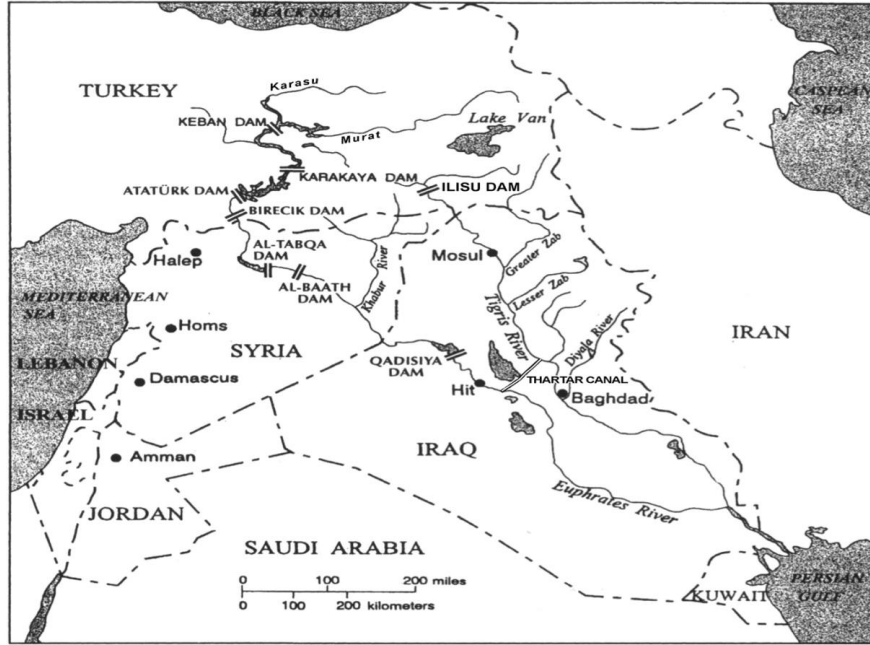
Fırat Nehri, Erzurum Dumlulu Dağından doğup, ana kaynaklarını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alarak Suriye ve Irak topraklarına geçmekte, Dicle Nehri'yle birleştikten sonra Şattü'l Arab adını almaktadır.¹⁶¹ Fırat Nehri, Murat ve Karasu kollarının birleşim noktasından, Dicle Nehri'ne ulaşmaya kadar yaklaşık 2.330 km yol kateder. Büyük ölçüde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki karlarla beslenen Fırat Nehri'ne, Keban Barajı'nın altında iki önemli kol olan Tohma ve Göksu nehirleri katılmaktadır.

¹⁵⁹ BİLEN, Ö., A.g.e., syf.103

¹⁶⁰ ÜNSAL, Veli, *Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 28, 2012, syf.218

¹⁶¹ İLGAR, R., KHALEF, S., A.g.e., syf.62

Şekil 2. Fırat - Dicle Havzası



Kaynak: KİBAROĞLU, Ayşegül, 11-13 Haziran 2014 Su Hukuku ve Politikası konulu hizmet içi eğitim sunum notları

1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre, Türkiye sınırını terkettiği noktada, Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su miktarı 31,6 milyar m³'tür. Suriye sınırları içinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacır sularını alan Fırat Nehri'nin, Suriye ile Irak arasındaki sınırda yıllık su potansiyeli 35 milyar m³'e ulaşmaktadır. Suriye'nin katkısı yalnızca 3,4 milyar m³'tür. Irak topraklarından ise hiçbir katkı olmamaktadır. Belirtilen rakamlara göre, Fırat Nehri sularının; yaklaşık % 90'ı Türkiye topraklarından, % 10'u ise Suriye topraklarından kaynaklanmaktadır. Fırat Nehri akımları gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak büyük değişiklikler göstermektedir. Örneğin, 1937-1993 yılları arasında, iki önemli kurak dönem yer almaktadır. Birinci kurak dönem 1958-62 yıllarını kapsamakta olup, 1961 yılında sınırda yıllık akım 14,9 milyar m³'e kadar düşmüştür. Bu değer uzun yıllar ortalamasının % 47'sine tekabül etmektedir. İkinci kurak periyot ise, 1970 - 1975 yılları arasındadır. Bu dönemin en kurak yılı olan 1973'te, yıllık akım 18,8 milyar m³'e kadar azalmıştır. Bu değer uzun yıllar ortalamasının % 59'unu oluşturmaktadır. İki çok kurak zaman diliminde de, Keban Barajı işletmede olmadığı için, kuraklığın olumsuz etkileri, aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'ta yoğun olarak hissedilmiştir. Keban Barajı'nın inşasından sonra, Türkiye'de olduğu kadar Suriye ve

Irak'ta da kurak yılların etkisi azalmıştır. Örneğin; çok kurak bir yıl olan 1989'da Keban Barajı olmasaydı, sınırdan yılda 20,8 milyar m³ su aşağıya intikal edecek iken, bu miktar barajın düzenleme etkisi nedeniyle 4,7 milyar m³ artarak 25,7 milyar m³'e ulaşmıştır.¹⁶²

Dicle Nehri, Doğu Anadolu'da Baba Dağı'nın güney eteklerindeki kaynakların birleşmesiyle oluşur. Ambar, Kuru, Pamuk, Hazro, Batman ve Garzan Çayları ile beslenerek Habur'dan Irak topraklarına geçer.¹⁶³ Dicle Nehrinin yıllık kapasitesi 54,7 milyar m³ civarındadır. Irak'ın katkı miktarı yaklaşık olarak Fırat Nehri'nin taşıdığı su kadardır. Fırat ve Dicle Nehri'nin toplam su potansiyeli yaklaşık Nil Nehri'ne eşittir. Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde ülkelerin tüketim hedefleri nehrin taşıdığı su miktarının oldukça üzerindedir. Fırat ve Dicle Nehirlerine ülkelerin milyar m³ olarak katkıları ve tüketim hedefleri aşağıda tablo halinde sunulmaktadır.

Tablo 6. Fırat Nehrine Ülkelerin Katkıları ve Tüketim Hedefler

	TÜRKİYE	SURİYE	IRAK	TOPLAM
KATKI	31.58	4.00	0.00	35.58
TÜKETİM HEDEFİ	18.42	11.50	23.00	52.92

Kaynak: BİLEN, Özden, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, TESAV Yayınları, Ankara, 2009

¹⁶² BİLEN, Ö., A.g.e., *Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye*, Syf. 43-51

¹⁶³ ACAR, Eray, "Avrupa Birliği'nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 4, 2006, syf.71

Tablo 7. Dicle Nehrine Ülkelerin Katkıları ve Tüketim Hedefleri

	TÜRKİYE	SURİYE	IRAK	TOPLAM
KATKI	25.24	0.00	23.43	48.67
TÜKETİM HEDEFİ	6.87	2.60	45.00	54.47

Kaynak: BİLEN, Özden, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, TESAV Yayınları, Ankara, 2009

Türkiye'deki barajların inşasından önce, Fırat-Dicle Havzası'nda önemli boyutlarda taşkınlar ve kuraklıklar yaşanmıştır. Bu taşkın ve kuraklıklar özellikle Suriye ve Irak'ta görülmüştür. Suriye ve Irak'ta, Fırat ve Dicle nehirlerini çevreleyen ovalar, su seviyelerinin artması ile taşkın alanları haline dönüşmüştür. Basra Körfezi yakınlarındaki göl ve ıslak alanlar kurak mevsimde küçülürken, ilkbahar taşkınlarında artarak sulama alanlarını kaplamıştır. Fırat Nehri'nin Türkiye'deki barajlar inşa edilmeden önceki doğal şartları ile barajlar inşa edildikten sonraki düzenli akım şartları karşılaştırıldığında, gerek taşkın doğuran ortalamanın çok üstündeki, gerekse kuraklığa neden olan ortalamanın altındaki akımların meydana gelme olasılığının büyük ölçüde azaldığı gözlemlenmektedir. Zira geniş hacimli depolama tesisleriyle, nehirlerin doğal özellikleri üzerinde önemli değişiklikler meydana getirmek mümkündür. Bu tesislerle yıllar arasında su aktarımı yapılarak, yağışlı yıllarda kullanılmayan sular, kurak dönemler için biriktirilerek su ihtiyaçları karşılanırken, taşkın suları depolanarak zararları önlenmektedir. Suriye ve Irak'ta topografik koşullar büyük barajların inşasına müsait olmadığı gibi, baraj gölünden çok büyük miktarlardaki buharlaşmalar önemli su kayıplarına da neden olmaktadır.¹⁶⁴ Bu sebeple suyun makul kullanımı ve kıt kaynağın etkin kullanımı için ülkemizdeki barajların önemi son derece büyüktür.

Fırat ve Dicle Nehri suları büyük ölçüde eriyen karlardan meydana gelmektedir. Bu sebeple, havzanın dağlık alanlarındaki kar örtüsü bölgesel hidrolojik döngüde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Havzadaki önemli hidro-iklimsel değişiklikler, havzadaki baraj ve hidroelektrik santrallerinin yönetimi ile ilgili

¹⁶⁴ BİLEN, Ö., A.g.e. *Fırat-Dicle Nehirlerinin Hidro-Politik Değerlendirilmesi* syf.3

zorlukların artmasına sebep olabileceği gibi havzanın biyolojik ve fizyolojik ekosistem bileşenleri üzerinde daha fazla etkilere yol açabilir. Yapılan bir araştırmaya göre; havzada sıcaklıklarda önemli artışlar meydana gelecektir. Bu sıcaklık artışları sebebi ile Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki kar örtüsünde sıcaklık artışından dolayı meydana gelecek azalma, yüzey akışında önemli mevsimsel değişikliklere sebep olacaktır. Ayrıca yine bu araştırmaya göre, havzanın alçak yerlerinde yüzyıl sonuna doğru kar örtüsünün ortadan kalkacağı; yüksek yerlerdeki azalmaların ise %50-80 arasında olacağı öngörülmektedir. Yıllık yüzey akış değişimlerine göre, ciddi azalmaların öngörüldüğü havzanın Türkiye ve Suriye toprakları, iklim değişikliğine karşı en kırılgan bölgeleridir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ BOZKURT Deniz, Şen Ömer Lütfi, *Değişik Model ve Senaryolara Göre İklim Değişikliğinin Fırat- İcle Havzasına Olan Etkileri*, III. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi, TİKDEK 3-5 Haziran 2013, İstanbul, syf.39

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE, SURIYE VE IRAK ARASINDA SU PROBLEMLERİ

Daha önceleri nehirlerin çoğunlukla ulaşım amacıyla kullanımından kaynaklı ülkeler arasında sınıraşan nehirler hususunda sorunlar yaşanmazken, nehirlerden faydalanma türlerinin çeşitlenmesi; tarımsal sulamanın, sanayileşmenin ve depolama tekniklerinin önem kazanması sebepleriyle, ülkelerin su kaynakları üzerindeki projeler geliştirmeye başlaması ile paylaşım sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda; Türkiye'nin Güney Doğu Anadolu Projesini yaşama geçirme çabaları, Suriye ve Irak tarafından olumlu karşılanmamıştır. Ortadoğu'yu besleyen en önemli su kaynaklarından olan Fırat-Dicle'nin Türkiye topraklarından kaynaklanması ve dolayısıyla Türkiye'nin yukarı kıyıdaş ülke durumunda bulunması Ortadoğu ülkelerinde rahatsızlık yaratmaktadır. Bu sebeplerle, Türkiye ile Suriye ve Irak arasında uzun yıllardır görüşmeler yapılmasına ve Türkiye'nin iyiniyetli önerilerine rağmen uzlaşa sağlanamamış, zaman içerisinde çeşitli protokoller ve anlaşmalar akdedilmiş olmasına karşın nihai bir sonuca varılamamıştır. Asi nehri ile ilgili Türkiye, Suriye ve Lübnan ile sorun yaşarken; Fırat-Dicle nehirleri ile ilgili Suriye ve Irak ile problemler devam etmektedir. Türkiye Asi nehri ve Fırat-Dicle nehri suları konusunu tüm boyutlarıyla ve bütüncül bir yaklaşımla görüşmeye hazırdır. Bu çerçevede iyiniyet gösterisi olarak bu nehirlerle ilgili bilgi ve veriler, aşağı kıyıdaş ülkelere iletilmektedir. Ancak aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'tan söz konusu nehirlerle ilgili herhangi bir resmi veri açıklanmamakta olduğundan, ülkemiz bilgi ve veri paylaşımının havza bazında karşılıklı olması gerektiğini vurgulamaktadır.

İzah edilen sebeplerle, bu bölümde söz konusu ülkelerin mezkûr nehirler üzerindeki proje ve uygulamaları ile ülkelerle ilişkilerimiz ele alınacaktır.

5.1. Türkiye ve Suriye Arasındaki Su Problemleri

Türkiye ile Suriye arasında ilişkiler yıllar içerisinde inişli çıkışlı bir seyir halinde süregelmiştir. İki ülke arasındaki iniş çıkışlarda küresel ve bölgesel faktörlerin yanı sıra, Ortadoğu'daki siyasi çatışma ve istikrarsızlıkların da rolü

büyüktür. Ayrıca Türkiye ile Suriye arasında Hatay sorunu da ilişkileri etkilemiştir. Hatay'ın 1939 yılında Türkiye'ye katılmasına rağmen Suriye'ye göre Fransa Hatay'ı, 1939'da Türkiye'ye İkinci Dünya Savaşı'nda kendi müttefikleri yanında yer alması amacıyla vermiştir ve yine Suriye'ye göre Suriye sınırı Hatay'ın kuzeyinden geçmek olup, Hatay kendi ülkesi sınırlarına dahildir. Bu sebeple Suriye'nin iddiasına göre, Asi Nehri sınıraşan su değil, ulusal nitelikte bir akarsudur.¹⁶⁶ Bu yaklaşımla Hatay'ı kendi toprağı ve Asi'yi ulusal suyu kabul eden Suriye uzun yıllar boyunca Asi nehri ile ilgili Türkiye ile masaya oturmayı reddetmiştir.

5.1.1. Türkiye ve Suriye Arasındaki Siyasi İlişkiler

1960'lı yıllarda, iki ülkenin de su kaynaklarını kullanmaya ilişkin sulama ve enerji odaklı projeler başlatmaları ile su sorunu ortaya çıkmış ve dış ilişkilerde bir gündem maddesi haline gelmiştir. Özellikle, Fırat nehri üzerinde yer alan Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarının inşa süreci içerisinde ilişkiler daha gergin bir hal almıştır. Su sorunu, uzun zaman PKK terör örgütü bağlantılı olarak ele alınmıştır. Suriye, bu dönemde Türkiye'ye karşı terör kozunu kullanmıştır. Buna karşılık 1987'de Cumhurbaşkanı Özal, "Suriye PKK'ya yardım ederse sularını keseriz" beyanatında bulunmuştur (Köni, 1994: 62-63).¹⁶⁷ 1987 yılında Suriye'ye başbakanlık seviyesinde ziyarette bulunan Türkiye, bu ziyaret süresince Suriye'den PKK'ya desteğini çekmesi hususunda talebini dile getirmiştir. Suriye ise Türkiye'den Fırat nehri sularının paylaşımına ilişkin bir anlaşma imzalanmasını talep etmiştir. Türkiye bu doğrultuda Türkiye-Suriye sınırından aylık ortalama olarak saniyede 500 m³ su vereceğini taahhüt eden bir protokol hazırlamış ve bu protokol, iki ülke tarafından imza altına alınmıştır. Ayrıca bu protokolle birlikte iki ülke, kendi toprakları içerisinde Suriye veya Türkiye karşıtı hareketleri desteklemeyeceğini içeren bir güvenlik protokolüne de imza atmıştır. Bu protokole rağmen, Suriye terör örgütünü desteklemeye devam etmiştir. 1990'larla birlikte "su" Arap-İsrail barış sürecinde konu olmaya başlamıştır. Fırat suları ise Türkiye'nin isteğinin dışında İsrail-Suriye su sorununun merkezine çekilmeye başlanmıştır. Suriye su kaynaklarını İsrail'e

¹⁶⁶ ZEHİR, C., A.g.e. Syf.110

¹⁶⁷ AKBAŞ, Zafer, Mutlu Çiğdem, *Uluslararası Politikada Irak ve Suriye'nin Sınıraşan Su Sorununa Yaklaşımı ve Türkiye: Beklentiler ve Gerçekler*, C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, 2012, syf.215

kullandırmasının, Türkiye’den alacağı daha fazla suya bağlı olduğunu ifade etmiş ve İsrail ve ABD’nin Türkiye’ye baskı yapmasını sağlamaya çalışmıştır. Türkiye, 1996’da, “Suriye, PKK’yı ve Öcalan’ı ülkesinde ve topraklarda barındırdığı sürece, Türkiye, Suriye’ye karşı her türlü önleme başvurma hakkına sahiptir. Türkiye bu hakkını uygun gördüğü zamanda kullanacaktır” şeklinde bir nota vermiştir. Bu tarihe kadar Türkiye’nin talep ve uyarılarını dikkate almayan Suriye, Türkiye’nin tavrının ciddiyetini anlamış ve Türkiye ile 20 Ekim 1998 tarihinde Adana Mutabakatını imzalamıştır. Bu mutabakat ile ikili ilişkiler özellikle güvenlik alanında ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu mutabakat ile Suriye, PKK kamplarını kapatmış ve lojistik desteğine son vermiştir.¹⁶⁸ Bundan sonra 22 Aralık 2004 tarihinde Türkiye ve Suriye ilk Serbest Ticaret Anlaşmasını imzalamış, Esad dönemi sonrası, 2009 ve 2010 yılında Türkiye ile Suriye arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlanmış, bu ilişkiler çerçevesinde sınır kapıları açılmıştır. Ancak 2011 yılında Arap Baharı’nın etkisiyle Suriye’de baş gösteren protesto olayları sonrası Suriye’de iç savaş çıkmıştır. Suriye’deki iç savaş ve siyasi istikrarsızlık halen devam etmektedir. Bu durum Türkiye ile gelişmeye başlayan iyi ilişkileri de sekteye uğratmıştır.

5.1.2. Suriye’nin Asi Nehri Üzerindeki Uygulamaları

Asi nehri suları, Lübnan ve Suriye’de sulama suyu ihtiyacı sebebi ile Humus-Hama sulama kanal sistemine, Ghap ve Roudji sulama şebekelerine verilmektedir. Ayrıca, Asi nehri suları, 1998 yılında Homs şehri yakınlarında inşa edilen Zeite barajı, Romalılar döneminde yapılıp daha sonra Fransızlar döneminde tekrar inşa edilen Katina barajı ve 1960 yılında Rastan şehri yakınlarında inşa edilen Al Rastan barajında sulama ve içme suyu olarak kullanılmak üzere depolanmaktadır. Asi nehri suları, sulama ve içme haricinde elektrik üretimi içinde kullanılmaktadır. Ayrıca Asi nehri havzasında Katina gölü çevresinde 1957 yılında inşa edilen petrol rafinerisi, Katina gölünün batısında 1976 yılında inşa edilen gübre üretim tesisleri ve Türkiye sınırları yakınında Zeytin fabrikaları bulunmaktadır. Bu tesisler havzada kirliliğe ve özellikle zeytinyağı fabrikaları atıkları toplu balık ölümlerine sebep olmaktadır. Bunlardan başka tarımsal sulamadan dönen suların Asi nehrine boşalımı ve Humus

¹⁶⁸ MADEN, T. E., A.g.e. *Türkiye - Suriye İlişkilerinde Asi Nehri*, syf.47

şehrinin kanalizasyon sisteminin yetersizliği kirliliği artırmaktadır.¹⁶⁹ Suriye, Ghab Vadisi boyunca tarımsal sulama yapmakta ve Asi sularının çok az bir miktarda ülkemize geçmesine izin vermektedir. Bu sebeple kurak mevsimlerde, nehir suları denize dahi ulaşamayacak seviyede olmakta ve Hatay'daki Amik Ovası susuz kalmaktadır.

Asi nehrinin potansiyelinin değerlendirilmesiyle ilgili ilk çalışmalar, Suriye'nin Fransız mandası altında olduğu 1930'lu yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihte, Asi nehri boyunca Hama'dan Humus'a kadarki alan, Ghab bölgesi ve Amuk Ovası olmak üzere üç bölgedeki tarımsal arazinin sulamasını kapsayan kalkınma planıyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Suriye, 30-32 bin hektar (ha) bataklık alanından drenaj sularını çekerek Asi nehri sularıyla desteklenmesi amaçlanan Ghab Projesinin gerçekleştirilmesi için, 1950 yılında dünya bankasından kredi talep etmiştir. Banka projeyi kredilendirilebilir bulmakla birlikte projenin Lübnan'dan daha fazla suyu çekmemesi ve Türkiye ile antlaşma yapılması gerektiğini öngörmüştür. Ayrıca, Afrin suyunun da saptırılması planlanan projeye Türkiye'nin itirazları olmuştur. Türkiye'nin itirazı, projeye ilgili inşaat çalışmaları sırasında Türk topraklarının taşkınlara maruz kalacağı ve projenin tamamlanmasıyla sulama döneminde Türkiye'ye fazla su bırakılmayacağı yönündedir. Dünya Bankasının kredi koşullarından biri olan proje nedeni ile yukarı kıyıdaştan, aşağı kıyıdaş devlete bir zarar gelmemesi ve kıyıdaş devletin projeye rıza göstermesi koşulları gerçekleşmediğinden Suriye talep ettiği krediyi alamamıştır.

Bunun üzerine Suriye girişimlerini sürdürmüş ve bir Hollanda firması olan NEDECO'nun oluşturduğu proje planı doğrultusunda Bulgaristan, Yugoslavya ve İtalya'dan şirketler ile Sovyetler Birliği'nin malzeme desteğiyle 1955'ten 1967 yılına kadar iki baraj, iki büyük drenaj kanalı ve diğer tarımsal kanalları içeren proje tamamlanmıştır.¹⁷⁰ Bu proje planlanırken Türkiye'nin Asi nehri sularını kullanım hakları, şartları ve çıkarları göz ardı edilmiştir. O dönemde, Türkiye ve Suriye arasında yapılan bir konferansta Türkiye, her iki ülkenin de çıkarlarına hitap edecek ve gelişmelerini destekleyecek taslak bir protokol hazırlanmasını talep etmiştir. Ayrıca Türkiye, NEDECO projesinin tekrar gözden geçirilmesi ve yenilenmesi

¹⁶⁹ MADEN, T. E., A.g.e. *Türkiye - Suriye İlişkilerinde Asi Nehri*, syf.43

¹⁷⁰ DALAR, M., A.g.e., syf. 108-109

gerektiğini de belirtilmiştir. Bundan başka, bu protokol içerisinde; nehir ölçüm, taşkın uyarı istasyonlarının yapılmasını ve 6 Şubat 2011 tarihinde temeli atılan Asi Dostluk Barajını hitaben Amik ovasının sulama ihtiyaçlarının karşılanması için Türkiye-Suriye sınırına bir baraj yapılması için fizibilite çalışmalarının başlanması da yer almaktadır.¹⁷¹ Ancak Türkiye'nin bu talepleri dikkate alınmamıştır.

5.1.3. Asi Nehri ile İlgili Suriye-Lübnan Antlaşması

20 Eylül 1994 tarihinde Suriye ile Lübnan arasında Asi Nehri ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. “Asi Sularının Paylaşılması Antlaşması” adını taşıyan bu anlaşma ile Suriye'ye Asi nehri suları üzerinde daha fazla hak tanınmıştır. 9 maddeden oluşan bu anlaşma ile nehrin yıllık ortalama hacminin 403-420 milyon m³ olduğu kabul edilerek bu miktar üzerinde paylaşım yapılmıştır. Ancak Türkiye müzakerelere çağırılmadığı gibi, söz konusu paylaşım konusunda da aşağı kıyıdaş ülke olan Türkiye ile ilgili herhangi bir düzenlemeye de yer verilmemiştir. Asi nehri kıyıdaş ülkeleri arasında bulunan Türkiye'nin müzakerelere davet edilmemesi kabul edilemez niteliktedir. Mezkûr anlaşma uyarınca Lübnan'ın Asi Nehri sularının yıllık 80 milyon m³'lük kısmını kullanması, geri kalan önemli kısmın ise Suriye'ye tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak nehrin yıllık akımının 400 milyon m³'ün altına düşmesi durumunda Lübnan'ın kullanacağı miktarın suyun düşüşüyle orantılı olarak azalacağı hükmü kabul edilmiştir. Buna karşılık antlaşmada, su miktarının yıllık akımın üzerinde olması durumunda Lübnan'ın kullanacağı su miktarıyla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Ayrıca anlaşmanın 8 inci maddesinde Lübnan tarafında nehirle ilgili herhangi bir tesis yapılmasına gerek duyulması halinde bu durumun Suriye tarafına bildirileceği ve bu tesislerde kullanılacak suyun veya yeni bir kullanımın Lübnan'ın 80 milyon m³ lük payından düşürüleceği esası benimsenmiştir.¹⁷² Bu hükümler uyarınca söz konusu anlaşmanın Suriye lehine düzenlenmiş olduğu açıktır.

Görüldüğü gibi, bu anlaşmada ile Suriye Asi Nehri sularının % 80'inden fazlasını kullanma hakkı elde ederken, Lübnan'ın su kullanımı oldukça

¹⁷¹ MADEN, T. E., A.g.e., *Türkiye - Suriye İlişkilerinde Asi Nehri*, syf.44

¹⁷² SALHA, Samir, *Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu*, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, Syf.26-27

sınırlanmıştır. Ayrıca suyun akımının belirlenen yıllık miktarın altına düşmesi halinde, Lübnan'ın da su kullanımının aynı oranda azalacağı hükmü ile Suriye kendisini garantiye almış, su kullanımındaki üstünlüğünü ortaya koymuştur. Bunlardan başka, Lübnan nehir üzerinde herhangi bir tesis kurarken Suriye'ye bildirim yükümlülüğü getirmesi ve bu tesislerde kullanılacak suyun Lübnan'a tahsis edilen miktardan düşüleceği hükmü ile Lübnan baskı altına alınmıştır. Lübnan'ın Suriye'nin lehine olarak bu antlaşmayı imzalamasının sebebi, Lübnan'ın su ihtiyacının Suriye'den az olmasının yanı sıra, Suriye yönetiminin Lübnan hükümeti üzerinde etkin role sahip olması ve siyasi etmenler olarak değerlendirilmektedir.¹⁷³

Bahsedildiği gibi, söz konusu anlaşma görüşmelerine Asi nehrinde aşağı kıyıdaş ülke olan Türkiye davet edilmemiş ve nehrin sularının tahsisinde Türkiye yok sayılarak tüm sular paylaşılmıştır. Bu durumun gerek hukukun genel ilkeleri gerekse uluslararası hukuk çerçevesinde kabul edilebilirliği bulunmamaktadır. Zira sınıraşan su kaynaklarının faydalarının tüm kıyıdaşlar tarafından hakça, makul ve optimum kullanımı dünyada genel kabul gören bir ilkedir.

5.1.4. Suriye'nin Asi Nehri ile İlgili Tutumu

Suriye uzun yıllar boyunca Hatay'ı kendi toprakları içerisinde varsaydığından, Asi nehrini bir ulusal su olarak kabul etmiş ve bu sebeple Türkiye ile Asi Nehri sularının paylaşımı hususunda masaya oturmayı reddetmiştir. Hatay ili ile ilgili düzenleme, 19 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye ile Suriye'nin mandater ülkesi Fransa arasında imzalanan protokolün 3 üncü maddesinde yer almaktadır. Bu hükme göre; Karasu Çayı, Asi ve Afrin Nehirlerinin sınır teşkil eden kısımlarında bu çay ve nehirlerin en derin noktası olan Thalweg hattı sınır olarak kabul edilecek ve sınır boyunca bu sulardan her iki taraf halkı eşit biçimde faydalanacaktır.¹⁷⁴ Ancak bu protokolde Suriye tarafından akan suların ne kadarının Türkiye'ye tahsis edileceğiyle ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Suriye bu sınırlar temelinde, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına tepki göstermektedir. Ancak Suriye, bağımsızlığını kazandıktan sonra 1944 yılında Şam'daki yabancı misyona gönderdiği bir notada, Suriye hükümetinin Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası ve ikili antlaşmalara

¹⁷³ AKTAŞ ACABEY, M., A.g.e., syf.272

¹⁷⁴ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf. 59

saygılı olduğunu bildirmiştir. Bu doğrultuda Suriye, 1939 yılında Türkiye ile Suriye'nin mandateri Fransa arasında bağtlanan protokolü de kabul etmiştir. Buna rağmen, Suriye 1950 yılından sonra, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına karşı çıkmış ve bu bölgenin ülkesinin bir parçası olduğunu iddia etmiştir. Suriye'nin bu tutumu uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Zira 1978 tarihli devletlerin antlaşmalarına ardıl olmalarıyla ilgili Viyana Sözleşmesinin 15 inci maddesi, el değiştiren ülke parçaları için sonraki devletin antlaşmaları geçerli olacağı şeklindeki teamül kuralını hüküm haline getirerek, önceki devletin bu topraklarla ilgili antlaşmalarının bağlayıcı olmayacağını belirtmektedir. Sömürge iken bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerin ardıllığıyla ilgili aynı sözleşmenin 16 ncı maddesi, bu devletlerin önceki sömürgeci devletin yaptığı bu tür antlaşmalarına bağlı olup olmayacağı rızalarına bağlı olacağını öngörürken, 11 inci maddesine göre sınır antlaşmalarının kural dışı olarak her zaman bağlayıcı olacağını hükme bağlamaktadır.¹⁷⁵ Bu madde hükmüne göre Suriye, Hatay konusunda Fransa'nın Türkiye ile yaptığı 1939 protokolü ile rızası aranmaksızın bağlıdır. Ayrıca Suriye bağımsızlığına kavuştuktan sonra, 1944 yılında Fransa'nın yapmış olduğu antlaşmaları tanıdığını kendi iradesi ile bildirmiştir. Suriye'nin iradesiyle oluşturduğu bu iç hukuk işlemi, Suriye'nin Hatay ile ilgili iddialarını hukuksal dayanaktan yoksun kılmaktadır.¹⁷⁶

Suriye ve Lübnan, yukarı kıyıdaş ülke olmalarının verdiği rahatlıkla ve mutlak egemenlik görüşüne yakın bir tutumla, Asi nehri sularının neredeyse tamamını kullanmaktadır. Bu durum Amik ovasındaki sulamaları olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Suriye'nin yanlış su politikaları ve kullanımları sebebi ile Türkiye'de mevsimsel olarak kuraklık baş göstermekte, mevsimsel olarak da Hatay ili taşkınlara maruz kalmakta, ülkemiz açısından önemli zararlar oluşmaktadır. 16 Ocak 2012 tarihli bir habere göre; Suriye'nin de Zeyzum Barajı Baraj kapaklarını aşmasıyla Hatay'da on binlerce dönümlük tarım arazileri ile bölge halkının evleri sular altında kalmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ PAZARCI, Hüseyin, A.g.e. Uluslararası Hukuk Dersleri, III. Kitap, Syf. 32-36

¹⁷⁶ DALAR, M., A.g.e.110

¹⁷⁷ <http://www.haberler.com/suriye-baraj-kapaklarini-acti-asi-nehri-tasti-3274228-haberi/>
(E.T. 05/04/2014)

Ülkemizin Suriye ile yaşadığı diğer bir sorun ise bilgi paylaşımı meselesidir. Suriye resmi makamlarınca Asi nehri ile ilgili bilgilerin ortaya konulmamaktadır. Ülkeler arasında su kaynaklarının miktarıyla ilgili verilerin farklı ifade edilmesi su kullanımı konusunda anlaşmazlığa yol açan etkenlerin başında gelmektedir. Ayrıca Suriye tarafından Fırat Nehri sularından daha fazla su almak için sulama suyu ihtiyacına ilişkin çok farklı veriler ortaya konulmuştur.

Bu sebeple, su miktarı üzerinde devletlerin ortak bir anlayışa sahip olmaları Asi nehri gibi sınıraşan suların kullanımı için hayati önem taşımaktadır.

5.1.5. Suriye'nin Fırat-Dicle Nehirleri Üzerindeki Uygulamaları

Suriye, Fırat nehri üzerinde kendi projelerini gerçekleştirmekte ve çok amaçlı üç baraj inşa etmiş bulunmaktadır. Bu barajlar; Tişrin, Tabka, ve Al-Baath isimlerinde olup, bu barajlar, tarım alanlarının sulanması ve elektrik enerjisi üretimi amaçlı planlanmışlardır.¹⁷⁸

Suriye'nin Fırat üzerindeki en önemli tesisi Tabka (Esad) Barajıdır. Aktif hacmi 9 milyar m³ (uzun yıllar ortalamasının sadece % 26'sı) olan Tabka Barajı'nın Suriye'nin en büyük depolama tesisi olduğu Suriye ve Irak'taki topografik koşullar ile buharlaşma kayıpları değerlendirildiğinde, Türkiye'deki barajların sağladığı regüle edilmiş suyun değeri ve önemi açıktır. Sovyetler Birliği tarafından yapılan Tabka Barajı Sibiry'a'daki yüksek su seviyeli nehirler üzerine inşa edilen baraj anlayışına uygun olarak yapıldığından, elektrik üretimi için normalden daha fazla suya gerek duymaktadır. Barajın su tutma seviyesinin düşük olması, drenaj havzası ve sulama kanallarının yanlış yapılması sebebiyle tarım sulaması için beklenen verim sağlanamamıştır. Türkiye'nin verdiği suyu Suriye'nin yetersiz bulmasının en önemli sebebi budur. Diğer taraftan barajın toplama gölünün yapıldığı arazi, Suriye'nin en verimli topraklarının üzerine yerleştirilmiştir. Tabka hedeflenen ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldıysa da, Suriye'nin GAP'ı ima ederek Türkiye'yi suçladığı gibi, Irak'a akacak suyu kontrol edebilme imkânı vermesi bakımından stratejik bir

¹⁷⁸ ERGİL,Doğu, “*Ortadoğu'da Su Savaşları mı?*” AÜSBF Dergisi, Cilt 45, No:1-4, Aralık1990, syf.65

değere sahiptir. Nitekim barajın yapımı aşamasında Irak ve Suriye savaşın eşiğine gelmiştir.

Suriye 2010 yılına kadar gerçekleştirmeyi hedeflediği “gıda güvenliği” projesi ile tarımda kendi kendine yetmeyi amaçlamış ve bunun için de tarım arazilerini genişletmeyi planlamıştır. Suriye’nin mevcut ve proje aşamasındaki tarım arazileri hakkında resmi ve gayri resmi rakamlar birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Zira Suriye’nin verdiği rakamlar, Fırat’tan alınacak suyun artışını sağlamak amacıyla yüksek gösterilmektedir.¹⁷⁹

Türkiye’nin gerçekleştirdiği depolama tesislerinin, Suriye ve Irak’a sağladığı düzenli su sayesinde kuraklık ve taşkınların zararları önlenmiştir. Bu tesislerin faydalarını Türkiye ile paylaşan ülkelerin bunların maliyetini de paylaşmaları hakça ve makul bir çözüm olduğu da düşünülebilir.¹⁸⁰

5.1.6. Suriye’nin Fırat-Dicle Nehirleri İle İlgili Tutumu

Suriye, sınıraşan sular üzerinde tarihten gelen kadim sulamaları nedeniyle kazanılmış hakları olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca sulamayla ilgili olarak çok sayıda ve maliyetli işletmeler ve tesisler yapılmış olduğunu, bu sebeple Fırat ve Dicle sularının Suriye için kazanılmış hak niteliğinde bulunduğunu iddia etmektedir.

Suriye, Fırat ve Dicle üzerinde tarihsel haklarının olduğunu ileri sürerken, bu nehirleri “uluslararası su yolu” ya da “ortak su-ortak kaynak” olarak tanımlamakta ve paylaşılabilir kaynaklar olarak değerlendirmektedir. Fırat ve Dicle’nin uluslararası su ya da uluslararası su yolu kabul edilmesi halinde, bu suların ortak su olduğu anlayışından hareketle, sularının paylaşılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu iddia aslında hukuksal bir iddia olmaktan öte, yani hakkı savunmaktan öte; suyun paylaşılmasına temel olacak anlayışa hukuksal zemin oluşturma çabasıdır.

Ayrıca Suriye, 1987 Protokolü’nün süresinin dolduğunu, eskidiğini ve artık ihtiyaca cevap vermediğini savunmaktadır. Bu sebeple sulara ait yeni bir antlaşma

¹⁷⁹ ÖZ, Dilek Elvan, “Sınıraşan Su” Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat ve Dicle İçin Bir Paylaşım Planı, 21-23 Mart 2006, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2.Cilt, syf.542

¹⁸⁰ VOLKAN F., Boz, B., A.g.e., syf.119

yapılması ve Suriye'ye Fırat nehrinden 500 m³/sn'den çok daha fazla su verilmesi gerektiği dile getirilmektedir.

Suriye'nin su politikasının önemli bir diğer ayağını, Türkiye'nin baraj ve hidroelektrik santrali inşaatlarıyla suyu kirlettiği, kıyıdaş ülkelere zarar verdiği ve bırakılması gereken miktarı bırakmadığı iddiaları oluşturmaktadır. Suriye, özellikle GAP nedeniyle, Fırat sularında kirlenme ve tuzlanma meydana geldiğini ve böylece su kalitesinin düştüğünü savunmaktadır. Fakat tuzlanmaya asıl sebep, Suriye'nin aşırı tuzlu toprak yapısıdır. Suriye ve Irak'ta toprağın doğal yapısında bulunan yüksek orandaki tuz, sulamayı takiben dönen sularla, Fırat ve Dicle nehirlerine katılmaktadır. Irak Toprak ve Arazi Islahı Genel Müdürlüğü'nün bir yayınında (Harran, 1973 s.1), Orta ve Güney Irak'ta toprakların % 90'ında tuzluluk seviyesinin çok yüksek olduğu belirtilerek, bu bölgelerde Ortadoğu ülkelerindeki ortalama birim alan verimlerinden çok daha düşük ürün elde edildiği açıklanmaktadır. Erik Eckholm ise Güney Irak'taki alanları tanımlarken, "...tıpkı arazi üzerine yeni kar düşmüş gibi parlamaktaydı." ifadesini kullanmıştır (Goldsmith, Hildyard,1984,s.140). Prof. Kolars (Kolars, 1993, s.36) Suriye topraklarının tuzluluk oranıyla ilgili;

"Suriye tuzlanma yönünden Türkiye'den çok az etkilenecektir. Suriye toprakları jipsli ve tuzlu bir yapıya sahip olup, uygun şartlarda yıkanması ve temizlenmesi sonucunda Fırat Nehri'ne dönecek erimiş tuzlar, Irak toprakları üzerinde büyük sorunlar meydana getirecektir."

açıklamasında bulunmuştur.¹⁸¹

Suriye'nin su politikasında önemli yer tutan ilkelerden biri de, matematiksel çözüm önerisidir. Suriye, her iki nehrin sularını matematiksel formülle paylaşmayı önermektedir Matematiksel çözüme göre yapılması gerekenler şunlardır:

i. Her ülke iki nehirden suya ne kadar ihtiyacı olduğunu ayrı ayrı bildirecektir.

ii. Her ülkede iki nehrin kapasitesi ayrı ayrı hesaplanacaktır.

¹⁸¹ BİLEN, Özden, A.g.e., syf.338 vd.

iii. Kıyıdaş ülkenin belli nehirde almak istediği toplam su miktarı, o nehrin debisinden fazlaysa geri kalan miktar, orantılı olarak her ülkenin istediği su miktarından düşürülerek nehir suları paylaşılacaktır.

Öneriye göre, önce arz ve talep belirlenecek, sonra eğer arz, talebi karşılamıyorsa, artan miktar her kıyıdaşın talebinden orantısal olarak azaltılarak paylaşım gerçekleştirilecektir.¹⁸² Ancak bu tür yaklaşım son derece sorunludur. Bu önerinin uygulanabilme imkânı bulunmamaktadır. Zira Suyun akışı yıllar boyu sabit değildir. Hesaplamanın verileri sağlıklı elde edilememektedir. Ayrıca Türkiye dışındaki kıyıdaş ülkeler, su verilerini sağlıklı olarak paylaşmamaktadır.

Suriye'nin Asi Nehri'ne yönelik tezleri ile Fırat ve Dicle'ye yönelik tezleri birbiri ile çelişmektedir. Fırat-Dicle konusunda Türkiye'yi her fırsatta suyu tutmakla suçlayan Suriye, Asi Nehri'nin sularını ise istediği gibi kullanmaktadır. Ayrıca Asi nehrinde Lübnanla yaptığı paylaşım anlaşması konusunda aşağı kıyıdaş ülke olan Türkiye'yi yok saymıştır. Bunlardan başka, Asi Nehri yaz aylarında iyice azalmakta ve Suriye bu suyu tamamen keserek ve kimyasal atıklarla kirleterek, Amik Ovası'ndaki Türkiye tarımına büyük zarar vermektedir.¹⁸³ Türkiye, Suriye ve Irak'la Fırat ve Dicle konusunda çeşitli görüşmeler yaparak, 1987 Protokolü ile suyun neredeyse yarısını aşağı kıyıdaş ülkelere bırakırken Suriye, Asi Nehri'nde aşağı kıyıdaş ülke konumunda bulunan Türkiye'nin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamaktadır.¹⁸⁴

Suriye yönetimi, su ile ilgili hukuksal kuralların ortaya konması ve bunların hukuksal çözümünün Uluslararası Adalet Divanı tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylece sorunun muhatap çerçevesini genişletmeye çalışmaktadır.¹⁸⁵ Oysa kıyıdaş ülkeler arasında uzlaşma ile sağlanacak çözüm kıyıdaş ülkelerin hak ve menfaatlerini en iyi yansıtan çözüm olacaktır. Bu sebeple, uluslararası sözleşmelerde de öncelikle tarafların müzakere ve anlaşmaya varmaları hususu teşvik edilmektedir.

¹⁸² DENK, B. Erdem, *Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat*, Stratejik Araştırma ve Kültür Yayınları, Ankara, 1997, syf.47

¹⁸³ AKBAŞ, Z., Mutlu, Ç., A.g.e., syf.219

¹⁸⁴ BİLEN, Ö., A.g.e. syf.103

¹⁸⁵ AKBAŞ, Z., Mutlu Ç., A.g.e., syf.220

5.2. Türkiye ve Irak arasındaki Su Problemleri

Fırat ve Dicle nehirleri hususunda; Türkiye, Suriye ve Irak arasında 1950’li yıllara kadar bölge suları ile ilgili olarak herhangi bir gerginlik olmamış, diğer ülkelerce nehir sularının kullanımına ilişkin şikâyet gündeme gelmemiştir. Ancak, 1950’li yıllardan sonra Türkiye ve Suriye’nin Fırat nehri sularından faydalanmak üzere projeler geliştirmeye ve uygulamaya koymaya başlaması ile bu durum değişmiş ve Irak su sıkıntısı çektiği iddialarını dile getirmeye başlamıştır.

5.2.1. Türkiye ve Irak Arasındaki Siyasi İlişkiler

1950’li yıllarda Suriye öncelikle Asi nehri havzasında 30.000-32.000 hektar bataklık alanını drene edip, sulu tarım için uygun bir alana dönüştürme amacıyla Ghap Projesini hayata geçirmeyi planlamıştır. Aynı dönemde, Türkiye’de su kaynakları ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere Devlet Su İşleri (DSİ) adlı kurumu kurmuştur. Türkiye 1965 yılında, 1975 yılında tamamlanması planlanan Keban Barajını yapmaya başlarken, Suriye de 1968 yılında Tabka barajını yapmaya başlamıştır. Havzada yaşanan ilk kriz bu dönemde ortaya çıkmıştır. Türkiye ve Suriye tarafından 1960’larda aynı dönemlerde inşa edilmeye başlanan Keban ve Tabka barajlarının dolumu sırasında; Irak, su sıkıntısı çektiğini iddia etmiş ve bu durumdan Suriye’yi sorumlu tutmuştur. Bu sebeple, Suriye ve Irak arasında gerilim meydana gelmiştir.¹⁸⁶

Bundan sonra, ülkeler arasında ikili ve üçlü görüşmeler başlamıştır. 1962 yılında ilk Türkiye-Suriye ikili görüşmesi gerçekleşmiştir. Bu görüşme sadece Fırat havzası verilerinin paylaşımı ile ilgilidir. İki kıyıdaş ülke tekrar 1964 yılında bir araya geldiğinde Fırat sularının hakça ve makul kullanımı için Ortak Teknik Komite (OTK) kurulmasına karar vermişlerdir. Bu toplantıda, bu komiteye üçüncü kıyıdaş Irak’ın da katılması kararı verilmiştir. Bu karardan sonra gerçekleştirilen ve üç tarafın katılımının gerçekleştiği ilk toplantı 1965 yılında yapılmıştır. Bu toplantıda Türkiye, Suriye ile kıyıdaş olduğu tüm suları içeren bir anlaşma yapma isteğini dile getirmiştir. Hatay’ı kendi sınırları içinde kabul eden Suriye, Asi nehrini de içeren bu anlaşmayı imzalamayı reddetmiştir. Irak’ta Dicle nehrini konuşmak istemeyince

¹⁸⁶ KİBAROĞLU, Ayşegül, Scheumann, Waltina. (2011). *Euphrates-Tigris Rivers System: Political Rapprochement and Transboundary Water Cooperation*, Kibaroglu, Ayşegül, Scheumann, Waltina & Kramer, Annika (Haz.), Turkey’s Water Policy, Berlin, Springer, syf.277

toplantılar bloke olmuştur. Daha sonra, 22-25 Aralık 1980 tarihinde Ortak Ekonomik ve Teknik İşbirliği'nin ilk toplantısında bir araya gelen Türkiye ve Irak, havza sularının tartışılması ve kıyıdaşlar arasında su sorununu ortadan kaldırmak amacıyla Ortak Teknik Komite'yi kurmuşlardır. Suriye söz konusu komiteye, 1983 yılında katılmıştır.¹⁸⁷

Irak 2 Ağustos 1990 yılında çeşitli sebeplerle Kuveyt'i işgal etmiştir. Irak'ın geri çekilmeye yanaşmaması sonucu 17 Ocak 1991'de ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin müdahalesiyle I. Körfez Savaşı başlamış¹⁸⁸, bu savaş ile Irak'taki alt yapı tesisleri ve Irak ekonomisi büyük zarar görmüştür. Daha sonra ise 2003 yılında Irak'ın işgali sonrası yaşanan siyasi kriz nedeniyle Türkiye-Irak ilişkileri sekteye uğramıştır. II. Körfez Savaşı'nda (2003) alt yapı tesislerinin tahrip edilmesi, Irak'ı ekonomik olarak büyük bir sıkıntı içine sokmuştur. Bombalamalar sonucu, bir kısım barajlar tamamen çökmüş, bir kısmı büyük oranda zarar görmüştür. Bu durum sadece barajlar için değil, aynı zamanda enerji tesisleri, sulama pompaları, sulama kanalları ve alt yapıları ile diğer sulama sistemleri için de geçerlidir.¹⁸⁹ 2002 yılı sonrası dış politikada yaşanan değişim ile Türkiye'nin Ortadoğu'ya artan ilgisi, ABD'nin Suriye üzerinde artan baskısı, Suriye'nin bölgede izolasyonu ve Irak'ın parçalanma ihtimalinin iki ülke üzerinde yarattığı ortak güvenlik endişesi Türkiye ve Suriye'yi birbirine yakınlaştırmıştır. Bu süreçte Türkiye ile Suriye arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca bu süreç içerisinde Asi Nehri ile ilgili sorunlar Suriye'nin Hatay'ı Türkiye sınırları içinde olduğunu kabul etmesi ile uzun yıllar sonra iki ülke arasında konuşulmaya başlanmış¹⁹⁰, ancak günümüzde Arap Baharından etkilenen Suriye'de de iç karışıklıkların ortaya çıkması ile Suriye ile ilişkiler de durmuş bulunmaktadır.

Günümüzde Irak ile akdedilen protokoller uyarınca ilişkiler devam etmektedir. Bu kapsamda Irak Su Bakanlığından gelen yetkililer için Genel Müdürlüğümüzce eğitim faaliyetleri düzenlenmekte, ayrıca üst düzey görüşmeler de

¹⁸⁷ BAĞIŞ, Ali İhsan, (1997) *Turkey's Hydropolitics of the Euphrates-Tigris Basin, International Journal of Water Resources Development, Innovative Approaches in Water Resources Development in the Southeastern Anatolia Project (GAP), Vol. 13, Issue 4, syf.577*

¹⁸⁸ ÖZTÜRK, Mehmet, *I. Körfez Savaşı'ndan (1990- 91) - 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 19, Ocak – Şubat – Mart – 2010, syf.1

¹⁸⁹ AKBAŞ Z., Mutlu, Ç. A.g.e., syf.222

¹⁹⁰ MADEN, T.E., A.g.e., syf.45

devam etmektedir. Söz konusu üst düzey toplantıların sonuncusu Bakanlığımız temsilcilerinin de katılımıyla Mayıs 2014 tarihinde gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Bunlardan başka, çeşitli kurum ve kuruluşların aracılığı ile Irak ve Suriye ile farklı platformlarda bir araya gelinmektedir. Örneğin; Londra merkezli kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütü olan Chatham House tarafından UN-ESCWA (Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu) ile 9-10 Haziran 2014 tarihlerinde Londra’da “Stres Altındaki Fırat: Su Yönetiminde Üçlü İşbirliği’ne Doğru” konulu bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantıda, Irak katılımcıları ülkemizde yapılan barajlar sebebiyle nehrin akım dengesinin bozulduğunu, su miktarı ve kalitesinde sıkıntılar yaşandığını, Türkiye’nin de 17/08/2014 tarihinde yürürlüğe girecek olan 1997 BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Sözleşmeye taraf olması gerektiği, Fırat ve Dicle Nehirlerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği hususları dile getirilmiştir. Suriye ise Irak yetkililerinin görüşlerini destekleyerek İki nehrin tek bir havza oluşturduğu tezine katılmadıklarını, Suriye’nin altyapı sisteminin %80’inin kullanılmadığını ve acil yardıma ihtiyaç duyduklarını ancak Suriye’deki mevcut durumun Suriye’nin masada bir taraf olarak oturmasını imkânsız kıldığını dile getirmişlerdir. Toplantı’ya Türkiye’den katılan yetkililerce ise; Fırat Nehrinin Dicle Nehrinden ayrı düşünülmemeyeceği, kıyıdaş ülkelerle işbirliğinde siyasi iradenin ve güven ortamının ortaya konulmasının gerekliliği, söz konusu 1997 BM Sözleşmesinin yürürlüğe girecek olmasının dünyadaki tüm sınıraşan sularla ilgili tüm meselelerin çözüme kavuşturulması için yeterli olmadığı, bölgede su kıtlığından ziyade su kaynaklarının modern tekniklerle sürdürülebilir şekilde kullanılmaması sorunu yaşandığı, su kaynaklarının yalnızca yukarı kıyıdaş ülkeler tarafından değil, aşağı kıyıdaş ülkelere de sürdürülebilir kullanımının önem taşıdığı hususları vurgulanmıştır. Ayrıca yine yakın tarihte Hindistan’da yerleşik Strategic Foresight Group adlı düşünce kuruluşu ile İsviçre Hükümetinin mali ve teknik desteği ile yürütülen “Ortadoğu’da Mavi Barış” adlı proje kapsamında 2-3 Haziran 2014 tarihinde Cenevre’de düzenlenen toplantıda Irak yetkilileri Türkiye ve Suriye ile yapılacak tüm ortaklık anlaşmalarında Irak’ın su haklarını garanti altına alınmasını içeren bir maddeye yer verilmediği müddetçe bu anlaşmaların onaylanmayacağını belirtmiş ve su kaynaklarının yönetimi için bölgesel bir komisyon kurulması

gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu yaklaşım uzlaşma amacından uzak, tek taraflı menfaatleri dikte eden bir yaklaşım olup, çözüm sürecini sürüncemede kalmasına sebep olmaktadır.

Bunlardan başka, son zamanlarda Irak'ta da aşırı grupların eylemleri artmıştır. Irak'daki nehir ve baraj gibi su kaynakları Irak Şam İslam Devleti Örgütü (İŞİD) için önemli bir silah haline gelmeye başlamıştır. Analistler, Irak ve Suriye'deki çatışmaların sonucunun, bölgenin giderek azalan su kaynaklarını kimin kontrol edeceğine bağlı olabileceğini vurgulamaktadır. Irak Şam İslam Devleti Örgütünün (İŞİD) Fırat Nehri boyunca olan kentleri ele geçirdiğine işaret edilmekte, “*Orada sadece enerji değil, aynı zamanda bir su mücadelesi var*” yorumları yapılmaktadır. Örgüt, Fırat ve Dicle nehirleri çevresinde etkinliğini giderek arttırmakta olup; analistlere göre, İŞİD'in hedefinde petrol olduğu kadar, su kaynakları da bulunmaktadır.¹⁹¹ Bu sebeple Türkiye ile Irak ilişkilerinin de durması ihtimal dahilindedir.

5.2.2. Irak'ın Fırat ve Dicle Üzerindeki Uygulamaları

Irak'ta, Dicle ve kolları üzerinde birçok baraj inşa edilmiştir. Bunlardan bazıları; Dokham Barajı (1959), Derbendihan barajı (1962), Hemrin barajı (1981), Saddam Barajı (1986), Dibbis Barajı (1965), Diyala Barajı (1969) ve Azim Barajı (1999)'dır. Aynı şekilde, çok sayıda regülatörler de inşa edilmiştir. Bunlardan en önemlileri; El Kut Barajı (1939), Samira Barajı ve Sarsar Ünitesi (1956), El Mişrah ve El Hahla Regülatörleri (1977), El Buteyre ve El And Regülatörleri (1978)'dir. Fırat üzerinde inşa edilmiş olan barajlar ile regülatörlerin en önemlileri de; El Kaddasiye (1987), ilk defa 1911'de inşasına başlanan ve 1987 de tekrar yenilenen Hindiye ünitesi, Miccara Regülatörü (1942), El-Ramadi barajı ve Dibban Regülatörü (1948), ElVarar regülatörü (1952), Kerme Beni Said Ümmeti Nahle, İkayka ve El Baffar regülatörleri (1957), El-Mişhab regülatörü (1959), Giveyn Regülatörü (1968), Falluca barajı (1985), El-Kufe, El-Semsiye ve El-Abbasiye Regülatörleri (1986) ve Şattularap üzerindeki El-Basra Regülatörü (1983)'dür.¹⁹²

¹⁹¹ Hürriyet Gazetesi, 8 Temmuz 2014 tarihli Merve ERDİL, “İŞİD'in hedefinde su kaynakları da var” başlıklı yazısı <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26754201.asp>

¹⁹² KOLUMAN, A., A.g.e., syf. 74-75

Fırat üzerinde mühendislik yapısı ilk baraj, Osmanlı İmparatorluğu tarafından, Fransız mühendislere yaptırılmıştır. Yine Osmanlı İmparatorluğu tarafından İngiliz mühendislere yaptırılan Hindiye Barajı 12 Aralık 1913'te törenle hizmete açılmıştır. Irak; Diyale seddini 1928'de, Dicle üzerindeki Kut Barajını 1939'da, Samarra Barajını 1958'de, Küçük Zap üzerindeki Dokham Barajını 1961'de hizmete açmıştır.¹⁹³ Bölgede en eski sulama projelerine sahip olan Irak; tarım sektörüne yönelmiş bulunmaktadır. 1970'li yılların başından itibaren tarım sektörüne tahsis edilen yatırımlar, sürekli bir artış göstermektedir. Bu yatırımların büyük bir kısmı, geleceğe yönelik olan alt yapı projelerinin inşasına harcanmıştır. Körfez Savaşı sonrasında uygulanan ambargonun tarım sektörüne ve gıda güvenliğine yaptığı olumsuz etkileri silmeye çalışan Irak, savaş öncesinde olduğu gibi sulu tarıma çok önem vermiştir. Ülkede sulanan arazi, 1981-1983 yıllarında ekili arazilerin yüzde 32'sini oluşturmakta iken, 1991-1993 yıllarında sulanan arazi % 47'ye yükselmiş bulunmaktadır.¹⁹⁴ Ancak 2003 yılında başlayan işgal sebebiyle; ülkenin ekonomik yapısındaki büyük sarsıntı, tarım sektörünü de derinden etkilemiştir. Tuzluluk derecesinin artmasından ve yeraltı sularının seviyesinin yükselmesinden kaynaklanan sorunların aşılması için, tam bir ıslah politikası benimsemiştir. Bu tam ıslah politikası yerin altından geçen bir kanal ağı şebekesinin inşa edilmesi yanında, drenaj şebekesinin inşa edilmesini ve bu şebekenin unsurlarının ana bir kanala bağlanmasını içeren bir takım faaliyetler ya da uygulama çalışmaları ile gerçekleştirilecektir. Diğer bir toprak ıslah faaliyeti de toprağı düzenleme, tesviye etme, yıkama ve böylece tarıma elverişli hâle getirme faaliyetleridir.¹⁹⁵

5.2.3. Irak'ın Fırat ve Dicle Nehirleri İle İlgili Tutumu

Irak'ın, sınıraşan sularlarla ilgili iddiaları Suriye ile paralellik arz etmektedir. Bu sebeple, bu iki ülke Türkiye'ye karşı ortak politika izleme eğilimindedirler.

¹⁹³ VEFA, Toklu, A.g.e., syf. 101

¹⁹⁴ HAMMOND, Allen L. (Program Director), The World Resources Institute, United Nations Environment Programme, United Nations Development Programme, The World Bank, *World Resources 1996-1997: A guide to the Global Environment*, ROBERTS Leslie ve diğerleri (Editors), New York, Oxford, Oxford University Press, 1996, syf. 241

¹⁹⁵ KAPAN, İ., A.g.e., syf.138

Irak'a göre; Irak'ın, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde “Kadim Sulamaları” sebebiyle “kazanılmış hakları” bulunmaktadır. Bu iddianın temelinde; Fırat ve Dicle Nehirlerinin binlerce yıldır Mezopotamya topraklarına hayat vermesi ve bu nehirlerin Irak topraklarında 1,9 milyon hektarlık tarım alanını sulanması için kullanılması, belirtilen alanı sulamak için de birçok işletme tesisi yapmış olması yer almaktadır.

Ayrıca Irak, Türkiye'nin Dicle üzerinde tesisler yapmasına; suyu azaltacağı ve kendi haklarına zarar vereceği gerekçesiyle karşı çıkmakta ve müzakereler yoluyla asgari su debisi pazarlığına itiraz etmektedir. Fakat Türkiye'nin yaptığı barajlar Dicle'nin suyunu düzenleyeceği için, iddiaların aksine Irak'ın çıkarlarına da uygun bulunmaktadır.

Irak yönetimi, Suriye görüşlerine benzer şekilde, su sorununun çözümüne yönelik matematiksel paylaşım esasına dayanan önerileri getirmektedir. Ayrıca Irak, Fırat ve Dicle'yi iki ayrı havza olarak değerlendirmektedir.¹⁹⁶ Türkiye ise bu yaklaşıma karşı çıkmakta ve iki nehir tek havza ilkesini vazgeçilmez olarak kabul etmektedir. Bu durum iki ülke arasındaki uzlaşmazlığın temel noktalarındandır. Fırat ve Dicle'nin, Basra Körfezi'nin yaklaşık 180 km kuzeyinde birleşerek Şatt-ül Arap adını alarak, Körfeze dökülmekte olduğu daha önce belirtilmiştir. Bu iki nehir özellikle Irak topraklarında birbirine çok yaklaşmaktadır. İki nehir arasında hiçbir doğal engel veya yükselti bulunmamakta, hatta bazen bunların suladıkları alan dahi birbirinden ayırt edilememektedir.¹⁹⁷ Bu sebeple Türkiye'ye göre; Fırat ve Dicle'nin, Şatt-ül Arap Nehri'nin iki kolu kabul edilmesi gerekir. Bu iki nehir birbirine çok yakın olduğu için Dicle Nehri'nden Fırat Nehri'ne su aktarmak mümkündür. Ancak bu durum, özellikle Irak tarafından kabul edilmemekte ve su tahsislerinin her nehir için ayrı yapılması istenmektedir.

Bunlardan başka, Irak'a göre sular rejimini düzenleyen metin olan 1987 Protokolü'nün hazırlanmasında, Atatürk Barajı'nın yapımı esas alınmıştır. Atatürk Barajı'nın yapımı tamamlandığı için 1987 Protokolü'nün de süresi dolmuştur ve artık geçersizdir. Irak, Suriye gibi 1987 protokolünün geçerliliğini yitirmesi düşüncesi ile birlikte, Türkiye'nin Fırat'tan bıraktığı su miktarının yeniden saptanması gerektiğini

¹⁹⁶ DURMAZUÇAR, Vedat, *Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, Syf. 135-136

¹⁹⁷ BİLEN, Ö., A.g.e., Syf.64

iddia etmektedir. Irak, yeni bir anlaşma yapılması gerektiğini ve bununla da kendilerine en az 700 m³/sn su bırakılmasının gerektiğini de dile getirmektedir. Bu iddia Fırat'ın yıllık ortalama debisininin 1000 m³/sn olduğu, bu suyun her bir ülkeye 1/3 oranında eşit dağıtılması gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Irak, Suriye'nin Dicle suyuna katkısı olmadığı gerekçesiyle Suriye'nin Dicle ile ilgili görüşmeler sürecine de dahil olmaması gerektiğini savunmaktadır.¹⁹⁸ Irak, Türkiye ve Suriye'nin tüketim için Dicle Nehri'nden kullanımlarının fazla olmayacağını, bu sebeple Dicle suyunun çoğunun kendisine kalacağını hesaplayarak, Fırat'tan daha fazla su elde etmeye çalışmakta ve bu sebeple Fırat'ı daha çok gündeme taşımaktadır. Suriye ise Dicle'nin fazla suyunu kendi santrallerinden geçireceği için Irak'ın Fırat'tan fazla su talebi kendi tutumuyla örtüşmekte, bu sebeple Türkiye'nin "İki nehir tek havza" politikasına karşı çıkmakta ve Türkiye'ye karşı Irak ile birlikte hareket etmektedir.¹⁹⁹

Irak'ın, Dicle nehrine Suriye'nin katkısı bulunmaması sebebi ile görüşmelere katılmasını istememe söylemi, Irak'ı kendi içerisinde çelişkiye düşürmektedir. Zira Irak, Fırat'a hiç katkı yapmamasına rağmen Fırat'tan en çok suyu talep eden ülkedir. Ayrıca Irak, bir taraftan sınıraşan suların ülkelerin ihtiyaçları dikkate alınarak bölüşülmesini talep ederken, diğer taraftan Fırat sularının üçe bölünmesini talep ederek, tutarsız bir tavır ortaya koymaktadır.²⁰⁰ Bu sebeple, Irak'ın bu iki nehir açısından kendi çıkarları doğrultusunda zıt fikirler ortaya atması kabul edilebilir bir nitelikte bulunmamaktadır.

5.3. Türkiye'nin Fırat-Dicle Nehirleri Üzerindeki Uygulamaları

Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleri ile Fırat Nehri üzerindeki çalışmalar 1936 yılında başlamıştır. 1936 yılında Fırat Nehri üzerinde Keban ve Kemaliye Akım Gözlem İstasyonları ve 1945 yılında Dicle Nehri üzerinde Diyarbakır Akım Gözlem İstasyonu açılmış, ileri yıllarda kurulacak olan tesisler için veriler toplanmaya başlanmıştır. 1954 yılında DSİ Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla etüt

¹⁹⁸ DURMAZUÇAR, V., A.g.e., syf.135

¹⁹⁹ BİLEN, Ö., A.g.e., syf.67

²⁰⁰ AKBAŞ Z, Mutlu, Ç., A.g.e., syf.225

çalışmaları hızlandırılmış ve önemli havzalardan başlanmak üzere tüm havzayı içine alan “Havza İstikşaf²⁰¹ Raporları” hazırlanmıştır.

1966 yılında gövde inşaatı temeli atılan ve 1974 yılında hizmete giren Keban Barajı 1330 MW gücündeki santrali ile 6 TWh/yıl enerji üretilip, 14 milyar m faydalı hacmi ile en önemli tesislerden biri olmuştur. 1967 yılında DSİ Genel Müdürlüğüne hazırlanan Fırat İstikşaf Raporunda, Keban’ın mansabında Yüksek Taşüstü ve Hisarköy olmak üzere iki baraj ve toplam 1900 MW gücünde iki santral ile 8,1 TWh/yıl elektrik enerjisi üretimi ve 480.000 ha arazinin sulanması öngörülmüştür. Ayrıca 1968 yılında yayımlanan Dicle İstikşaf Raporunda çeşitli boyutlarda 20 baraj ile 190.000 ha arazinin sulanması, toplam 770 MW gücünde 16 santral ile 3,9 TWh/yıl elektrik enerjisi üretimi öngörülmüştür.

Daha sonraları, Aşağı Fırat’ta ana yatak üzerinde Karakaya ve Atatürk Barajlarının mansabında sınıra kadar Birecik ve Karkamış kademeleri ile yan kollar üzerinde iki düzine kadar baraj ve yarım düzine kadar santral eklenerek, Dicle Havzasındaki Projelerde bazı değişiklikler ve gelişmeler birleştirilerek; DSİ tarafından 1980’de ilk kez “Güneydoğu Anadolu Projesi” başlığı altında, Türkiye’de Keban’ın mansabında kalan Aşağı Fırat ile Batı ve Orta Dicle Havzaları gelişme Planları bütünleştirilmiştir. Proje kapsamında önemli addedilen diğer adımlar ise; 1987 yılında Karakaya Barajı ve HES’de elektrik üretimine başlanması ile 1990 yılında Atatürk Barajında su tutulmaya, 1992 yılında da elektrik üretmeye başlanmasıdır.²⁰² GAP’ın enerji üretimi ve sulama amaçlarından başka; ayrıca bazı kentlerin ve sanayi merkezlerinin su ihtiyacını karşılamaya dönük hedefleri de vardır. Bütün bu fonksiyonları yerine getirmek üzere; aşağı Fırat’ta 53, Batı ve Orta Dicle’de 15, dolayısıyla toplam 68; ayrıca Doğu Dicle’de 22 baraj sulama ve/veya enerji üretimi için gerekli düzenleme haznelerini oluşturacaktır.

Ortalama enerji üretimi 8 milyar kWh/yıl olan Karakaya, planda kemerli ağırlık barajı gibi teknik açıdan uluslararası önem taşıyan boyutları olan tesislere sahip bulunmaktadır. Karakaya barajının akış yukarısında, Yukarı Fırat havzasının son kademesi olarak yer alan, 207 m yüksekliğindeki Keban barajı, eteğindeki 1360 MW gücündeki santralde 6 milyar kWh/yıl enerji ürettiği gibi, yaklaşık üçte ikisi

²⁰¹ İstikşaf, Arapça kökenli bir kelime olup; keşif çalışması yapma, araştırma anlamına gelmektedir.

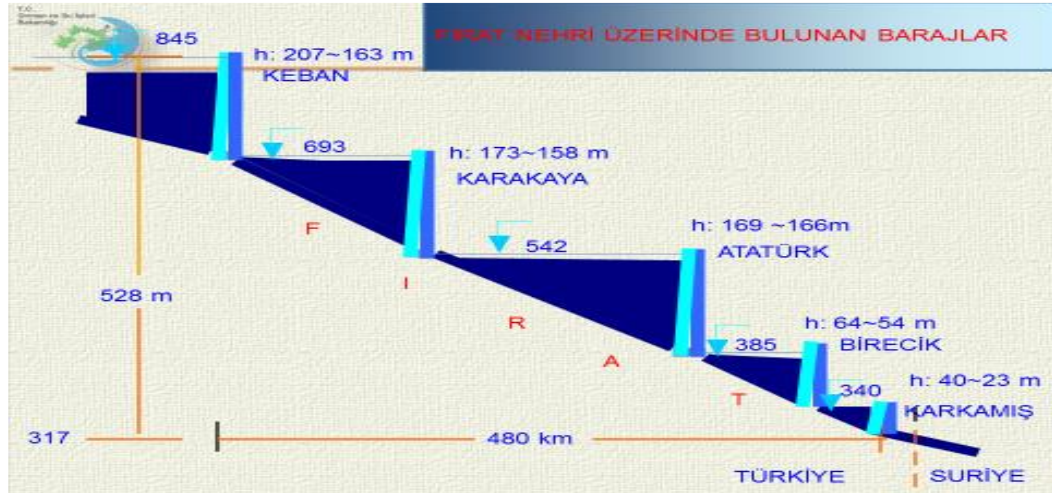
²⁰² DSİ Genel Müdürlüğü, Güneydoğu Anadolu Projesi Broşürü, 2014, syf.8-12

kullanılan, 25 milyar m³'e varan faydalı hazne hacmiyle düzenleme açısından kilit tesis niteliğini taşımaktadır.²⁰³

Ayrıca 17.185 m uzunluğundaki Türkiye'nin en uzun sulama tüneli olan Suruç Tüneli'nin açılışı 9 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki barajlar aşağıda yer almaktadır.

Şekil 3. Fırat Nehri Üzerindeki Barajlar



Kaynak: Salim FAKIOĞLU, Kasım 2012 sunum notları

Şekil 4. Dicle Nehri Üzerindeki Barajlar



Kaynak: Salim FAKIOĞLU, Kasım 2012 sunum notları

²⁰³ KAPAN İ., A.g.e., syf.133

1980 yılında Aşağı Fırat ve Dicle Projeleri birleştirilerek Fırat-Dicle Havzasında Su ve Toprak kaynaklarını Geliştirme Projesi olarak isimlendirilmiş ve Güneydoğu Anadolu Projesi veya kısaca GAP adını almıştır. GAP projesi kapsamındaki iller; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'tır. Bu iller aşağıda harita üzerinde de gösterilmiştir.

Şekil 5. GAP İlleri



Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı Resmî Web Sitesi
<http://www.gap.gov.tr/gap-illeri/gap-illlerine-ait-haritalar/iller#this> (E.T.09/05/2014)

GAP, yalnızca su ve toprak kaynaklarını geliştirme projesi değil, bölgenin ekonomik ve sosyal hayatını büyük ölçüde etkileyici karakterde olan ve arkasından kentsel-kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut ve turizm gibi diğer sektörleri de gelişmeye yönlendirici karakterde bir entegre kalkınma projesidir. Bu proje ile ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, sosyal gelişmenin sağlanması, altyapının geliştirilmesi ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi nihai hedefler olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin havza yönetimi çalışmaları kapsamında attığı en büyük adımlardan biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin genel hedefleri;

- i. Bölgenin ekonomik yapısını geliştirerek gelir düzeyini yükseltilmesi,
- ii. Kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını arttırarak iç göçün azaltılması,
- iii. Sosyal istikrarın ve ihracatın teşviki gibi ulusal amaçlara katkıda bulunulması,
- iv. Eğitim-öğretim, sağlık, altyapı ve teknolojik gelişme için bir talep yaratıcısı rolünü oynayarak bölgenin imajını, toplumsal refahını ve bölge halkının motivasyonunu geliştirilmesinin sağlanmasıdır.²⁰⁴

Türkiye'deki su kaynaklarının geliştirilmesinin temeli niteliğindeki Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), sulama ve hidroelektrik enerji üretimi amaçlarına yönelik olarak dünyanın en önemli su kaynaklarını geliştirme planlarından biridir. Bu proje kapsadığı yörenin sosyal ve ekonomik gelişmesinin de başlıca itici gücü niteliğindedir.²⁰⁵ Bu sebeple, GAP ile ilgili yapılan faaliyetler “GAP Projesi milletimizin umudu ve gururu olacaktır”, “Petrol tükenir buğday tükenmez”, “Kuru tarımdan suluya, karanlıktan ışığa kavuşacağız” sloganlarıyla karşılanmış; bu proje “Güneydoğu’dan yükselen güneş”, “Bereketin diğer adı” olarak nitelendirilmiştir.²⁰⁶

²⁰⁴ VOLKAN F., Boz B., A.g.e., syf.524-525

²⁰⁵ ŞEN, Zekai, Öziş, Ünal, Avcı, İlhan, Bilen, Özden, Zehir, Cemal, Birpınar, M.Emin, *Sınırtaşın Sularımız*, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, syf. 43-44

²⁰⁶ DSİ Genel Müdürlüğü, Güneydoğu Anadolu Projesi Broşürü, 2014, syf.8

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE, SURIYE VE IRAK ARASINDA YAPILAN ANLAŞMALAR

6.1. Türkiye ile Suriye Arasında Su Alanında Yapılan Anlaşmalar

6.1.1. Türk-Fransız İtilafnamesi

Kurtuluş Savaşı sırasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara’da imzalanan ‘Türk- Fransız İtilafnamesi’ ile her iki taraf bu antlaşmanın imzalanmasından sonra savaşa son vermeyi kabul etmişlerdir. Bu ihtilafnameye göre; İskenderun ve Antakya bölgesi için Fransa özel bir yönetim rejimi kuracak, buradaki Türk halkına kültürlerini geliştirmek için her tür kolaylık gösterilecektir. Türkçe resmi dil olarak kalacaktır. Söz konusu anlaşma Fransa gibi büyük bir Avrupa devletinin Türkiye’yi ve Misak-ı Milli’yi resmen tanıması bakımından çok önemlidir.

Türk-Fransız İhtilafnamesinde iki ülkeyi ilgilendiren bazı akarsulardan faydalanma konusunda da bir madde yer almaktadır. İhtilafnamenin 12 nci maddesinde *“Kuveik Suyu Halep Şehri ile şimalde Türk kalan muntika arasında her iki tarafı hakkaniyet pervane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri muntikası ihtiyacına medar olmak üzere kendi masrafı ile Türk toprağında Fırat’tan dahi su alabilecektir.”* Bu maddede, iki önemli konu göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, Kuveik²⁰⁷ sularından faydalanmada “hakkaniyet” ilkesinin yer alması; diğeri ise, söz konusu sulardan faydalanmanın belirli bir coğrafi alanla sınırlanmış olmasıdır. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun yanında; Suriye’nin Fırat’tan kendi masrafı ile su alabilmesi de ancak, Halep şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır.²⁰⁸ Fakat günümüzde Halep kenti su teminini Tabka barajından sağlanmaktadır.

²⁰⁷ Kuveik suyu, Asi ve Fırat havzaları arasında yer alan ve Suriye’nin Halep şehrinin güneyinde son bulan Balık (Qweik) çayıdır. Balık çayı, Türkiye’den doğmaktadır ve yılda 0,2 milyar m³ su potansiyeline sahiptir. Bkz. ORSAM Rapor No: 47 Orsam Su Araştırmaları Merkezi Programı Rapor No:5, Mayıs 2011 Türkiye-Suriye İlişkileri: Sınırşan Sularda Örnek İşbirliği Olarak Asi Dostluk Barajı

²⁰⁸ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.51

6.1.2. Dostluk ve İyi Komşuluk Münasebetleri Sözleşmesi

Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda bir diğer düzenleme de 18 Şubat 1926 tarihinde tanzim ve 30 Mayıs 1926 tarihinde imza altına alınan “Dostluk ve Komşuluk İyi Münasebetleri Sözleşmesi” dir. Bu sözleşme, Halep şehri için içme ve sulama amacıyla su tedarik edilmesini içermektedir. Ankara İtilafnamesi 12 nci maddesinin icrası ile ilgili olarak Türkiye'ye (Suriye'ye karşı) bir yardım yükümlülüğü getirmekte olan bu anlaşma, uygulama alanı bulamadan, 3 Aralık 1937 tarihinde Türkiye tarafından feshedilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında, 29 Haziran 1929 tarihinde imzalanan ve “Hududun Gözetlenmesi, Hudut Rejimi, Hududugeçen Sürülere Uygulanacak Mali Rejim ve Göçebe Nüfusun Denetimi Hakkında Protokol” başlıklı metinde; hududun her iki tarafına 5 kilometrelik bir sahada hayvanların sulaması için bu bölgedeki sulardan faydalanma hususunda bir çeşit kazanılmış hakları olduğu hükme bağlanmıştır.²⁰⁹

6.1.3. Tahdidi Hudut Nihai Protokolü

Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde Halep'te imzalanan bu protokol Dicle Havzası ile ilgili olarak, nehrin iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya çıkardığı meselelerle ilgili olarak gemicilik, avcılık, suların sanayi ve tarımsal işletmesi gibi sorunların çözümünün tam eşitlik prensibine dayanacağını hükme bağlamaktadır. Oysa 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nin Kuveik Suyu ile ilgili Maddesinde tarafların bu sulardan “hakkaniyet” ilkesi gereğince faydalanacağı hükmü yer almaktadır. Burada ise tam eşitlik prensibi ortaya konulmuştur. Bu sebeple, bu iki düzenleme arasında bir çelişki mevcuttur.²¹⁰

²⁰⁹ BİR, M., A.g.e., syf. 147

²¹⁰ KAPAN, İ., A.g.e., syf.124

6.1.4. Hatay-Suriye Tahdidi Hudut Son Protokolü

Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda düzenleme getiren bir diğer hukuki belge olan Hatay-Suriye Tahdidi Hudut Son Protokolü, 19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya'da imzalanmıştır. Söz konusu protokolün 3 ncü maddesi şöyle bir hüküm getirmektedir: “*Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi nehirlerinin bağlı haritada gösterilen ve hududu teşkil eden kısımlarında bu nehir ve çayların talvegi hudut olarak kabul edilmiş ve hudut boyunca bu suların her iki taraf halkının her şekilde ve aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur.*”²¹¹ Bu protokol ile Suriye ve Türkiye arasında sınır oluşturan Asi, Karasu ve Afrin sularının eşit bir şekilde kullanılacağı belirtilmiştir.²¹²

6.1.5. Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol

13 Mayıs 1952 tarihinde Ankara'da imzalanan bu protokol, Çağçağ Deresi sularından faydalanmayı düzenlemektedir. Bu Protokol'de şu hükümlere yer verilmiştir:

“(1) Çağçağ Deresinin halen normal şartlar altında akmakta olan suları Türkiye ile Suriye arasında mütesaviyen²¹³ taksim edilecektir.

(2) Kendisine ait suyu kullanmak vaziyetinde olmayan memleketlerden birisi bu miktarı da diğer memleketin kullanılmasına bırakacaktır.”²¹⁴

Ayrıca Çağçağ Deresi üzerinde Türkiye tarafından, yapılacak tesislerin Suriye'ye bir fayda sağlaması halinde, Suriye'nin sağladığı, fayda ölçüsünde bu tesislerin yapım masraflarına katılacağı söz konusu protokolde hükme bağlanmakta ve düzenlemede daha çok “hakkaniyet” ilkesi dikkate alınmaktadır.

Protokolde Asi ve Afrin nehirleri hakkında da aynı anlayış ve dostluk havası içinde görüşmelere başlanması ve söz konusu nehirlerle ilgili olarak, anlaşmaya

²¹¹ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf. 52

²¹²KİBAROĞLU Ayşegül, A.Klaphake, A.Kramer, W.Scheumann, A.Carius“Cooperation Turkey'sTransboundary Waters”, Adelphi Research, The German Federal Ministry for Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety Publisher, October, 2005, syf.69

²¹³ Mütesaviyen kelimesi, eşit olarak anlamına gelmektedir. Mütesaviyen taksim ifadesi ile ise söz konusu su kaynağının eşit olarak taksimi ifade edilmektedir.

²¹⁴ TİRYAKİ, O., A.g.e. syf. 52

varıldığı takdirde bu protokol hükümlerinin uygulanması ayrıca hükme bağlanmaktadır.²¹⁵

6.1.6. Lozan Barış Andlaşması'nın ilgili hükümleri

24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcileriyle Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Portekiz, Belçika ve Yugoslavya temsilcileri tarafından akdedilen Lozan Barış Andlaşması'nın 109 ncu maddesi:

“Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapılagelişler gereğince, öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da Hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir.” hükmünü düzenlemektedir.

Söz konusu bu madde ile getirilen hüküm, sınırların yeniden tespiti sebebiyle, 1.Dünya Savaşı'nın başlamasından önce, Türkiye-Suriye-Irak arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını temin için bu üç devlet arasında anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir.²¹⁶

6.1.7. Türkiye - Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü

7 Temmuz 1987 tarihinde Şam'da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü²¹⁷” suların miktar olarak paylaşımı hususunda önemli düzenlemeler getirmektedir. Bu protokolün 6 ncı maddesinde *“Atatürk barajının rezervuarının dolumu esnasında ve Fırat nehrinin sularının üç kıyıdaş ülke arasında nihai tahsisine kadar; Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırında yıllık ortalama 500 m³/saniye su salmayı, aylık akış 500 m³/saniyenin altına düşmesi halinde takip eden ay içinde bu farkı telafi edeceğini taahhüt eder.”* hükmü

²¹⁵ KAPAN, İ., A.g.e., syf.124

²¹⁶ KAPAN, İ., A.g.e., syf.125

²¹⁷ Protokolün tam metni için bkz. 10/12/1987 tarihli ve 19660 sayılı Resmî Gazete

yer almaktadır. Ayrıca bu protokol ile mümkün olan en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirlerinin sularını tahsis etmek için her iki taraf Irak tarafıyla birlikte çalışacağı; her iki tarafın Bölgesel Sular Ortak Teknik Komite'nin işlerini hızlandıracağı; projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının iki ülkenin uzmanları tarafından yürütülmesi şartıyla her iki ülke, topraklarında Fırat ve Dicle üzerinde sulama ve elektrik üretim tesisi olarak ortak projeler inşa etme ve işletme konusunda prensipte anlaşmış oldukları hükme bağlanmıştır.

Bahsi geçen 6 ncı madde hükmüne göre; Türkiye Fırat nehrinin sularının Atatürk barajının rezervuarının dolumu esnasında ve üç kıyıdaş ülke arasında nihai tahsisine kadar yıllık ortalama 500 m³/saniye su salmayı taahhüt etmiş olup, bu hüküm günümüzde oldukça sıkıntılıdır. Zira iklim değişikliği gibi nedenlerle suların miktarında yıllar içerisinde önemli değişiklikler yaşanmakta, Türkiye'nin bu miktardaki suyu aşağı kıyıdaş ülkelere salması her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Kaldı ki, Türkiye aylık akışı 500 m³/saniyenin altına düşmesi halinde takip eden ay içinde bu farkı telafi edeceğini taahhüt etmekle kendi su kullanımlarını riske atmış bulunmaktadır. Fırat nehri suları üzerinde, miktar belirtilerek taahhüt altına girilmesi son derece sıkıntılıdır ve ilerleyen yıllarda su kaynaklarının iklim değişikliği gibi önüne geçilemeyen faktörlerden ilk olarak etkileneceği düşünüldüğünde ülkemizi daha da zor bir duruma sokacaktır. Ayrıca Türkiye Fırat nehrinin sularının üç kıyıdaş ülke arasında nihai tahsisine kadar bu yükümlülük altında bulunmaktadır ki Arap baharı ve bölgedeki siyasi istikrarsızlıklar gözönüne alındığında nihai tahsis anlaşmasına varılmasının uzunca bir süre mümkün olmadığı görülmektedir. Zira halen sınır komşumuz Suriye'de iç savaş sürmekte, muhattap alınacak bir siyasi otorite bulunmamaktadır.

Sözleşmeye bağlılık (*pacta sunt servanda*) ilkesi gereği her borçlu, sözleşme kurulduktan sonra ortaya çıkan zorluk ve engellere rağmen sözleşmede öngörülen edimi aynen ifa etmekle yükümlüdür. Bu ilke, hukuk güvenliği ve dürüstlük kuralının bir gereğidir. Bununla birlikte, sözleşme kurulurken var olan koşullar öngörülemez bir şekilde sonradan değişebilir ve bu değişimin sonucu olarak sözleşmedeki denge, bir tarafın aleyhine katlanılamayacak ölçüde bozulabilir; diğer bir deyişle bir tarafın borcunu ifa etmesi aşırı güçleşmiş olabilir. Bu durumda da anlaşmanın tarafı olan devlet koşulların değişmesine bizzat neden olmadığı takdirde,

katı bir şekilde sözleşmeye bağlılık ilkesinin uygulanması ve borcun aynen ifasının borçludan beklenmesi, adalete, dürüstlüğe ve hakkaniyete aykırılık teşkil eder. Bazı andlaşmalarda “durum değişmedikçe (Rebus sic stantibus)” kaydına açıkça yer verildiği görülmektedir. Ancak birçok andlaşmada da böyle bir kayda rastlanılmamaktadır. Oysa, bu kaydın açıkça yer almadığı hallerde dahi andlaşma yükümlülüklerinden kısmen veya tamamen kurtulmak mümkündür. Viyana Sözleşmesi, 62 nci maddesi uyarınca anlaşmanın yapıldığı sırada temel teşkil eden koşullarda daha sonra öngörülmeleyen bir esaslı değişiklik meydana gelip, icra edilecek yükümlülükleri köklü biçimde etkilerse andlaşmaya son verebilir, askıya alınabilir veya (Uluslararası Adalet Divanına göre) gözden geçirilmesi istenebilir. Burada istisna sınır andlaşmalarıdır. Sınır andlaşmalarına bu şekilde son vermek mümkün değildir.²¹⁸

Bu olumsuz sonuçların önüne geçebilmek için sözleşmenin değişen koşullara uyarlanabilmesi gerekir. İç hukukta yer alan bu düzenleme diğer ülkelerin hukuk sistemlerinde (Örneğin Alman Hukuk Sisteminde) de mevcuttur. Bu hukuk normunun hukukta genel kabul gören öngörülemezlik ve hakkaniyet ilkeleri gereğince uluslararası hukukta da uygulanması gerekir. 1987 yılında söz konusu protokol akdedilirken iklim değişikliği senaryoları ve iklim değişikliği etkileri günümüzdeki kadar yankı bulmamıştır. Bu sebeplerle, Türkiye açısından aşağı kıyıdaş ülkelere yıllık ortalama 500 m³/saniye su salınması aşırı güç bir hale gelirse protokolün günün şartlarına uyarlanması gerekecektir. Ancak gerek öğretide, gerek Divan İçtihadında genel olarak koşullarda değişiklik durumunda doğrudan anlaşmaya son verilemeyeceği ve öteki taraflardan anlaşmanın gözden geçirilmesi, ilgası veya yeni bir anlaşmanın yapılmasının istenebileceği kabul edilmektedir. Buna göre Suriye’de bulunan iç karışıklık sebebiyle muhatap alınacak bir yönetimin dahi bulunmaması sözleşmenin uyarlanmasını güç bir duruma getirmektedir.

6.1.8. Diğer Mutabakat Zabıtları ve Anlaşmalar

22-23 Aralık 2009 tarihlerinde Şam’da düzenlenen Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Birinci Başbakanlar Toplantısı’nda yaklaşık 50

²¹⁸ SUR, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Yayınları, 2. Bası- Eylül 2006, İstanbul, syf.67-68

adet Mutabakat Zabıtları ve Anlaşma imzalanmıştır.²¹⁹ Bu belgelerden su ve çevre ile ilgili olanlar sırasıyla;

- i. Asi Nehri Üzerinde “Dostluk Barajı” adı altında Ortak Baraj İnşa Edilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı,
- ii. Suriye’nin Dicle Nehrinden Sulama Amaçlı Su Çekimine İlişkin Mutabakat Zaptı,
- iii. Kuraklıkla Mücadele ve Su Kaynaklarının Etkin Kullanımına İlişkin Mutabakat Zaptı,
- iv. Su Kalitesinin İyileştirilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı,
- v. Meteoroloji Alanında Mutabakat Zaptı,
- vi. Çevre Koruma Alanında İşbirliği Anlaşması’dır.²²⁰

2009 yılında yapılan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısında Asi nehri üzerinde Türkiye-Suriye sınırında, iki ülkenin %50-%50 iştiraki ile “Asi Dostluk Barajı”nın yapılması için bir mutabakat imzalanmıştır. 6 Şubat 2011 tarihinde Asi Dostluk Barajı temeli iki ülkenin Başbakanları ve Bakanlarının katılımıyla atılmıştır. Plan dâhilinde 22,50 metre yüksekliğinde yapılması planlanan homojen dolgu tipinde inşa edilecek olan baraj, sulama, taşkın koruma ve elektrik üretme amacıyla yapılmaktadır. Asi Dostluk Barajı tamamlandığında yaklaşık 8000 hektar tarım arazisi sulanacak, birçok yerleşim yeri taşkından korunacak, 9 MW kurulu güçle yılda yaklaşık 16 GWh enerji üretilecektir.²²¹ Ancak Suriye’de yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle bu barajın yapımı da sekteye uğramıştır.

6.2. Türkiye ile Irak Arasında Su Alanında Yapılan Anlaşmalar

Türkiye ile Irak arasında su konusunda iki önemli hukuki düzenleme yapılmıştır. Bunlar; 29 Mart 1946 tarihli “Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması” na

²¹⁹ AYHAN Veysel, “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 11, Kasım, 2009, syf. 27

²²⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî Web Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/no_-211_-1-ekim-2010_-turkiye-suriye-yuksek-duzeyli-stratejik-isbirligi-konseyi-bakanlarikinci-toplantisi-hk_.tr.mfa (E.T.07/02/2014)

²²¹ <http://www.dsi.gov.tr/basinbul/detay.cfm?BultenID=247> (E.T.08/12/2013)

EK olan, “Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü” ile 7 Şubat 1976 tarihinde imzalanan “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması”dır.

6.2.1. Dicle ve Fırat Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü

Ankara’da imzalanan bu protokol, düzgün su alma ve taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önlemek amacıyla yapılması gerekenleri düzenlemek için hazırlanmıştır. Protokol, kapsam itibariyle Fırat ve Dicle Nehirlerini ve kollarını hükümleri içine almaktadır. Bir başka deyişle, söz konusu protokolda Fırat ve Dicle nehir suları bir bütün olarak ele alınmaktadır. Protokolün başlangıç kısmında ayrıca, bu nehirler üzerinde yapılacak korunma tesislerinin, “mümkün olduğu kadar ve her iki memleketin menfaatlerine uygun olarak sulama ve sudan elektrik kuvveti elde etmek maksatlarına uyar bir şekilde yapılması prensibine dayanılarak” iki ülke arasında aktedildiği belirtilmektedir.²²²

Bu protokol, Türkiye ile Irak arasında Dicle ve Fırat nehirleri konusunda en önemli düzenlemedir. Ancak, faydalanma eylemlerine ilişkin protokolda yer alan bazı hükümler farklı şekilde yorumlanmıştır. Bunlardan 4 ncü maddenin ikinci fıkrası şöyledir: *“Daimi gözetleme istasyonları dışındaki yapıların her biri, yer, gider, işletme ve bakım hususunda ve Türkiye’nin sulama ve enerji elde etme maksadıyla onlardan faydalanması bakımından ayrı bir anlaşmaya konu teşkil eyleyecektir.”*

Bu maddenin sadece lafzı dikkate alındığında, sanki bu nehirlerin üzerinde kurulacak tesislerden Türkiye’nin faydalanabilmesi, iki ülke arasında varılacak bir anlaşmayla mümkün olabileceği gibi bir yorumlama yapılabilmektedir. Ancak lâfzî yorum yöntemi ile metnin tamamı ve tarafların iradeleri ele alındığında doğru bir sonuca ulaşılamamaktadır. Zira protokolün bütünü ve ruhu dikkate alındığında böyle bir görüşün tutarlı olmadığı görülmektedir. Burada getirilen düzenleme, daha çok bütün harcamaları Irak tarafından karşılanarak inşa edilen bent ve benzeri yapılara yöneliktir. Söz konusu bu yapılar; Türk topraklarında inşa edileceği için yer seçimi, masrafların karşılanması, işletme ve bakım konularında önceden iki ülke arasında bir anlaşmaya varılması zorunlu olmaktadır. Böyle bir anlaşmaya varılmaması halinde

²²² 12 Eylül 1947 Tarihli ve 6705 Sayılı Resmî Gazete

Irak'ın bu gibi tesislerin inşasını Türk topraklarında gerçekleştirmesi doğal olarak mümkün değildir. Burada üzerinde durulan, bu gibi tesislerden Türkiye'nin faydalanma durumudur. Eğer bu tesislerden Türkiye de sulama ve enerji elde etme amacıyla faydalanmak isterse, bu tesislerin yeri, şekli, inşa masrafı ve tamamlanmasından sonra işletme ve bakımı hakkında farklı düzenlemeler gerektirebilir. Bunun sonucu olarak da, aynı tesislerden her iki ülkenin faydalanması konusunda bir anlaşmaya varılması zorunlu kılınmaktadır. Söz konusu madde hükmünün getirilişindeki temel nedeninin bu husus olduğu değerlendirilmektedir.²²³

Söz konusu protokolün 5 nci maddesi hükmü "*Türkiye, iki nehirden birisi veya bunların kolları üzerindeki koruma araçlarına dair tasarılarını, bu yapıların mümkün olduğu kadar hem Türkiye hem Irak yararına uygun bir şekilde yapılması maksadıyla Irak'a haber vermeyi kabul eyer*" hükmünü amirdir. Madde metninden anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin bu nehirler üzerinde kendi faydalanması için yapacağı tesisler yönünden tek sınırlama, Irak'a haber vermektir. Türkiye'nin inşa edeceği tesisler için Irak'a haber vermesi, Irak'ın bu tesislerin inşasına rıza göstermemesi ve anlaşmaya yanaşmaması durumunda, Türkiye tarafından bu tesislerin tek yanlı olarak inşa edilip edilmeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir. Ancak Türkiye'nin bu tesisleri inşa edemeyeceğini kabul etmek hukuken mümkün değildir. Zira Irak'ın anlaşmaya yanaşmak istememesi, bir çeşit "Veto hakkı"nın ortaya çıkması sonucunu doğurur. Ancak, her devletin kendi ülkesinde mutlak egemenlik hakkı ve yetkisi mevcut olup bu yetki içine akarsularından faydalanmasının engellenmesi anlamına gelir.²²⁴

Türkiye açısından Dicle ve Fırat nehirleri sularından faydalanması konusunda sınırlayıcı ahdi bir düzenleme bulunmamaktadır. Keban Barajı Projesi öncesi ve sonrası görüşmeler esnasında tarafların söz konusu protokolün böyle bir sınır getirdiği yönünde herhangi bir görüş ileri sürmemiş oldukları hususu da bu durumu kanıtlamaktadır.²²⁵

Bahse konu Protokol ile iki ülke arasında karşılıklı yardım ve bilgi verme, kurulacak daimi gözetleme istasyonlarının işletme giderlerinin taraflarca eşit

²²³ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf.47-48

²²⁴ KAPAN, İ., A.g.e., syf.128

²²⁵ TİRYAKİ, O., A.g.e., syf. 48

paylaşılması gibi yükümlülükler de getirilmiştir. Protokolün 5 inci maddesindeki, bilgi verme yükümlülüğü gereği; Türkiye, Fırat için Birecik, Dicle için Cizre ve Diyarbakır istasyonlarından taşkın durumunu Irak'a bildirerek, yükümlülüğünü yerine getirmiştir.²²⁶

6.2.2 Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması

“Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü”ne rağmen, nihai bir çözüm sağlanamadığı için; söz konusu sulardan faydalanma hususunun düzenlenmesi konusu iki ülke arasında yıllar içinde, çeşitli vesilelerle yapılan görüşmelerde dile getirilmiştir. Bu konuda, 1965, 1966, 1969,1971 ve 1972 yıllarında ortak bildirimler de yayınlanmıştır.²²⁷ Bu sürecin devamı olarak, iki ülke arasında 7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması”nın hazırlık çalışmaları sırasında da konu gündeme gelmiş ve doğrudan doğruya olmamakla beraber, konu anlaşmada yer almıştır. İki ülke arasında yapılacak işbirliği alanını belirleyen anlaşmanın 2 nci maddesi, bu sulardan faydalanma konusuna dolaylı olarak şu şekilde değinmiştir.

“İki taraf, her iki ülkenin devlet örgütlerinin, kamu ve özel sektör kuruluş ve teşebbüslerinin karşılıklı fayda esasına dayalı olarak yapabilecekleri işbirliği konuları meyanında, ekonomik ve teknik işbirliği yapılması mümkün aşağıdaki alanları ele almayı kararlaştırmışlardır.

- Sanayi

- Tarım

- Petrol

- Bayındırlık İşleri (Sulama Projeleri dahil) ve konut yapımı”²²⁸

Aynı protokolün 9 uncu maddesi ile, tarafların ekonomik ve teknik işbirliğini sürdürebilmek maksadıyla; “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi” kuracakları ve bu ortak komitenin yılda bir defa ve taraflardan birinin talebi üzerine

²²⁶ SAR, C., A.g.e., syf.147

²²⁷ BİR, M. syf.179

²²⁸ 14 Mayıs 1976 Tarihli ve 15587 Sayılı Resmî Gazete

lüzum görüldüğü sürece sırayla Ankara ve Bağdat'ta toplanacağı da hükme bağlanmıştır. Bu çerçevede Türk-Irak Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu tarafından sonraki yıllarda birçok toplantı yapılmıştır. Bu toplantıların gündemini ilk yıllarda, Fırat ve Dicle akarsuları üzerindeki tesislerin inşaat durumları, hidrolojik ve meteorolojik bilgi alış verişi gibi konular oluşturmuştur.²²⁹ 17-27 Mayıs 1982 ve 29 Kasım-2 Aralık 1982 tarihlerinde gerçekleşen ilk iki toplantıda, Türkiye tarafının; su kaynaklarının kullanımı göz önüne alınarak, her iki nehrin ve kollarının tek bir havza olarak ele alınması gerektiği şeklinde gündeme getirdiği tezine karşılık, Irak tarafı, nehir havzalarının; önce Fırat ve daha sonra Dicle olmak üzere ayrı ayrı ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. 26-28 Eylül 1983 tarihindeki üçüncü ortak toplantı, ilk defa Suriye'nin de katılımıyla üçlü olarak gerçekleşmiştir.²³⁰

Türkiye, 5-8 Kasım 1984 tarihinde yapılan toplantıda, "Fırat-Dicle Havzası Sularının Kullanımına Yönelik Üç Aşamalı Plan" ı gündeme getirmiştir. 1990 senesine kadar, yılda en az bir kere olmak üzere 15 incisi, 7-12 Mart 1990 da yapılan ortak toplantılar, Körfez Savaşı sebebiyle aksamaya uğramış, 16 ncı ve son toplantı 28 Eylül-2 Ekim 1992 tarihinde yapılmıştır.²³¹

²²⁹ BİLEN, Ö., A.g.e., Syf.91

²³⁰ TOKLU, V., A.g.e., Syf.118-119

²³¹ KAPAN, İ., A.g.e., Syf.129

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ÇÖZÜM İÇİN KIYIDAŞ ÜLKELERE ÖNERDİĞİ “ÜÇ AŞAMALI PLAN” VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

7.1. Türkiye’nin Fırat-Dicle Havzası Sularının Kullanımına İlişkin Çözüm Planı: Üç Aşamalı Plan

Türkiye; uluslararası su hukukunda genel kabul gören, suların hakça, makul ve optimum kullanımı, suyun yararlarının paylaşılması, diğer kıyıdaş ülkelere “önemli zarar” vermeme ilkeleri esas alınarak, sorunun bütüncül bir yaklaşımla ve havza bazında, her yönüyle ele alınmasını savunan bir yaklaşım içerisinde. Bu sebeple Türkiye, hem Fırat ve Dicle nehirlerinin denize dökülmeden önce doğal olarak birleşerek tek nehir olarak anılmasından bahisle, hem de bu nehirlerin Irak tarafından Tharthar Kanalı vasıtasıyla yapay olarak birleştirildiği hususunu göz önüne alarak, ayrıca bu nehirlerin tek havza olarak ele alınmasının kıyıdaş üç ülke açısından da daha faydalı olacağından hareketle bu iki nehrin tek havza olarak ele alınmasından yanadır. Zira Irak’ın Tharthar Kanalı uygulaması ile hâlihazırda Fırat nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının Dicle nehrinden alınacak sularla da karşılanabileceği ve Fırat nehrinden yapılan mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal kullanımların mutlaka Fırat nehrinden karşılanmasına gerek bulunmadığı hususu ortaya konulmuş bulunmaktadır.²³²

Türkiye, suyu aşağı kıyıdaş ülkelere karşı bir silah ya da koz olarak kullanmamakta, tam tersine su kaynaklarının kullanımı konusunda uzlaşımın sağlanması için defalarca iyiniyetli adımlar atmış bulunmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, Barış Suyu Projesi ve Manavgat Suyu Projesi gibi projeleri ortaya koyarak su sorununun çözümüne yönelik faaliyetlerde bulunmuş ve halen bulunmaya devam etmektedir.

Barış suyu projesi fikri, 1986 yılında ortaya çıkmıştır. Bu proje ile, Türkiye’de denize dökülen Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kullanım dışı sularını su kıtlığı çeken Ortadoğu ülkelerine, boru hatlarıyla Arabistan Yarımadasının doğu ve

²³² YAKIŞ, Yaşar, *Sınıraşan Suların Hukuki Rejimi, Dış Politikası Dergisi, Cilt 6, Sayı: 1, Ankara, Eylül 1995*

batı kıyıları boyunca ulaştırılması planlanmıştır.²³³ Ancak Arap ülkelerin karşı çıkması sebebiyle proje hayata geçirilememiştir. Türkiye'nin ileriki yıllarda su sıkıntısı çeken ülkeler arasına girebileceği düşünüldüğünde söz konusu projenin uygulanamamasını olumlu değerlendirenler de mevcuttur.²³⁴

Manavgat Çayı Su Projesi ile her gün denize akan ortalama 4,7 milyon m³ suyun kısmen tasfiye edilip içmeye uygun hale getirilmesiyle kısmen de ham halde bir boru hattı ile sahile, oradan da 1300 m açıkta yüzer platforma nakledilerek tankerlerle veya yüzer balonlarla, İsrail ve Akdeniz'deki adalara su taşınması amaçlanmıştır. Manavgat Çayı Su Temin Tesisi, 8 Aralık 1998 tarihinde açılarak hizmete girmiştir.²³⁵ Ancak günümüz atıl olarak bulunmaktadır.

Türkiye'nin ürettiği çözüm önerilerinden en önemlisi kısaca "Üç Aşamalı Plan" olarak anılan "Fırat-Dicle Havzası sınıraşan akarsularının hakça, akılcı ve optimum kullanımı için Üç Aşamalı Plan" dır.

Türkiye, Fırat-Dicle havzası sularının kullanılması konusunda, 1984 yılında Ortak Teknik Komite vasıtasıyla Suriye ve Irak'a kapsamlı bir plan önermiştir. Söz konusu Plan üzerinde, 1990 yılına kadar görüşmeler yapılmasına rağmen, bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu plan, Fırat ve Dicle nehirlerinin bir bütün olarak ele alınıp, sulanabilir toprak miktarının, su kaynaklarının ve Dicle Nehri'nin fazla sularının Fırat Nehri'ne aktarılması imkânlarının incelenerek, bir mühendislik çalışması içinde bütünleştirilmesini içermektedir.²³⁶ Bu plan, Dicle-Fırat havzasında bütün ilgili tarafları tatmin edecek bir çözüme ulaşılmasını amaçlamaktadır.

Söz konusu planın hareket noktası; su kullanımının akılcı ve hakça olabilmesi için, kullanımla ilgili tüm mukayeselerin ortak bir temele indirgenmesidir. Zira Suriye ve Irak'ın su taleplerini temellendirdikleri bilgi ve veriler resmî nitelikte olmadığından bu hususlarda belirsizlik bulunmaktadır. Zira Suriye ve Irak'ın sulama alanlarına ilişkin verdikleri çelişkili veriler aşağıdaki tabloya yansıtılmış bulunmaktadır.

²³³ KUT, Gün, *Ortadoğu'da Su Sorunu ve Çözüm Önerileri*, Su Sorunu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, syf.112

²³⁴ KİBAROĞLU Ayşegül, 22/04/2014 tarihli Su Havzaları Yönetimi İhtisas Heyeti Toplantısı Notları

²³⁵ DURMAZUÇAR, V., syf.145

²³⁶ BİLEN, Ö., A.g.e., syf. 92

Tablo 8. Suriye ve Irak'da Sulama Alanlarına İlişkin Çelişkili Veriler
(hektar)

	Suriye	Irak
Resmî¹	773000	1952000
Kolars	375000 397000	1294000 1550000
USAID Raporu	320000	
Anderson	200000-500000	
Beaumont	400000-800000	

Kaynak: (Bilen, Ö. 1997, s. 83)

1/Ortak Teknik Komite'ye 1982 ve 1983 yıllarında verilen rakamlar

Bu sebeple Türkiye tarafından, Fırat-Dicle nehirleri konusunda kıyıdaş ülkeler arasında verilerin güvenilirliğinden hareketle üç aşamadan geçen bir çalışmanın gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu üç aşama kısaca;

- i. Üç ülkenin kullanılabilir su potansiyellerinin belirlenmesi,
- ii. Üç ülkenin sulanabilir arazilerinin miktarlarının belirlenmesi,
- iii. Mevcut suyun bu bilgi ve verilere göre akılcı biçimde tahsis edilmesi şeklinde açıklanabilir.²³⁷

Söz konusu planı ayrıntılı olarak incelemek gerekirse;

“Birinci Aşama; Planın birinci aşaması, su kaynakları envanter çalışmaları ile ilgili olup şu faaliyetleri kapsamı öngörülmektedir.

i. Aşağıdaki seçilmiş ölçüm istasyonlarına ait tüm mevcut verileri (seviye ve akım ölçümleri) teati etmek

Tablo 9. Teklif Edilen Ortak Ölçüm İstasyonları

ÜLKELER	FIRAT	DİCLE
Türkiye	Belkisköy	Cizre
Suriye	Kadahiye Abu Kemal	-
Irak	Hubeyde (Hit) Nasriye	Fish Khob Musul Kut

Kaynak: T.C Dışişler Bakanlığı, Bölgesel ve Sınır Aşan Sular Dairesi, Orta Doğu'da Su Sorunu, Ankara 1994, syf. 34

²³⁷ YAKIŞ, Y., A.g.e.

Üç ülkenin uzmanlarınca Fırat ve Dicle havzasında seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, kar kalınlığı (eğer mevcut ise) ile ilgili tüm verileri teati etmek.

ii. Yukarıda bahsi geçen verileri kontrol etmek,

iii. Gerektiğinde yukarıda belirtilen ölçüm istasyonlarında farklı dönemlerde müşterek ölçümler yapmak,

iv. Ölçümleri değerlendirmek ve düzeltmek,

v. Mevcut su kalitesi verilerini (yoksa bunların elde edilmesinden sonra) teati ve kontrol etmek,

vi. Su tüketimlerinin ve su kayıplarının tesbit edilmesinden sonra çeşitli istasyonlarda doğal akımları hesaplamak.

İkinci Aşama; Planın ikinci aşaması toprak kaynaklarının envanter çalışmaları ile ilgili. Buna göre aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilecektir:

i. Her ülkede kabul edilerek uygulanan toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunmak,

ii. İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek,

iii. Eğer yukarıda (b) maddesindeki çalışmalar diğer taraflarca da mutabık kalınacak kabule şayan gerekçelerle gerçekleştirilemezse, toprak sınıfları imkan bulunabildiği ölçüde tesbit edilecektir,

iv. İşletmede olan, inşa halinde ve planlanan projelerin, toprak sınıfları ve drenaj koşullarına göre bitki desenlerini etüd etmek ve tartışmak,

v. Yukarıdaki maddelerde belirtilen çalışmaları esas alarak işletmede, inşa halinde ve planlanan projelerdeki sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını hesaplamak.

Üçüncü Aşama; Planın üçüncü safhasında, su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi yapılması ile ilgili olup, aşağıdaki faaliyetlerin yürütülmesi öngörülmektedir:

i. Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için sulama tipi ve sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyon ve ıslah imkanlarını araştırmak,

ii. İkinci aşamanın V. maddesindeki proje bazında yapılan çalışmalara dayanarak, her ülkedeki, içme, kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim sistemlerinden buharlaşma kayıpları da dahil olmak üzere tüm projelerin toplam su tüketimlerini belirlemek,

iii. Dicle'den Fırat'a su transferi imkanını gözönünde bulundurarak arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir benzeşim modeli geliştirmek,

iv. Planlama safhasındaki projelerin ekonomik yapılabilirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak.”²³⁸

Türkiye'nin Fırat-Dicle Havzasındaki su sorunlarının giderilebilmesi için kıyıdaş ülkelere sunduğu Üç Aşamalı Plan; temelde iki önemli hedefe ulaşılmasını öngörmektedir: Birincisi, Fırat-Dicle Havzasının fiziki durumuna uygun şekilde, tek havza formatında bir bütün olarak ele alınması ve bu sayede su kaynaklarının en verimli şekilde kullanılabilmesidir. Zira daha önce belirtildiği gibi, bu iki nehir hem doğal olarak birleşerek “Şattül Arap” adını almakta, hem de Irak'daki Tharthar Kanalı vasıtasıyla yapay olarak da irtibatlandırılmaktadır. İkincisi ise, havza genelinde üç kıyıdaş ülke tarafından, birlikte ve koordineli şekilde yürütülecek işbirliği sayesinde, su sorunlarının köklü ve kalıcı şekilde çözümlenmesi ve böylelikle ilgili ülkeler arasında hüküm süren güvensizliğin de ortadan kaldırılmasıdır. Nitekim T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından planın özellikleri şöyle belirtilmektedir:

“Bu temel ilkeler üzerine kurulu olan Üç Aşamalı Planın iki önemli yönü bulunmaktadır:

1) Fırat ve Dicle'nin tek bir sınıraşan akarsu sistemi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu iki nehir, Şattül Arap'da doğal akımlarının sonucunda birleşmekle kalmayıp, Irak'daki Tharthar Kanalı tarafından yapay olarak

²³⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınıraşan Sular Dairesi, *Orta Doğu'da Su Sorunu*, Ankara-1994, Syf. 34; YAKIŞ Yaşar, A.g.e.; vd. ; VOLKAN F., BOZ B., A.g.e.

da irtibatlandırılmaktadır. Dolayısıyla, halihazırda Fırat nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının Dicle'den alınacak sularla da giderilebileceği; Fırat Nehri'nden yapılan mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal kullanımların mutlaka Fırat'tan yapılmaya devam edilmesine gerek kalmayacağı anlaşılmaktadır.

2) Halen ülkelerin veri toplanması ve değerlendirilmesi ile ilgili yaptıkları çalışmalar, birbirleri arasında büyük farklılıklar göstermekte olup, sağlıklı bir mukayeseye temel teşkil edebilecek mahiyette değildir. Arada eşgüdümün sağlanabilmesi amacıyla, su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye, bu şekilde; yapılacak bilimsel çalışmalar sonucunda tesbit edilecek gerçek su ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla, su kaynaklarının hakça, akılcı ve optimum bir yöntemle kullanılmasının mümkün olacağı inancındadır.

Bu yönde atılacak adımlarla oluşturulacak olumlu ortam, bölgede mevcut yalnızca su kaynaklarının değil, diğer doğal kaynakların da işbirliği ve karşılıklı menfaatler çerçevesinde kullanılmasına taban hazırlayacak ve bu suretle ilişkilerde kök salmış olan güvensizlik ortamının ortadan kalkmasına katkıda bulunabilecektir.”²³⁹

7.2. Suriye ve Irak'ın “Üç Aşamalı Plan” a Karşı İleri Sürdükleri Görüşler ve İtirazlar

Türkiye ile Suriye ve Irak arasında sorun olan Fırat ve Dicle nehirleri sularına dair, tarafların ileri sürdükleri tezler, özellikle bu nehirlerin tanımlanması noktasında büyük farklılıklar göstermektedir. Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle nehirlerini “uluslararası sular” olarak tanımlarken, Türkiye bu nehirlerin “sınıraşan sular” olduğu görüşündedir. Fırat ve Dicle, uluslararası su olarak ele alındığı takdirde, aşağı havza ülkeleri olarak Suriye ve Irak'ın; hem Fırat ve Dicle nehirleri ve hem de yukarı havza ülkesi konumundaki Türkiye'nin bu nehirler üzerinde geliştirdiği projelerle ilgili daha çok söz sahibi olma ve hatta bu projeleri kontrol etme hakkına sahip olabilecektir. Ayrıca bu nehirlerin uluslararası sular olarak tanımlanması ile yalnızca kıyıdaş ülkelerin işbirliği değil, aynı zamanda uluslararası gözlemcilerin bulunacağı

²³⁹ YAKIŞ, Y., A.g.e., syf. 37-38

müzakereler gerçekleştirilecek, uyuşmazlıklar uluslararası yargı organlarında ele alınacak ve yapılacak paylaşımlar sonucunda paylaşımı engelleyici faaliyette bulunan tarafa uluslararası kuruluşlarca cezaî müeyyideler uygulanabilecektir. Günümüzde uluslararası örgüt ve kuruluşlar her ne kadar genel kuralların konulması ve kalıcı bir barış ve düzen ortamının sağlanması konusunda önemli çalışmalar yapsalar da, zaman zaman güçlü devletlerin fikirlerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu sebeple Türkiye, Fırat-Dicle nehirlerinin kıyıdaşı bulunan ülkelerin verileri baz alınarak, tamamen kıyıdaş ülkelerin hak ve menfaatleri doğrultusunda hakça, makul ve optimum bir paylaşımın olması gerekliliğini savunmaktadır.

Suriye ve Irak Fırat-Dicle nehirlerinin paylaşımı konusunda matematiksel paylaşımı savunmaktadır. Matematiksel paylaşım göre; her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirecek ve her ülkede iki nehrin kapasiteleri ayrı ayrı belirlenecektir. Üç kıyıdaş ülkenin belli bir nehirden almak istediği suyun toplam miktarı o nehrin debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülecektir. Matematiksel paylaşım, uluslararası hukukun temel öğelerinden "hakça kullanım (equitable utilization)" prensibi ile tamamen çelişki oluşturmaktadır. Türkiye ise, ülkelerin suya olan ihtiyaçlarının belirlenmesi ve mevcut su kaynaklarının akılcı ve optimum şekilde bu ihtiyaçlar çerçevesinde tahsis edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu ihtiyaçların gerçekçi biçimde tesbiti için de, ülkelerin toprak envanterlerinin ve ona göre su ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye bunun için üç ülkenin oluşturacağı ortak bir komisyonun bu araştırmaları yapmasını önermektedir; ancak bu talep Suriye ve Irak tarafından reddilmektedir.

Irak, Türkiye ve Suriye'nin Dicle Nehri'nden tüketim amaçlı kullanımlarının Fırat'a göre fazla olmayacağını ve Dicle'den yararlanma imkânının büyük ölçüde kendisinde kalacağını düşünerek, Fırat nehri'nden de azami ölçüde pay almaya çalışmaktadır. Suriye ise, fazla suyu kendi santrallerinden geçireceği için, Irak'ın bu tutumunu destekleyerek, Irak'ın Fırat üzerindeki çıkarlarını kendi çıkarları ile uyum içinde olduğunu değerlendirmektedir.²⁴⁰ Bu talebe temel olarak da Suriye, doğal

²⁴⁰ BİLEN, Ö., A.g.e., syf. 63

durumun bütünlüğü doktrinini kullanmakta, Irak ise müktesep hak üzerinde durmaktadır. Ancak aşağı kıyıdaş bir devletin sınıraşan nehir üzerinde projelerini tamamlamış olması, bu devlete söz konusu nehir üzerinde kendisinden sonra tesisler inşa etmek için girişimlerde bulunan yukarı kıyıdaş devletlere bu faaliyetleri sebebiyle itiraz etme veya engelleme hakkını vermemektedir. Sınıraşan sular üzerinde su kullanımına önceden başlamış olmak, hakkaniyete uygun bir tahsise ulaşabilmek için gözönünde bulundurulabilecek faktörlerden yalnızca birini teşkil etmektedir.²⁴¹

7.3. Su Hukuku Açısından “Üç Aşamalı Plan”

Hukukun genel ilkeleri, iyiniyet, ahde vefa (Pacta Sund Cervanda), kazanılmış haklara saygı, hakkın kötüye kullanılmaması, verilen zararın tazmini, kesinleşmiş yargı kararlarına saygı, uluslararası hukukun üstünlüğü, devletin sürekliliği gibi ilkelerdir.²⁴² Uluslararası Hukukta devletler, hukukun genel ilkelerine saygı duyarak, bu ilkeler ışığında ikili veya çok taraflı anlaşmalar akdedebilirler. Uluslararası Hukuk düzeninde, devletlerin egemenliği ve eşitliği temel ilkesi çerçevesinde, devletlerce akdedilmiş yüzlerce anlaşma bulunmaktadır. Ancak söz konusu anlaşmalar yalnızca katılımcı taraflar için bağlayıcı niteliktedir. Bu anlaşmaların teamül olarak kabulü de mümkün değildir. Zira üzerinde uzlaşmaya varılan her sınıraşan akarsuyun; coğrafi özellikleri, nitelik ve niceliği, kıyıdaş ülkelerin ekonomik ve sosyoekonomik koşulları, siyasi güçleri doğrultusunda pazarlık güçleri de farklılık arz etmektedir. Bu sebeple, her bir akarsu havzası kendi özellikleri ve kıyıdaş ülkelerin özellikleri dikkate alınarak uzlaşma şartları oluşmakta, bu uzlaşma şartları başka bir akarsu havzasındaki ihtiyaçları karşılayamamaktadır.

Çeşitli hukuk dallarında evrensel nitelik kazanmış anlaşma ve hukuki metinler var olmasına rağmen (Deniz Hukuku Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi); Su Hukuku, günümüzde halen oluşmakta ve gelişmekte olan bir hukuk dalı olduğundan bu alanda evrensel bir anlaşma ya da hukuki metinden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla günümüzde, birden çok ülkeyi ilgilendiren nehir sistemleriyle ilgili ihtilafların çözümünde, doğrudan ve hemen

²⁴¹ KAPAN, İ., A.g.e., syf.70

²⁴² PAZARCI, H., A.g.e.Uluslararası Hukuk Dersleri, I.Kitap, syf:209 vd.

başvurulabilecek genel ve geniş kapsamlı bir uluslararası hukuki düzenleme yoktur. Bu sebeple, Türkiye'nin Fırat-Dicle nehirlerindeki su sorunlarının çözümü için sunduğu "Üç Aşamalı Plan"ın karşılaştırılacağı genel ve bağlayıcı nitelikte bir uluslararası hukuk kaynağı bulunmamaktadır. Ancak Su Hukukunda, uluslararası hukukun geliştirilmesi için faydalanılan doktrinlerin, faydalanma hakkının kapsamı konusunda öne çıkardığı kavram ve yaklaşımların referans alınması sözkonusudur. Söz konusu doktrinler üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınmış bulunmaktadır. Günümüze kadar çeşitli kurum ve kuruluşlarca yapılan çalışmalar neticesinde su hukukunun genel ilkeleri oluşturulmaya çalışılmıştır ve halen bu çalışmalar devam etmektedir.

Cem Sar'ın tespitlerine göre; su hukuku alanındaki ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:

"1- Milletlerarası hukuk uyarınca, kıyıdaş devletlerin uluslararası nehirlerin ülkelerinden geçen ya da ülkelerini sınıralayan kesimlerdeki sulardan, ülke egemenliklerine dayanan faydalanma hakları vardır.

2- Milletlerarası hukuk, faydalanma hakkına mutlak bir nitelik tanıyan ve uluslar arası nehir sularının kullanılmasında tek bir kıyıdaş devlete üstünlük sağlama iddialarının ileri sürülebilmesine yol açan aşırı doktrinleri reddetmektedir.

3-Milletlerarası hukukta faydalanma hakkının kapsamı bakımından, mutlak ülke egemenliğinden kısıtlı ülke egemenliğine geçilmiştir.

4- Milletlerarası hukuk uyarınca, kıyıdaş devletler, uluslar arası nehirlerin diğer kıyıdaş devletlerin ülkesinde yer alan kesimlerindeki suların "per se" (müstakil olarak, kendiliğinden) şartlarını değiştirebilirler.

5- Milletlerarası hukuk, kıyıdaş devletlere, uluslar arası nehirlerden faydalanma kullanmadan önce, diğer kıyıdaş devletlerin rızalarını almalarını zorunlu kılan bir vecibeyüklememektedir. Uluslar arası nehir sularının kullanılmasında, kıyıdaş devletlerin, öteki kıyıdaşların faydalanma eylemlerine karşı ileri sürebilecekleri bir ön-anlaşma şartı yoktur. Uygulandığı zaman, aşağı- kıyıdaş devlete veto hakkının tanınmasına yol açan doğal durumun bütünlüğü doktrininin reddedilmesi bu sonucu doğurmaktadır.

6- Milletlerarası hukuk uyarınca kıyıdaş devletlerin faydalanma hakkını kullanırken, diğer kıyıdaş devletlerin ilerdeki muhtemel kullanımlarını gözetmekyolunda bir yükümlülükleri yoktur.

7- Milletlerarası hukuk, kıyıdaş devletlerin uluslar arası nehirler üzerindeki mevcut kullanımlarına, önceliğe dayanan bir gerekçe ile diğer kıyıdaş devletlerin faydalanma eylemlerini yasaklayacak, mutlak bir dokunulmazlık tanımamaktadır.

8- Milletlerarası hukuk, kıyıdaş devletlerin –her uyumsuzluğun kendine özgü şartları ve diğer faktörlerin ışığında tesbit edilecek olan – makul ve adil paylarını aşmayan kullanımlarına dokunulmazlık tanımamaktadır.

9- Milletlerarası hukukta, kıyıdaş devletlerin faydalanma haklarını kullanırken, diğer kıyıdaş devletlerin mevcut kullanımlarına ne ölçü’de zarar vermemeleri gerektiğini gösteren kurallar henüz gelişmemiştir.”²⁴³

Cem Sar’ın 1970 yılı itibari ile zarar kavramı konusunda yapmış olduğu tespit günümüzde gelişmiş bulunmaktadır. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu, 1994 yılında ikinci okumasını yapıp BM Genel Kurulu’na sevkettiği, daha önceki çalışmalarında kullandığı “Kayda değer zarar (appreciable harm)” kavramını, “Önemli zarar (significant harm)” şeklinde değiştirmiş ve bu haliyle, zarar kavramı 1997 yılında BM Genel Kurulu’nda kabul edilen “Çerçeve Sözleşme” de aynen korunmuştur. Zarar kavramındaki bu yeni anlayış, su hukukunda önemli bir aşamayı oluşturmaktadır.

Su Hukukunun temel kaynaklarından olan Helsinki Kurallarının 4 üncü ve 5 inci maddelerinin getirmiş olduğu “Hakça ve makul kullanım” a dair hükümler ile 27 nci maddesinin getirmiş olduğu uyumsuzlukların barışçı bir şekilde giderilmesi sorumluluğunun taraflara yüklenmesi hususları “Üç Aşamalı Plan” muhteviyatında önemli yere sahiptir.²⁴⁴ Zira söz konusu plan havzadaki su kaynaklarının hakça, makul ve optimum kullanılması ve su kaynaklarının faydalanlarının paylaşılması temeline dayanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca Türkiye Helsinki Kurallarının 27 nci maddesinde belirtildiği gibi, Fırat-Dicle suları üzerindeki uyumsuzluğun tüm kıyıdaşların uzlaşısı ile çözüme kavuşturulmasından yanadır.

²⁴³ SAR, C. A.g.e., syf.242

²⁴⁴ KAPAN, İ., A.g.e., syf.159

Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Maksatlarla Kullanımına İlişkin BM Çerçeve Sözleşmesi su hukuku açısından önemli ilkeler getiren mihenk taşlarından biridir.²⁴⁵ Bu anlaşma, 21 Mayıs 1997 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Anlaşmanın oylama toplantısında 133 ülke yer almış; 103 kabul, 27 çekimser oy kullanmış, 3 red oyu kullanılmıştır. Türkiye, Çin ve Burundi ile birlikte red oyu kullanan ülkeler arasındadır. Sözleşme'nin 36 ncı maddesi gereğince, sözleşme otuzbeşinci tarafın kabul ya da onay belgesinin depozitere ulaşmasından sonraki doksanıncı günde yürürlüğe girecektir. Söz konusu sözleşme Vietnam tarafından 19 Mayıs 2014 tarihinde kabul edilmiş olup, Vietnam'ın sözleşmeye taraf olması ile sözleşmenin yürürlüğe girme ön koşulu olan 35 ülkenin kabulü şartı gerçekleşmiştir. Buna göre sözleşme, 17 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girecektir. Türkiye sözleşmeye taraf olmadığından, mezkûr sözleşme ülkemiz açısından bağlayıcılık taşımamaktadır. Ancak bu sözleşme Türkiye'nin de genel olarak kabul ettiği ilkeleri yazılı hale getirmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlaşmanın 5 inci maddesinde; su yolu devletlerince ülkelerindeki su yolunun hakça ve makul bir şekilde kullanılacağı, su yoluna yeterli koruma sağlanacağı, kullanımda ilgili soyulu devletlerinin çıkarlarının da gözönüne alınacağı, optimal ve sürdürülebilir kullanımın sağlanacağı hususları düzenlenmiştir. 6 ncı maddede ise, makul ve hakça kullanımı etkileyen faktörler tahdidi olmamakla birlikte şu şekilde sayılmıştır:

- (a) Doğal mahiyetteki coğrafi, hidrografik, hidrolojik, iklimsel, ekolojik ve benzeri faktörler,
- (b) Söz konusu su yolu devletinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları,
- (c) Her bir su yolu devletinde su yoluna bağımlı nüfus,
- (d) Bir su yolu devletinin su yolunu kullanımının veya kullanımlarının diğer su yolu devletleri üstündeki etkisi;
- (e) Su yolunun mevcut ve potansiyel kullanımları;
- (f) Su yolunun su kaynaklarının kullanımının korunması, geliştirilmesi ve iktisadı ve bu yolda alınacak önlemlerin maliyeti;

²⁴⁵ Sözleşmenin orijinal İngilizce metni için bkz. (E.T.24/04/2014)
http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf

(g) Planlanan veya mevcut olan belirli bir kullanıma eş değerde alternatiflerin varlığı.

Türkiye, sözleşmenin müzakeresi sırasında bu esasların arasına 1966 Helsinki Kararlarında yer alan “Her havza devletinin suyoluna yaptığı su katkısı” ibaresinin eklenmesini talep etmiş ancak bu talebi reddedilmiştir.

Herbir faktöre verilecek ağırlık, ilgili diğer faktörlere nazaran önemine göre belirlenecektir. Makul ve hakça kullanımın ne olduğu belirlenirken, ilgili tüm faktörler beraber değerlendirilip tümü üzerinden bir sonuca varılacağı hususu da sözleşme metninde açıkça belirtilmiştir.

Söz konusu sözleşmenin 7 nci maddesinde, bir devletin su yolunu kullanırken diğer su yolu devletine verilebilecek önemli zararları önlemek için uygun tedbirleri alacağı, zararın meydana gelmesi halinde, tazminat hususunu tartışmak için zarar gören devlet ile görüşme yapacağı düzenlenmiştir. Sözleşme'nin 8 inci maddesinde su yolu devletlerinin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü, karşılıklı fayda ve iyi niyetle işbirliği içinde olmaları gerektiği düzenlenmektedir.

Sözleşmenin 3 üncü bölümünde, sınıraşan suyolu üzerinde planlanan projeler hususu ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Uluslararası suyolu üzerinde geliştirme faaliyetinde bulunmayı planlayan bir devlet, diğer suyolu devletlerine zamanında bildirimde bulunmak zorundadır. Bu bildirim gerekli teknik veri ve çevresel etki değerlendirmesini de içermelidir. Sözleşme'ye göre bildiri alan devletin cevap vermesi için özel durumlarda ek bir 6 ay olmak üzere, 6 ayı bulunmaktadır. Bu sırada ise bildiri yapan devlet herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır. Bu düzenlemeler ise faydalanma eylemine, diğer kıyıdaşlara bir çeşit veto hakkının verilmiş olması, devletin egemenliğine hanel getirdiği gibi hususlar sebebiyle ciddi bir şekilde eleştirilmektedir.

Sözleşmenin 33 üncü maddesinde uyuşmazlıkların çözümü hususu düzenlenmiştir. Çözüm mekanizması olarak öncelikle suyolu devletlerinin barışçı yollarla çözüm arayışı, mümkün olmazsa Uluslararası Adalet Divanı veya oluşturulacak hakem kurulunca uyuşmazlığın çözümlenmesi yer almaktadır. Türkiye'nin bu konuda da çekinceleri bulunmaktadır. Zira Türkiye uyuşmazlıkların kıyıdaş devletlerle birlikte ele alınıp çözüme kavuşturulmasından yanadır.

Sözleşme her ne kadar hakça, makul ve optimum kullanım esasına dayanılarak hazırlansa da, yukarı kıyıdaş ülke tarafından su yolu üzerinde yapılacak faaliyeti aşağı kıyıdaş ülkeye bildirme yükümlülüğü ve bu bildirim neticesinde aşağı kıyıdaş ülkeye veto benzeri yetkiler vermesi nedeniyle eleştirilmektedir. Ayrıca tarafların bir anlaşmazlık sonucunda çözüme ulaşamamaları halinde üçüncü ülkelerin çözüm sürecine dahil edilmesi anlayışı da eleştirilere sebep olmaktadır. Bu sözleşme ile aşağı kıyıdaş ülkeler daha çok korunmakta olduğundan, sözleşmeyi onaylayan ülkelerin çoğu aşağı kıyıdaş ülke konumundadır. Suriye ve Irak da bu sözleşmeye taraf bulunmaktadır.²⁴⁶

Tüm bu değerlendirmeler ışığında; bahse konu plan; su hukukunun özellikle son çeyrek yüzyılda kaydettiği gelişmeler ışığında incelendiğinde, öncelikle Suriye ve Irak'ın konu ile ilgili olarak ortaya attığı önerilere nazaran, daha gerçekçi ve uluslararası hukukun genel eğilimlerine daha uygun olduğu görülmektedir. Üç Aşamalı Plan'ın hukuksal boyutu, iki veya daha fazla devletin sınırlarını oluşturan veya bu ülkelerin sınırlarını aşan nehir sularının; Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Maksatlara Kullanımına İlişkin Sözleşmenin de temelini oluşturan hakça, makul ve optimum bir şekilde kullanımı teorisine dayanmaktadır. Suların bu kıstaslarda kullanılması, tüm kıyıdaş ülkelerin hak eşitliğini öngörmektedir. Burada hak eşitliğinden kasıt, her bir kıyıdaş devletin, diğer kıyıdaş devletlerle aynı nitelikte haklara sahip olarak, sudan ihtiyaçları ölçüsünde yararlanmasıdır. Bu kullanım şekli, ilgili devletlerin birbirlerine en az zarar vererek, ihtiyaçlarını en geniş ölçüde karşılamasını sağlayacaktır.²⁴⁷ Plan'ın dayandığı "hakça ve makul kullanma" prensibi Helsinki Kurallarında da kabul gördüğü gibi, beş unsuru ihtiva etmektedir:

- 1- Su yolunun kullanımında, hakların eşitliği sözkonusudur.
- 2- Hakların eşitliği, suyun eşit taksimi anlamına gelmez.
- 3- Hakça ve makul yararlanma, faydacı bir kavramı ifade etmektedir.
- 4- Kavram suyun paylaşılması değil, faydalanma amacı ile kullanımını düzenlemektedir.

²⁴⁶ Söz konusu sözleşme metni ve sözleşmeye taraf olan ülkeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en (E.T. 25/05/2014)

²⁴⁷ TOKLU, V., A.g.e., syf. 29

5- Kullanıcıların hali hazırdaki ihtiyaçları karşılanamamış iken, gelecekteki ihtiyaç için su tutmak hakça faydalanmaya aykırıdır.²⁴⁸

Bu beş unsur irdelendiğinde Suriye ve Irak'ın matematiksel paylaşım gibi çözüm önerilerinin su hukukunun temel ilkelerine aykırılık teşkil ettiği açıkça görülmektedir. Zira bu şekilde bir bölüşümün temelinde; ülkenin coğrafik, hidrolojik, iklimsel faktörleri, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları, nüfusu gibi etkenler göz önüne alınmamakta, ülkelerin talepleri doğrultusunda suyun paylaşımı yatmaktadır.

Su kaynaklarını paylaşmak kadar suyu en iyi şekilde kullanmak da son derece önemlidir. Üç Aşamalı Plan değerlendirildiğinde; Suriye ve Irak'ın çözüm için ileri sürdüğü önerilerdeki pek çok unsuru (hidrolojik ölçümler, mevcut ve planlanan projelere göre su ihtiyacının belirlenmesi ve suyun bölüşülmesi gibi), daha kapsamlı, daha dengeli ve makul, hakkaniyet ölçülerinde ihtiva eden bir plan olduğu görülmektedir.²⁴⁹ Zira Fırat-Dicle nehirlerine kıyısı olan ülkelerin umdukları ve ilan ettikleri talepler, Fırat ve Dicle'nin toplam su potansiyelinden daha fazla olduğu hususuna yukarıda değinilmiştir. Bu sebeple de, Fırat-Dicle nehir havzasının sularını hakça, akılcı ve sürdürülebilir yönde kullanmak için bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Havza ülkelerinin eşgüdümsüz ve bağımsız projeler geliştirmesi, çözümleri kolay bulunmayacak bir takım problemlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Ancak uygun ve koordine edilmiş planlama ve uygulama ile, bu problemlerin çoğu önceden ortadan kaldırılabilir, elenebilir veya büyük oranda azaltılabilir.²⁵⁰ Bu sebeplerle, Türkiye'nin çözüm önerisi olan "Üç Aşamalı Plan" havzadaki su kaynaklarının ve ülkelerin geleceği için de büyük öneme sahiptir.

²⁴⁸ ŞİMŞEK, T., A.g.e., syf. 65 (Chauhan B.R., Settlement of International and Inter State Water Disputes in India, Bombay, 1992, Shf. 31'den naklen.)

²⁴⁹ KAPAN, İ., A.g.e., syf.165

²⁵⁰ Altınbilek, D, vd., A.g.e., syf.27

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Su tüm canlılar için yaşamın kaynağı niteliğinde olup, zaruri bir ihtiyaçtır. Ancak bu kaynak, aynı zamanda günümüzde gittikçe artan talepleri karşılayamamak kadar kıt bir kaynaktır. Ayrıca, petrol gibi son derece değerli bir kaynağın bile ikâmesi bulunmakta iken temel ihtiyaç olan suyun ikâmesinin bulunmaması da su sorunlarını oldukça önemli bir noktaya taşımaktadır. Kaldı ki, mevcut su kaynakları insan eylemleri sonucunda telafisi mümkün olmayacak şekilde kirlenmektedir.

Küresel boyutta yaşanan su sorunları, bölgesel boyutta çok daha tehlikeli şekilde hissedilmektedir. Ortadoğu, dünyanın en kuru ve su kaynakları bakımından en fakir bölgelerindendir. Dünyada su sıkıntısı çeken 29 ülkenin 13'ü Ortadoğu Bölgesinde bulunmaktadır. Bölgede, mevcut su kaynakları, iklim şartları ve tabiat özellikleri gibi sebeplerle, son derece kritik ve stratejik bir kaynak haline gelmiştir. Bu sebeplerle, bölgenin kendine özgü teknik, sosyo-ekonomik ve politik yapısı gözönüne alındığında, su kaynakları üzerinde uzlaşma ortamının sağlanmasındaki güçlükler de ortaya konulmuş olacaktır.

Ortadoğu zengin kaynakları nedeniyle, sürekli olarak dışarıdan yapılan müdahalelere maruz kalmış, bu durum ise bölgede yıkılması güç güvensizlik tabularının oluşmasına sebep olmuştur. Bu güvensizlik olgusundan dolayı, sınıraşan ve sınır oluşturan nehirler üzerinde kıyıdaş ülkelerle girişilecek çözüm sürecinin başlaması ve nihayete varılması, dünyanın diğer bölgelerine nazaran çok daha güç bir hale gelmiştir. Bu yüzden, Ortadoğu'da su savaşı senaryoları sıklıkla dile getirilmiştir ve getirilmeye de devam edilmektedir. Ortadoğu tarihine bakıldığında bu savaş senaryolarına paralel olarak, Araplarla İsrail arasında su kaynakları nedeniyle büyük gerginliklerin ve hatta çatışmaların çıktığı görülmektedir.

Günümüzde mevcut su ihtiyaçları için pahalı maliyetlerle deniz suyunu arıtma yöntemini kullanan petrol zengini ülkelerin, petrol rezervlerinin tükenmesi neticesinde ekonomik sıkıntıya düşerek son derece maliyetli olan deniz suyu arıtma yöntemlerini kullanamayacağı ve suyun çok daha önemli hale geleceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda, ileride su kaynakları konusunda çok daha büyük sorunlar ortaya çıkmadan; su kaynaklarının etkin, verimli, optimum kullanımı

açısından iyi bir yönetimin şart olduğunun bilinciyle kıyıdaş ülkelerle işbirliği ile çözüm yolunun bir an önce bulunarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Türkiye uluslararası platformlarda su zengini bir ülke olarak lanse edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye, su zengini bir ülke olmadığı gibi bölgenin su kaynaklarına en çok sahip ülkesi de değildir. 2030'lu yıllara gelindiğinde ülkenin su baskısı altında olacağı beklenmektedir. Nüfus artışı, iklim değişikliği, sahip olunan genç nüfus ve bu nüfusun yaşam ve geçim ihtiyaçlarını karşılayacak zirai ve sanayi gelişme göz önüne alındığında, sabit olan su kaynakları çerçevesinde uygulanacak etkin ve ekonomik bir “su yönetiminin” dahi, mevcut seviyenin altına düşülmesini önleyememe ve su sıkıntısı içinde bulunma riski bulunmaktadır. Türkiye su kaynaklarının dağılımındaki dengesizlik nedeniyle de gelecekte su kaynaklarının ihtiyaçlarını karşılamaması riski ile karşı karşıyadır. Kişi başına ortalama yıllık su miktarları; 1993 yılında Irak'ta 2110, Türkiye'de 1830, Suriye'de ise 1420 m³ iken, bu miktarların 2020 yılında; Irak'ta 1062, Türkiye'de 1000 ve Suriye'de 760 m³ olacağı öngörülmektedir. Buna göre, söz konusu ülkeler arasında su kaynakları bakımından en iyi durumda olan ülke Irak'tır.²⁵¹

Türkiye, mevcut kaynaklarıyla, Ortadoğu'nun su sorununa çözüm getirecek konumda bulunmamaktadır. Bu sebeple ve Türkiye'nin gelecekte su sıkıntısı çeken ülkeler arasında olabileceğinin de göz önüne alınarak, Fırat-Dicle sularının yanında; Seyhan, Ceyhan, Manavgat, Göksu gibi nehirlerin de sularının makul ve optimum kullanılması gerekmektedir. Bu nehirlerin suları konusunda, iyiniyet çerçevesinde “Barış suyu” gibi projeler geliştirilerek değerlendirilmesi hususunda, geleceğe yönelik hesaplar yapılarak üzerinde çok çalışılan projeler oluşturulması gerekmektedir.²⁵²

Türkiye'nin geliştirmiş olduğu “Üç Aşamalı Plan” uluslararası hukukun genel eğilimlerine uygun; sınıraşan nehir sularının, hakça, makul ve optimum bir şekilde kullanımı teorisine ve havza bazında su yönetimi anlayışına dayanan; havza ülkelerine uygun ve koordine edilmiş planlama ve uygulama ile hareket ederek problemleri ortadan kaldırılabilceği anlayışıyla hazırlanmış bir plandır. Bu plan dahilinde her kıyıdaş ülkede ölçüm istasyonları kurularak su kaynaklarının

²⁵¹ TOKLU, V., A.g.e., syf.98 vd.

²⁵² KİBAROĞLU Aşegül, 22/04/2014 tarihli Su Havzaları Yönetimi İhtisas Heyeti Toplantı Notları

envanterinin ve ardından toprak kaynakları envanterinin çıkarılması çalışmaları ile objektif verilere ulaşılabilecektir. Zira daha önce de belirtildiği gibi Suriye ve Irak'ın gerek su kaynakları, gerekse sulama alanları konusunda çok farklı verileri bulunmaktadır.

Suriye ve Irak ile Cumhuriyetimizin ilk yıllarından beri yapılan anlaşmalar, protokoller, mutabakatlar, Ortak Teknik Komite Toplantıları ve yapılan diğer toplantılar gözönüne alındığında ülkemizin çözüm sürecini gündemde tutmak, çözüm için ilerleme kaydetmek ve nihayetinde nehirlerin faydalarının paylaşılacağı, kıyıdaş ülke menfaatlerinin karşılanacağı bir çözüme kavuşmak amacı ile işbirlikçi çabalar içerisinde olduğu açıktır. Türkiye'nin Fırat-Dicle nehirleri konusunda kıyıdaş ülkelerle işbirliği çabaları, bir araya gelme girişimleri, düzenlenen eğitimler ve nihayetinde 1984 yılında sunulan "Üç Aşamalı Plan" çözüme dair atılan adımların göstergesi niteliğindedir.

Türkiye yıllarca Suriye ve Irak ile diyalogunu en olumsuz şartlarda olduğu, terörün sınır ülkerince desteklendiği yıllarda dahi kesmek istememiştir. Yapılan protokoller gereği Genel Müdürlüğümüzce gerek Irak Su Kaynakları Bakanlığı personeline, gerek Irak Ninova (Musul) Kanalizasyon Müdürlüğü personeline, gerekse kamuda görevli Iraklı mühendislere çeşitli teknik eğitimler verilmiş ve halen de verilmeye devam edilmektedir. Bu eğitimlerle, Irak'ta suyun verimli kullanımını sağlayacak çalışma ve teknikler anlatılarak, Türkiye ve Irak'ın su konusunda kaynakların ve ihtiyaçların tespiti ile problemlerin çözümü konusunda birlikte çalışması hedeflenmektedir. Zira aşağı kıyıdaş ülkelerin de suyu israf etmemesi, teknoloji yardımıyla az kaynakla daha çok verim elde edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu eğitimlerin, su konusunda tarafların birbirlerini daha iyi anlamasına ve gelecekte su ile ilgili müzakerelerde karşılıklı güven teminine yardımcı olacağı ve komşularımızla olan ilişkilerimizin gelişmesine de destek olacağı öngörülmektedir. Eğitim faaliyetleri haricinde Irak ile toplantılar devam etmektedir. Ancak Suriye'nin Arap Baharı olarak nitelenen ve Ortadoğu ülkelerinde gelişen halk hareketlerinden etkilenmesi sonucu siyasi istikrarsızlık içerisinde bulunması sebebi ile ilişkiler durma noktasına gelmiştir.

Türkiye; kıyıdaş ÷lkeledeki kötü yönetim, bilinçsiz kullanım, aşırı tüketim ve süregelen kuraklık koşullarından dolayı oluşan su kaynakları yetersizliğiyle ilgili sorunları ancak nehir havzası seviyesinde tüm kıyıdaşların dahil olduğu bir süreç içinde çözülebileceğinin bilinci ile hareket etmekte; su arzını arttıracak önlemlere ek olarak talebin yönlendirilmesi, aşırı tüketim konusunda bilincin geliştirilmesi, israfın önlenmesi ile ilgili politikalar ile birlikte su kalitesini ve ekosistemi korumayı amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Bakanlığımız önemli görevler üstlenmekte, ÷lkemizin geleceğini şekillendirecek bir kurum olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu kapsamda ÷lkemiz su politikasının ana unsurunun; suyun bir işbirliği aracı olduğunun bilinci ile hareket edilmekte ve bu doğrultuda özellikle uzun yıllardır çözüm arayışları içerisinde olunan Asi Nehri ile Fırat-Dicle Nehirleri konusunda kıyıdaş ÷lkeler olan Suriye ve Irak ile uzlaşa sağlanması için yoğun çabalar içerisinde bulunmaktadır. Su kaynaklarının tüm canlılar için hayati önemi sebebi ile Suriye ve Irak'taki iç karışıklıklara rağmen olabildiğince su diyalogunun devam etmesi önem arz etmekte, yerüstü sularının yanı sıra yeraltı sularının da gündeme alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKİPEK, Ömer İlhan, *Devletler Hukuku*, II.Kitap, Devletler Hukukunun Şahıslarından Devlet, Ankara, Başnur Matbaası, 1965

AKMANDOR, Neşet; Pazarcı, Hüseyin; Köni, Hasan, *Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu*, TESAV Yayınları, Ankara, 1994

AKTAŞ ACABEY, Münevver, *Sınıraşan Sular*, Beta Yayınları, İstanbul, 2006

ARMAĞAN, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005

BAĞIŞ, Ali İhsan, "Turkey's Hydropolitics of the Euphrates-Tigris Basin, International Journal of Water Resources Development", *Innovative Approaches in Water Resources Development in the Southeastern Anatolia Project (GAP)*, Vol. 13, Issue 4, Syf.567-581, 1997

BAYAZIT, Mehmetçik, Avcı İlhan, Şen Zekâi ; *Hidroloji Uygulamaları*, Birsen Yayınevi, İstanbul, 2009

BISWAS, A.K., Kolars J., Murakami M., Waterbury J., Wolf A., *Core and Periphery: A Comprehensive Approach to Middle Eastern Water*, New Delhi,Oxford University Press, 1997

BİLEN, Özden, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, TESAV Yayınları, Ankara, 2009

BİR, Mustafa, *Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları* (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1986

BULLOCH, J., DARWİSH, A., *Water wars: coming conflicts in the Middle East*, London,1993

- DENK, B. Erdem, *Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat*, Stratejik Araştırma ve Kültür Yayınları, Ankara, 1997
- DURMAZUÇAR, Vedat, *Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002
- DURŞUN, Abdulkadir, *Sınırşan Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2006
- HAMMOND, Allen L. (Program Director), The World Resources Institute, United Nations Environment Programme, United Nations Development Programme, The World Bank, *World Resources 1996-1997: A guide to the Global Environment*, ROBERTS Leslie ve diğerkleri (Editors), New York, Oxford, Oxford University Press, 1996
- İZBİRAK, R. *Sular Coğrafiyası*, C.II., Akarsular Göller, Doğuş Matbaacılık ve Limited Ticaret Şirketi Matbaası, Ankara, 1962
- KAPAN, İsmail, *Suyun Stratejik Dalgaları*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2009
- KAPAN İsmail, *Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006
- KESİK, Ünsal, *Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye'nin Sınır Aşan Suları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2009
- KİBAROĞLU, Ayşegül, A.Klaphake, A.Kramer, W.Scheumann, A.Carius "*Cooperation Turkey's Transboundary Waters*", Adelphi Research, The German Federal Ministry for Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety Publisher, October, 2005

- KİBAROĞLU, Ayşegül, SCHEUMANN, Waltina. Euphrates-Tigris Rivers System: Political Rapprochement and Transboundary Water Cooperation. Kibaroglu, Ayşegül, Scheumann, Waltina & Kramer, Annika (Haz.), *Turkey's Water Policy*, 277-300, Berlin, Springer, 2011
- KOLARS, John, "Problems of International River Management: The Case of the Euphrates", *International Waters of the Middle East From Euphrates-Tigris to Nile*, Oxford University Press, Oxford, syf. 44-95, 1994
- KOLUMAN, Aziz, "Dünyada Su Sorununa Genel Bir Bakış", Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003
- KUT, Gün, *Ortadoğu'da Su Sorunu ve Çözüm Önerileri*, Su Sorunu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993
- MERAY, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınevi, Ankara 1968
- ÖZEY, Ramazan, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2004
- PAMUKÇU, Konuralp; *Su Politikası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, I. Kitap, Ankara, 1995
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 3. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999
- SALHA, Samir, *Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu*, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995
- SAR, Cem, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970
- SUR, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Yayınları, 2. Bası, İstanbul, Eylül 2006

ŞEN, Zekai, ÖZİŞ, Ünal, AVCI, İlhan, BİLEN, Özden, Zehir, Cemal, BİRPINAR, M.Emin, *Sınıraşan Sularımız*, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002

ŞEN, Zekai, Sırdaş Sevinç, *Suyun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları*, Su Vakfı, İstanbul, 2003

ŞİMŞEK Tacettin, *Sınır Aşan Su Yollarından Hakça ve Makul Faydalanma* (Yayımlanmamış Doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 1997

TİRYAKİ, Orhan, *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, Harp Akademisi Komutanlığı Yayını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994

TOKLU, Vefa, *Su Sorunu Uluslar arası Hukuk ve Türkiye*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1999

ULUATAM, Özhan, *Damlaya Damlaya*, İş Bankası Yayını, Ankara, 1998

VELTROP, J.A. (1991) *Water, dams and hydropower in the coming decades*, *Water Power & Dam Construction*, June 1991.

ZEHİR, Cemal, *Türkiye ve Orta Doğu Su Meseleleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998

MAKALE, GAZETE, DERGİ

ACAR, Eray, “*Avrupa Birliği'nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar*”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 4, 2006, syf.67-103

AKBAŞ, Zafer, MUTLU Çiğdem, *Uluslararası Politikada Irak ve Suriye'nin Sınıraşan Su Sorununa Yaklaşımı ve Türkiye: Beklentiler ve Gerçekler*, C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, 2012, syf.213-238

ALTINBİLEK Doğan, Kulga Dinçer, Çakmak Cuma, “*İkinci Dünya Su Forumu ve Bakanlar Konferansı*”, *DSİ Bülteni*, Sayı:465, Mart-Nisan 2000

- AYHAN Veysel, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni bir Donem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konsey*, Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 11, Kasım, 2009, syf.26-34
- BİLEN, Özden, *Güneydoğu Anadolu Projesi: Türkiye'nin geleceğinde GAP'ın yeri semineri, 12-16 Haziran 2000, Fırat – Dicle Nehirlerinin Hidro-Politik Değerlendirilmesi*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Eğitim Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2000, syf.319-349
- BOZÇAĞA Özgür, Erzi İpek, Saatçi Ahmet M., *Türkiye ve Sınıraşan Sular: Bir İşbirliği Alanını Çok Boyutlu Düşünmek*, TÜBA GÜNCE, Türkiye Bilimler Akademisi Yayını, Nisan 2010, Sayı:40, syf.36-42
- BOZKURT Deniz, ŞEN Ömer Lütfi, *Değişik Model ve Senaryolara Göre İklim Değişikliğinin Fırat- İcle Havzasına Olan Etkileri*, III. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi, TİKDEK 3-5 Haziran 2013, İstanbul, syf.39-46
- CAN Hasan Hüseyin, *Bir sorun - Türkiye'nin Sınır Aşan Suları*, TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi Cilt:12 Sayı:2 syf.62-74
- DALAR, Mehmet, *Asi Nehri'nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Mart 2010, Cilt:2, Sayı:15, syf.106-113
- EKİNCİ Neval, *Ortadoğu'nun Su Problem*, Akademik Perspektif 31 Aralık 2013, Online Sosyal Bilimler Dergisi <http://akademikperspektif.com/2013/12/31/ortadogunun-su-problemi/>
- ERGİL,Doğu, *“Ortadoğu'da Su Savaşları mı?”* AÜSBF Dergisi, Cilt 45, No:1-4, Aralık1990, syf.53-80
- GÖKNEL, M. Mete, BOP Çalışma Grubu, *BOP/GOKAP Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Su Kaynakları ve Politikalar*, Odtü Mezunları Deneği Odtülüler Bülteni Eylül 2006, syf.12-15
- GÜRSELLER, Güneş, *“Ortadoğu'da Su Barışı”*, Ayna, Yaz/Güz, 1994, Yıl I, Sayı 3-4

- İNAN Yüksel, *Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Cilt:49 Sayı: 1,1994
- İSTANBULLUOĞLU Hakan, Kır Tayfun, *Türkiye'nin Su Politikaları [Water Policies of Turkey]* TAF Preventive Medicine Bulletin, 2011: 10(3)
- KARADAĞ, Aybike Ayfer, UZUN, Osman, *Havza Yönetimi ve Türkiye'nin Sınır Aşan Su Politikalarına Etkisi*, Uluslararası Davraz Kongresi, 2009
- KARTAL, Filiz, “*Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet*”, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2-2009
- KILIÇ Seyfi, *Sınır Aşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar - Basic Approachs on Utilization of Transboundary Waters*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Mayıs 2013, Cilt:5, Sayı:53
- KİBAROĞLU Ayşegül, *Türk Dış Politikası ve Su*, Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 53, Mayıs, 2013
- KÜÇÜKKAYTAN Mustafa, Özbek Kemal ve Özkan Malik, “*Dünyada Kullanılabilir Su Potansiyeli*”, Su Sempozyumu 3. Bildirisi
- LAÇİNER Sedat, *Ortadoğu diye bir Yer Var mı*, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:3, Sayı:10, Ankara, 2007
- MADEN, Tuğba Evrim, Kılıç Seyfi, *Yaşar Yakış: “Türkiye Dünyaya Sınır Aşan Sular Kavramını Anlatmak İçin Daha Fazla Çaba Göstermeli”* başlıklı Röportaj, Ortadoğu Analiz Dergisi, Eylül 2011, Cilt:3, Sayı:33, syf.68-74
- MADEN, Tuğba Evrim, *Türkiye - Suriye İlişkilerinde Asi Nehri*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Temmuz-Ağustos 2011, Cilt:3, Sayı:31-32, syf.40-49
- ÖZ, Dilek Elvan, “*Sınır Aşan Su*” Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat ve Dicle İçin Bir Paylaşım Planı, 21-23 Mart 2006, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2.Cilt, syf.538-549

- ÖZİŞ Ünal, Türkman Ferhat, Baran Türkay, Özdemir Yalçın, Dalkılıç Yıldırım, *Güneydoğu Anadolu Projesi ve Su Siyaset*, TMH - Türkiye Mühendislik Haberleri Sayı 420-421-422 / 2002/4-5-6, syf. 35-45
- ÖZTÜRK, Mehmet, *I. Körfez Savaşı'ndan (1990- 91) - 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 19, Ocak – Şubat – Mart – 2010
- RÜŞTÜ Ilgar, Salemb Khalef, *Türkiye'nin Sınırtaşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış (Geographical View Upon On Turkey's International River Contract)*, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 10, İstanbul, Temmuz 2004
- SAKİN, Serdar, DEVECİ Can, *Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme*, history studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/ Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue, 2011
- SALMAN L.A. Salman, *"The Helsinki Rules, the UN Watercourses Convention and the Berlin Rules: Perspectives on International Water Law"*, Water Resources Development, Cilt 23, No 4, Aralık 2007
- SUCU, Sezai, DİNÇ, Talha, *"Çoruh Havzası Projeleri"*, 20-22 Mart 2008, TMMOB Su Politikaları 2.Kongresi Bildiriler Kitabı, syf. 38
- TOMANBAY Mehmet, *"Fırat Sularını Paylaşmak mı Yoksa Akılcı, Hakca ve Optimal Kullanmak mı?"*, Cilt:4, No:11, Kış 1994, syf. 26-38.
- ÜNSAL, Veli, *Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 28, 2012, syf.209-224
- ÜSTE, A. Nazmi, *Uluslararası Politika Ve Türk Dış Politikası Açısından Sınırtaşan Sularımız*, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi Cilt:13, Sayı:I, Yıl:1998, syf:231-246
- VOLKAN Faruk, BOZ Bahadır, *"Sınırtaşan Sular Sorunu Kapsamında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Değerlendirilmesi"*, 21-23 Mart 2006, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 1.Cilt, syf.115-123

YAKIŞ, Yaşar, *Sınıraşan Suların Hukuki Rejimi*, Dış Politikası Dergisi , Cilt 6, Sayı: 1, Ankara, Eylül 1995

RAPORLAR

Havza Yönetimi ve Su Bilgi Sistemi Çalışma Grubu Raporu, *Ormancılık ve Su Şurası 21-23 Mart 2013*, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2013

KİMENÇE, Taner, *Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) Sınır Aşan Su Yollarının ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesi (Helsinki Sözleşmesi) 6. Taraflar Toplantısı Görev Raporu*

ORSAM Rapor No: 47 Orsam Su Araştırmaları Merkezi Programı Rapor No:5, Mayıs 2011 Türkiye-Suriye İlişkileri: Sınıraşan Sularda Örnek İşbirliği Olarak Asi Dostluk Barajı

TC. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, *Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, IX. Kalkınma Planı 2007-2013. Ankara, 2007

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Marmara Araştırma Merkezi, Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü, *Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması Projesi Fırat Dicle Havzası*, Proje Nihai Raporu

UNESCO, World Water Assessment Programme, *World Water Development Report 2006*, <<http://unesdoc.unesco.org/images/OO14/001454/145405E.pdf>> (17 Ocak 2014).

UNESCO, World Water Assessment Programme, *World Water Development Report 2003 (The 1st UN World Water Development Report: Water for People, Water for life)*, (17 Ocak 2014).

UNITED NATIONS, *Management of International Water Resources: Institutional and Legal Aspects*, Natural Resources / Water Series No.1 New York 1975

İNTERNET KAYNAKLARI VE DİĞER KAYNAKLAR

Dışışleri Bakanlığı, 24/06/2014 tarihli ve Chatham House ve UN- ESCWA tarafından 9-10 Haziran 2014 tarihlerinde Londra’da gerçekleştirilen Fırat Nehri Konulu toplantıya ilişkin not

Dışışleri Bakanlığı, 30/06/2014 tarihli ve Strategic Foresight Group adlı kuruluşu ile İsviçre Hükümetinin mali ve teknik desteği ile yürütülen “Ortadoğu’da Mavi Barış” adlı proje kapsamında 2-3 Haziran 2014 tarihinde Cenevre’de düzenlenen toplantıya ilişkin Toplantı Tutanağı

DSİ Genel Müdürlüğü, Güneydoğu Anadolu Projesi Broşürü, 2014

FAKIOĞLU, Salim, Kasım 2012, Sunum notları

KİBAROĞLU Ayşegül, 22/04/2014 tarihli Su Havzaları Yönetimi İhtisas Heyeti Toplantı Notları

KİBAROĞLU, Ayşegül, 11-13 Haziran 2014 Su Hukuku ve Politikası konulu hizmet içi eğitim sunum notları

Resmî Gazete

BM 38 Yıl Sonraki Tehlikeye Dikkat Çekti (E.T.28/11/2013)

<http://www.suvakfi.org.tr/sudosyalari/uluslararasısu/susavasları.htm>,

Coğrafya Dünyası (E.T.20/02/2014)

<http://www.cografya.gen.tr/sozluk/talveg.htm>

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (E.T.08/12/2013)

<http://www.dsi.gov.tr/basinbul/detay.cfm?BultenID=247>

Fırat Nehrinden Elektrik Üretimi (E.T.18/04/2014)

<http://www.verbundplanbirecik.com.tr/ct/tr/euphrates.html>

Hürriyet Gazetesi, 8 Temmuz 2014 tarihli Merve ERDİL, “İŞİD’in hedefinde su kaynakları da var” başlıklı yazısı

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26754201.asp>

İlisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali (E.T. 25/03/2014)

http://ilisuprojesi.com/index.php?islem=sayfa&say_id=37

Ortadoğu Paktı (Middle East Pact) (E.T.8/03/2014)

<http://www.mep-online.org/-English->

Prof.Dr. Veysel EROĞLU, Türkiye’nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi, (E.T.09/12/2013)

http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_04.html

Su Çerçeve Direktifi’nin orijinal metni (E.T. 12/05/2014)

http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF

T.C.Dışişleri Bakanlığı, RENDE M., Dünyanın Hızla Artan Su İhtiyacına Çözüm Arayışları: Dünya Üçüncü Su Forumu ve Bakanlar Konferansı (E.T.09/01/2014)

http://www.mfa.gov.tr/dunyanin-hizla-artan-su-ihciyacina-cozum-arayislari_-dunya-ucuncu-su-forumu-ve-bakanlar-konferansi.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Sınırşan Sular Politikasının Ana Hatları (E.T.07/01/2014)

http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi İkinci Toplantısı (E.T.07/02/2014)

http://www.mfa.gov.tr/no_-211_-1-ekim-2010_-turkiye-suriye-yuksekk-duzeyli-stratejik-isbirligi-konseyi-bakanlarikinci-toplantisi-hk_.tr.mfa

T.C. Kalkınma Bakanlığı Resmî Web Sitesi

<http://www.gap.gov.tr/gap-illeri/gap-illerine-ait-haritalar/iller#this>

Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin BM
Sözleşmesi (1997) (E.T.24/04/2014)

http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf

1997 Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin
Sözleşme Metni ve Tarafları (E.T. 25/05/2014)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en